

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА
Нова серија, књ. 1.

Уредник
Академик *МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ*,
директор Института за српскохрватски језик

БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ

ОСНОВИ
МЛАЂЕ НОВОШТОКАВСКЕ
АКЦЕНТУАЦИЈЕ

БЕОГРАД
1970.

БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ

**ОСНОВИ МЛАЂЕ НОВОШТОКАВСКЕ
АКЦЕНТУАЦИЈЕ**

*Штампање ове књиге финансирала је Републичка заједница за
научни рад Социјалистичке Републике Србије*

Nikolić, Berislav M

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА
Нова серија, књ. 1.

Уредник
Академик *МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ*,
директор Института за српскохрватски језик

БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ

ОСНОВИ
МЛАЂЕ НОВОШТОКАВСКЕ
АКЦЕНТУАЦИЈЕ

БЕОГРАД
1970.

PG

1203

· B 58
T. 8. 6
57

Издаје: Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.

6-111
... - agreement
...
-71
1507-291

САДРЖАЈ

	Страна
Литература	7— 9
Увод	11— 16
Први одељак: Акцент и морфонологија	17— 32
Акцентске алтернације у савременом српскохрватском књижевном језику	17— 32
Други одељак: Акцент и синтакса	33— 55
Акцентски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику .	33— 55
Трећи одељак: Акцент и деривација	57—100
Акцент изведених именица у српскохрватском књижевном језику	57— 78
Акцент изведених придева	79— 84
Акцент изведених глагола	85— 88
Акцент речи изведених наставцима страног порекла у савременом српскохрватском књижевном језику	89— 96
Акцент сложеница	97—100
Четврти одељак: Акцент и дијалектологија	101—122
Основне дијалекатске акцентске појаве у млађим новоштокавским говорима	101—122

ЛИТЕРАТУРА

- 1) Белић А., *Акцентнајске студије, књ. I*, Посебна издања СКА XLII, Бгд. 1914.
- 2) Белић А., *Дијалектии исијочне и јужне Србије*, СДЗБ I, Бгд. 1905.
- 3) Белић А., *Замбџики њо чакавскимъ говорамъ*, С. Петербургъ 1910.
- 4) Белић А., *Исијорија срѣскохрвајскогъ језика, књ. II, св. 2: Речи с конјугацијом*, I изд. Бгд. 1951; II изд. Бгд. 1962.
- 5) Белић А., *Исијорија срѣскохрвајскогъ језика, књ. II, св. 1: Речи са деклинацијом*, I изд. Бгд. 1950; II изд. Бгд. 1962.
- 6) Belić A., *L'accent de la phrase et l'accent du mot*, Travaux du cercle linguistique de Prague 4, 183—188.
- 7) Белић А., *О реченичном акцентџу у касџавском говору*, ЈФ XIV 151—158 и XV 165—169.
- 8) Белић А., *Основи исијорије срѣскохрвајскогъ језика, I*, Фонетџика, Бгд. 1960.
- 9) Belić A., *О џакавском* ', Zborniku slavu V. Jagića.
- 10) Белић А., *Правопис срѣскохрвајскогъ књижевногъ језика*, Бгд. 1950/52.
- 11) Белић А., *Савремени срѣскохрвајски књижевни језик. II део: Наука о грађењу речи*, Бгд. 1949.
- 12) А. Белић, *Савремени срѣскохрвајски књижевни језик, I део: Гласови и акцентај*, Бгд. 1948.
- 13) Brozović Dalibor, *Izvještaj o dijalektološkim istraživanjima u dolini rijeke Fojnice*, Ljetopis JAZU, knj. 63, 431—438.
- 14) Budmani P., *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*, 1866—7.
- 15) Вуковић Ј. Л., *Акцентај говора Пуне и Дробњака*, СДЗБ X 187—417.
- 16) Вуковић Ј., *О култури говорногъ језика*, Pitanja savremenog književnog jezika, god. III, knj. II, sv. 1, 54—71.
- 17) Даничић Ђ., *Мала срѣска грамаџика*, Беч 1850, стр. I—IV + 1—92.
- 18) Даничић Ђ., *Срѣски акцентџи*, Пос. изд. СКА LVIII, Бгд. 1925, стр. I—XIV + 1—320.
- 19) Iveković F. i Broz I., *Rječnik hrvatskoga jezika*.
- 20) Ivić Pavle i Lehiste Ilse, *Prilozi ispitivanju fonetske i fonološke prirode akcenata u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, 36 МСФЛ VI 31—71, VIII 75—115, X 55—93, XII 115—165.
- 21) Ivić P., *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung I*, Mouton and Co, 'S-Gravenhage 1958.
- 22) Ивић П., *Дијалекџологија срѣскохрвајскогъ језика*, Нови Сад 1956—1957, стр. 1—220 + карта.
- 23) Ивић П., *О акцентџу џрезимена као Илић, Панџелић и сл.*, НЈ, Н. С. VI 251—254.
- 24) Ивић П., *О говорима Банаџа*, ЈФ XVIII 141—156.
- 25) Ivšić Stj., *Današnji posavski govor*, Rad 196 (стр. 124—254) и 197 (стр. 9—138).

- 26) Jonke L. j., *Pravopisna komisija o akcentima*, Jezik 2 (Zagreb, 1957—1958) 33—37.
- 27) Караџић Вук Стеф., *Српски рјечник*, III изд.
- 28) Klaić A., *O podravskom akcentu i kvantitetu*, JF XV 181—183.
- 29) Klaić B., *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica* (Zagreb, 1962).
- 30) Kušar M., *Rapski dijalekat*, Rad 118, стр. 1—54.
- 31) Leskien A., *Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen I* (1885), II (1893), III (1899).
- 32) Maretić T., *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, I izd., Zgb. 1899.
- 33) Maretić T., *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, II izd., Zgb. 1931.
- 34) Meillet A., *De quelques déplacements d'accents dans les dialectes slaves*, Afsl Ph XXV 425—429.
- 35) Milas M., *Današnji mostarski dijalekat*, Rad 153, 47—97.
- 36) Милетић Бранко, *Основи фонетике српског језика*, Бгд. 1952.
- 37) Московљевић Милош С., *Акцентнајски сисџем њоцерског говора*, Бгд. 1928.
- 38) Неманић Даворин, *Čakavisch-kroatische Studien*, Wien 1883—1885.
- 39) Николић Берислав М., *Колубарски говор*, СДЗБ XVIII 1—71.
- 40) Николић Берислав М., *Мачвански говор*, СДЗБ XVI 179—314.
- 41) Николић Берислав М., *Сремски говор*, СДЗБ XIV 201—412.
- 42) Николић Берислав М., *Тришћки говор*, СДЗБ XVII 367—473.
- 43) Николић С в., *Акцентни и дужине као диференцијални моменти речи у нашем савременом књижевном језику*, Књижевност и језик у школи, год. II, јануар 1955, бр. 1, стр. 50—59.
- 44) Ресо Асим, *Акцент села Ортјежа*, Научно друштво NR Bosne i Hercegovine, Grada X, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 7, str. 5—51 (separat).
- 45) Пешикан Митар, *Вуков и Даничићев сисџем глагољског акцентна и његове новије модификације*, ЈФ XXVI, св. 1—2, стр. 247—292.
- 46) Пешикан Митар, *О акцентнајским односима њросџе и сложене њривеске форме*, ЗБ МСФЛ XII 167—171.
- 47) Пешикан Митар, *О основима шџокавске акцентнајације*, ЈФ XXVIII, св. 1—2, стр. 107—142.
- 48) Пешикан Митар, *О њореклу словенских акцентнајских шџиџова*, ЈФ XXVII, св. 1—2, стр. 237—266.
- 49) Роровић I., *Zur heutigen serbokroatischen Vokalquantität*, Wiener slavistisches Jahrbuch IV 97—129.
- 50) Роровић М., *Die Betonung in der Mundart von Žumberak*, Zfsl Ph VI 345—363.
- 51) *Правопис српскохрватскога књижевног језика са Правописним речником* (1960).
- 52) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.
- 53) *Речник српскохрватскога књижевног језика МС—МХ*.
- 54) Реџетар М., *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Wien 1900.
- 55) Ribarić Josip, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, СДЗБ IX 1—207.
- 56) *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*.
- 57) Ружиџић Гојко, *Акцентнајски сисџем њљевалског говора*, СДЗБ III 113—176.
- 58) Simić N., *O bilježenju akcenata u školskim čitankama*, Nastavni vjesnik VIII 15—26. и 103—114.
- 59) Сладојевић Петар Ч., *Кванџиџиџиџ завршног самогласника З. л. мн. аорисџиџа и имџерфекџиџа*, НЈ, Н.С. X 154—155.

- 60) Станић Милија, *Акцентнајски однос између Вукова језика и ускочког говора*, Годишњак Педагошке академије у Никшићу 1 (1969) 103—116.
- 61) Станић Милија, *Говор њлемена Ускока у Црној Гори*, Гл САН V, св. 2, 325—331.
- 62) Станић Милија, *Из акцентологије*, НЈ, Н.С. IX 257—264.
- 63) Станић Милија, *О неким неакцентуованим дужинама (и крајкоћама) у ускочком говору*, ЈФ XXIV 307—319.
- 64) Stachowski Stanisław, *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim* (Kraków, 1961) 1—166.
- 65) Стевановић М., *Акцентнај радног глаголског њридева*, НЈ Н.С. V 306—318.
- 66) Стевановић М., *Акцентнај њриног њридева*, НЈ, Н.С. VI 7—19.
- 67) Стевановић М., *Грамајшика срјскохрвајског језика*, II изд., Нови Сад 1954.
- 68) Стевановић М., *За чување акцентнајског систѣма књижевног језика*, НЈ, Н.С. XIII 1—10.
- 69) Стевановић М., *Неки акцентнајски дублејѣи*, НЈ Н.С. III 226—241.
- 70) Стевановић М., *О данашњем акценту аорисѣа*, НЈ Н.С. V 250—263.
- 71) Стевановић М., *Савремени срјскохрвајски језик (грамајшички систѣми и књижевнојезичка норма)*, I, *Фонѣишка и морфологија*, Бгд. 1964, стр. I—X + 1—696.
- 72) Стевановић М., *Систѣм акцентуације у њијерском говору*, СДЗб X 67—184.
- 73) Стојковић Маријан, *Акцент глаголских ѣменѣа*, Rad 309, стр. 5—32.
- 74) Томановић Васо, *Акцентнај у говору села Лѣјѣана*, ЈФ XIV 59—141.
- 75) Tomljenović Gr., *Bunjevački dijalekat zaleda senjskoga s osobitim obzirom na naglas*, Nastavni vjesnik XIX 335—348, 401—419, 483—499, 579—604.
- 76) Hamm dr Josip, *Štokavština donje Podravine*, Rad 275, стр. 1—70.
- 77) Hraste—Hamm—Guberina, *Govor otoka Suska*, HDZb I 7—213.
- 78) Hraste M., *Čakavski dijalekat ostrva Brača*, СДЗб X 1—64 + карта.
- 79) Hraste M., *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*, ЈФ XIV 1—55 + карта.
- 80) Цвијѣић Ј., *Мѣјанасѣјазичка крејѣања, њихови узроци и ѣоследице*, СЕЗб XXIV, Насѣља 12, 1—96.
- 81) Cronia Arturo, *Grada o božavskom narječju*, ЈФ VII 69—110.
- 82) Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (Sarajevo, 1965).

У В О Д

1. Циљ је овој књизи приказ и анализа основа млађе новоштокавске акцентуације.

2. Ову акцентуацију приказујем и анализирам из ова четири аспекта:

- 1) морфонолошког;
- 2) синтаксичког;
- 3) деривационог;
- 4) дијалектолошког.

Из морфонолошког аспекта анализирам пре свега српскохрватску књижевну акцентуацију, али показујем и основне категоријске појаве у народним говорима.

Из синтаксичког аспекта анализирам акценатски вид проклизе и енклизе у српскохрватском језику у целини. У целини зато што се тек тако може добити потпуна представа ове сложене појаве.

Из деривационог аспекта анализирам изведенице и сложенице пре свега у књижевном језику јер дијалекатски материјал у ствари само потврђује основне принципе књижевне акцентуације у овоме правцу.

Из дијалектолошког аспекта приказујем и анализирам основне дијалекатске акценатске појаве у млађим новоштокавским говорима и показујем како се ти говори групишу у вези с акцентом.

3. Примењујем Б е л и ћ е в у акценатску теорију. Већ сам имао прилике да детаљно покажем од коликог је великог значаја за науку о нашем језику знаменито животно дело академика професора дра М и х а и л а С т е в а н о в и ћ а *Савремени српскохрватски језик* (в. Прилоге за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XXXI, св. 3—4, стр. 283—288. и књ. XXXV, св. 3—4, стр. 312—318). Разуме се да сам у овој својој књизи пажљиво узимао у обзир све новине које у нашу науку уводи проф. Стевановић.

4. Млађа новоштокавска акцентуација особина је ових штокавских говора: шумадијско-војвођанског, источнохерцеговачког и најмлађих икавских говора. Сем тога, или, боље речено: самим тим, то је и акцентуација савременог српскохрватског књижевног језика. Она представља систему од четири акцента и послеакценатске (дакле: неакцен-

товане) дужине. Акцентовани слогови могу бити дуги и кратки и дво-
јаке интонације: силазне и узлазне; отуда четири акцента:

дуги силазни: *īrā̀vda*;
кратки силазни: *slā̀va*;
дуги узлазни: *glā̀va*;
кратки узлазни: *vā̀jda*.

Пример за неакцентовану дужину: *jūnāk*.

5. О мелодији четири штокавска књижевна акцента Бранко Милетић каже ово:

„Акценат $\grave{}$. С обзиром на кретање мелодије, постоје пре свега два типа: 1) низлазан у централним говорима (Босни и Херцеговини, Мачви, Дубровнику и другде) и 2) равни у Београду и у другим источним крајевима. Први (низлазни) изговор је типичнији, много више распрострањен, по свој прилици архаичнији. Сем ова два основна типа постоје и прелазни типови акцента $\grave{}$ с мање или више равном или низлазном мелодијом.

Акценат $\hat{}$ је у свим нашим говорима низлазан, али тако да мелодија по правилу чини неке врсте лук: она се у почетку мало пење, а затим све до краја (нагло) опада; обим овог пада може бити — већ према дијалектима — мањи или већи, али постоји свугде. Падање мелодије је у дугом вокалу, природно, дуже па према томе и осетније за слух.

Акценат $\`$ има у свим нашим говорима најчешће узлазну мелодију и то или: 1) потпуно узлазну од почетка до краја, или 2) само делимично узлазну, док је један део мелодије раван. У таквим случајевима постаје, дакле, акценат $\`$ сличан акценту $\grave{}$.

Акценат $\`$ има од свих наших акцената најсталнију мелодију: он је увек узлазан. Истина, постоје и ту дијалекатске разлике: у неким дијалектима је мелодија јаче узлазна (у таквим је дијалектима и $\`$ по правилу узлазан), а у неким мање“ (*Основи фонетике српског језика*, Београд 1952, стр. 97).

6. О интензитету четири штокавска књижевна акцента Бранко Милетић каже ово:

„У низлазним акцентима ($\grave{}$ и $\hat{}$) је кретање интензитета углавном паралелно са кретањем мелодије: он се у почетку мало повећава или остаје извесно време практично константан, а затим постепено опада — сасвим природно. Насупрот томе у узлазним акцентима ($\`$ или $\`$) не постоји потпун паралелизам у кретању интензитета и мелодије: интензитет расте само у првој половини вокала, а онда до краја опада“ (нав. место).

7. О неакцентованим дужинама иза акцената А. Белић каже ово:

„Све дужине иза акцентованог слога добијају карактер низлазних споредних дугих акцената“ (*Савремени српскохрватски књижевни језик, I део: Гласови и акценациј*, Београд 1948, стр. 108).

8. У савременом српскохрватском књижевном језику силазни акценти могу стајати само на првом слогу у двосложној и вишесложној речи и на једносложним речима, а узлазни не могу стајати једино на последњем слогу двосложних и вишесложних речи и на једносложним речима. Слогови пред акцентом увек су кратки а после акцента могу бити и дуги и кратки.

Примери.

г^ра^д, њ^ра^вда, њ^ам^ињи^ии;
г^ра^д, њ^ра^во, њ^ам^ењан;

њ^ра^во, њ^ам^ењи, до^сњ^ој^ан^сњ^иво;
њ^ра^вњчан, њ^ам^ењи^ињ, до^сњ^ој^ан^сњ^ивен;

из^гр^ади^ии | из^гр^ађен.

9. У савременом српскохрватском књижевном језику неакцентована дужина обавезна је у овим категоријама:

- 1) На наставку у ген. мн. именица, заменица, придева и променљивих бројева: *њ^чел^а, к^ћер^и, м^ој^их, њ^лав^их, др^уг^их;*
- 2) на претпоследњем слогу у ген. мн. именица кад се овај облик завршава на *-а*: *ј^аб^ук^а*; исп. и: *њ^чел^а (: њ^чела)*; али: *к^ћер^и*;
- 3) на наставку ген. јдн. именица *а*-основе: *њ^чел^е*;
- 4) на наставку инстр. јдн. именица *а*-основе: *г^лав^ом*;
- 5) на наставку у свим падежима одређеног придевског вида: *њ^лав^и, њ^лав^ог* и д.;
- 6) на наставку свих падежа компаратива и суперлатива: *б^ољ^и, б^ољ^ег* и д., *н^ај^бољ^и, н^ај^бољ^ег* и д.;
- 7) на наставку свих падежа редних бројева: *др^уг^и, др^уг^ог* и д.;
- 8) на завршном самогласнику презентске основе: *в^ез^е, ч^ињ^иа*, *р^ад^и* и д.; изузеци: *м^огу, м^ожеш* и д., *х^ођу, х^ођеш* и д.;
- 9) на самогласнику *-а* у наставцима имперфекта: *њ^лењи^ја^х* и д.

10. Своју констатацију да је акценат „саставни део гласовног састава речи у нашем језику и каткада једина разлика међу њима“ (нав. дело, стр. 106) Белић потврђује познатим Вуковим примером: *ј^ар^ица = пшеница, ј^ар^ица = млада коза*. Тачну фонолошку анализу ове појаве дао је С. в. Н и к о л и ћ у својој језгровитој расправи *Акценциј и дужине као диференцијални моменњи речи у нашем савременом књижевном језику* (Књижевност и језик у школи, год. II, јануар 1955, бр. 1, стр. 50—59). Као диференцијални моменат речи он истиче: 1) место а к ц е н т а (*њ^дсњ^ај^ањи — њ^дсњ^ај^ањи, Г^рч^ина — гр^чина, њ^ск^уњи^ии — њ^ск^уњи^ии, њ^рес^лич^ица — њ^рес^лич^ица*), 2) тон и квантитет а к ц е н т а (*р^аван — р^аван, з^др^ав^ица — з^др^ав^ица, г^ра^д — г^ра^д, л^еђи — л^еђи, м^ла^дњица — м^ла^дњица, в^рђи — в^рђи, њ^дла — њ^дла = ген. јдн. од*

„пол“, *Пбла — Пбла* = нека пећина и сл.), 3) акцен то ван ост и не ак цен то ван ост (*ѡко — око*), 4) не ак цен то ван у дужину (*ѡлѡмен = именица — ѡлѡмен = придев*). Св. Николић утврђује ове функције акцента: 1) диференцијално-семантичку (*ѡкрунѡиѡи — ѡкрунѡиѡи*), 2) диференцијално-граматичку (кад акценат диференцира врсте речи: *рѡван — рѡван*), 3) диференцијално-морфолошку (*ѡлѡмена = ген. јдн. — ѡлѡмена = ном. мн. и сл.*).

11. Као што је већ речено, млађа новоштокавска акцентуација распрострањена је на великој територији српскохрватског језика. Разуме се да се сви поменути говори не слажу ни у акценту до последњег детаља, као што у њима, уосталом, има и других разлика. Узевши у обзир прилике у дијалектима и у савременом српскохрватском књижевном језику, могу се установити основне карактеристике млађе новоштокавске акцентуације.

12. Гледајући из морфонолошког аспекта акценатске се појаве јављају као *акценатске алтернације*. Оне могу бити квалитативне и квантитативне. Квалитативне алтернације свODE се на однос силазне и узлазне интонације а квантитативне на однос дугих и кратких акцената исте интонације. Постојање оваквих алтернација омогућује баш четвороакценатска система.

13. Гледајући из синтаксичког аспекта најкарактеристичније су појаве у вези с *ѡреношењем акценѡа на ѡроклѡиѡику* и то не само зато што постоје многе категорије старог, аналошког и новог преношења акцената, већ, у извесном смислу, и више због друге две околности. Прва је та што се с именица акценат на предлоге не преноси у свим млађим новоштокавским говорима доследно: док је у јужнијим и западнијим преношење доследно, у источнијим — није. Друга околност је та што се са глагола на негацију *не* акценат у свим овим говорима преноси доследно. Оправдано је поставити питање: откуд ова разлика између именица и глагола? Одговор је свакако тај што је семантичка веза негације *не* са глаголом врло интимна, слична односу какав се код сложеног глагола ствара између префикса и престога глагола.

14. Гледајући из деривационог аспекта посебно се истичу појаве код изведених речи. Најпре код домаћих. Речи које су или изведене непродуктивним наставцима или које имају јасно одређено значење лакше уопштавају један јединствени, заједнички акценат. Речи, пак, које су изведене продуктивним наставцима и које имају разна значења — чешће чувају акценат основне речи од које су изведене: акценат је један од видова њихове мотивисаности. За речи које су изведене суфиксима страног порекла карактеристично је то што имају знатно уједначенији акценат него домаће речи — без обзира на продуктивност.

15. Гледајући и из дијалектолошког аспекта, дакле, најважније су оне појаве које *сѡјајају* све млађе новоштокавске говоре: четвороакценатска система; постојање *свих* акценатских алтернација у *свим* говорима као *ѡринѡиѡа* (што не искључује разлике у појединости-

ма); постојање старог, аналошког и новог преношења акцента на проклитику као *принципа* у свим говорима; исти деривациони принципи. Али све то не значи да се и у једном тренутку могу занемарити акценатске разлике међу појединим млађим новоштокавским говорима. Јасно се издвајају три групе говора: североисточна, јужна и западна. Које су карактеристике сваке од ових група — детаљно говорим у последњем одељку ове књиге.

16. Сматрам да неће бити сувишно ако у овом уводу изнесем своје мишљење о томе како је најлакше научити да се осећају и разликују четири наша књижевна акцента и неакцентована дужина.

17. Рекао бих да је најпре потребно развити осећање и способност за разликовање дугих и кратких слогова — без обзира на акценат. То се може лако учинити на погодном тексту: *Рāнī мājкā двā нjjāкā сīнā* итд. Одређивање дужине трајања вокала један је од најважнијих послова у савлађивању акцената.

18. Тек пошто је добро савладан проблем односа дугих и кратких слогова, може се поћи даље у упознавању с акценатском проблематиком. Као следећу етапу предложио бих — развијање способности разликовања акцентованих слогова од неакцентованих. Овде се у ствари постављају два задатка: 1) упознати се с односом акцентованих слогова према неакцентованим кратким слоговима и 2) упознати се с односом акцентованих слогова према неакцентованим дугим слоговима.

19. Први је задатак лак. На примерима као што су *књīга, глāва, jрāвда, вōда* и сл. лако се распознаје који је слог акценатан а који није.

20. Други је задатак знатно тежи. У примерима т. *jjнāчкī* и сл. неакцентована дужина може да створи погрешан утисак као да је акценат на другом слогу или сл. Зато у овом послу треба ићи поступно.

Најлакше је разликовати кратки силазни акценат (") од неакцентоване дужине (*крjшāкā* и сл.). Ево зашто. Као што је познато, код кратког силазног акцента и мелодија и интензитет у ствари падају, услед чега је слог под овим акценатом врло изразит. Наглашени слог је, дакле, истакнут и лако је уочити да је баш он под акценатом.

Слично је и с односом дугог узлазног акцената и неакцентоване дужине (*вāљāње* и сл.) — што се тиче разликовања акценатаног од неакцентованог дугог слога: узлазна интонација овога акцената врло се добро разликује од силазне интонације неакцентоване дужине.

Краткоћа слога под кратким узлазним акценатом а ни његова узлазна мелодија не чине овај акценат тако типичним као претходна два. Па ипак, и примери као што су *jjнāк, вєдљāк* и сл. добро употпуњавају општу слику односа акценатаних и неакцентованих слогова.

Што се тиче дугог силазног акцената, познато је да се у извесном броју млађих новоштокавских говора дужина после њега губи у извесним категоријама. Треба изабрати оне примере у којима би се дужина најпре могла очекивати, па на њима уочавати разлику између акценатаног и неакцентованог дугог слога (*врāбāцā* и сл.). Разуме се да овде треба узети у обзир сличност по карактеру између дугог силазног акцената и неакцентоване дужине.

21. Тек после овога може се прићи упознавању с појединим акцената. Опет је најбоље поћи од екстрема: од оних акцената који се најизразитије разликују међу собом.

22. Такви су, пре свега, дуги узлазни (') и кратки силазни (^) акценат. Разлика је, најпре, у томе што је први дуг, а други — кратак. А затим, и њихове су природе различите. Код кратког силазног мелодија, у ствари, пада — код дугог узлазног стално расте. Интензитет кратког силазног акцената такође пада; код дугог узлазног он расте извесно време, а тек пред завршетком наглашеног слога почиње да опада. Све то омогућава да се лако уочи разлика између ова два акцената: *глава* — *слава*, *река* — *јесма*, *зима* — *књига*, *зова* — *лђиша*, *душа* — *кућа* и сл.

23. Као екстремни се, затим, могу узети дуги силазни (^) и кратки узлазни ('). И код њих је разлика пре свега у томе што је први дуг, а други кратак. Исто тако и они се разликују и по својој природи. Код кратког узлазног мелодија расте — код дугог силазног пада. Интензитет кратког узлазног акцената расте у почетку а онда опада; код дугог силазног — опада. На тај начин се и овде на пробраним примерима може уочити разлика између ова два акцената: *јрѣвда* — *вѣјда*, *јѣш* — *дѣца*, *грѣвна* — *игла*, *дббош* — *вѣда*, *сѣнце* — *јнук*.

24. Дуги узлазни и дуги силазни акценат по својој се природи довољно разликују: *глава* — *јрѣвда*, *река* — *јѣш*, *зима* — *грѣвна*, *зова* — *дббош*, *душа* — *сѣнце*.

25. И силазни се акценати упадљиво међу собом разликују. Разлика у трајању довољно одваја дуги силазни од кратког силазног: *јрѣвда* — *слава*, *јѣш* — *јесма*, *грѣвна* — *књига*, *дббош* — *лђиша*, *сѣнце* — *кућа*.

26. Дужина трајања довољно одваја и дуги узлазни од кратког узлазног. Навикнути већ да осећамо претходне опозиције, лако ћемо разликовати и акценате ових парова: *глава* — *вѣјда*, *река* — *дѣца*, *зима* — *игла*, *зова* — *вѣда*, *душа* — *јнук*.

27. Најзад, као пар се издвајају и кратки узлазни и кратки силазни акценат. Ако су претходна увежбавања добро изведена, моћи ће се тачно одредити акценат и у овим примерима: *вѣјда* — *слава*, *дѣца* — *јесма*, *игла* — *књига*, *вѣда* — *лђиша*, *јнук* — *кућа*.

ПРВИ ОДЕЉАК

АКЦЕНАТ И МОРФОНОЛОГИЈА

АКЦЕНАТСКЕ АЛТЕРНАЦИЈЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

А. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

28. Потребно је, најпре, да подсетим на извесне начелне чињенице.

Прво. Акценатске су појаве у основи својој фонетске. Под одређеним условима једна се акценатска појава јавља у одређеном тренутку историјског развитка јединог језика на исти начин као и остали гласовни закони.

Друго. Тачно је да је досад најбоље српскохрватски књижевни акценат обрадио Д а н и ч и ћ. То је трајна Даничићева заслуга за српскохрватску акцентологију. И српски и хрватски дијалектолози у својим студијама о акценту појединих говора упоређују свој дијалекатски материјал с Даничићем као нормом. На основу таквога рада и настале су модификације књижевне акцентуације које су унели Б е л и ћ (*Правопис* 1950/1952) и Правописна комисија (*Правопис* 1960).

Али, за карактеристику Даничићевог рада наводимо овај цитат из Белића, где он говори о Даничићевој обради акцента у именица: „Даничић је полазио од номинатива једине и дао је у својој студији безброј категорија. У ствари све ове многобројне категорије, ако се пође од њихових правих унутрашњих особина, своде се на врло мали број који представљају стално понављање истих црта“ (*Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1: *Речи са деklinацијом*, Бгд. 1950, стр. 25). Ово се може рећи и за Даничићеву обраду придева и глагола.

Треће. Иако се у савременом српскохрватском акценту чувају трагови многих појава и из ранијих епоха развитка српскохрватског језика и из прасловенске епохе, ипак нема сумње да су у савременом српскохрватском језику акценатске појаве такође фонетске. Оне су у извесном смислу одређене историјским рзвитком, али оне несумњиво имају и своју савремену законитост.

Четврто. Посматране из морфолошке перспективе, акценатске се појаве јављају као акценатске алтернације. То значи да се с променом облика речи под одређеним условима мења и акценат. Али су и ту саме акценатске појаве фонетске: под истим условима оне се јављају у свим врстама речи и њиховим облицима где постоје такви услови. Тако, уосталом, наука тумачи и акценатске појаве у ранијим епохама развитка српскохрватског језика.

29. У савременом српскохрватском књижевном језику постоје квалитативне и квантитативне акценатске алтернације. Квалитативне алтернације своде се на однос силазне и узлазне интонације. Квантитативне алтернације манифестују се на тај начин што се у једном облику речи јавља (˘) а у другом (˝), одн. што се у једном облику речи јавља (ˊ) а у другом (ˋ). И данас је услов за појаву акценатских алтернација промена састава речи.

Ова интерпретација води рачуна о фонетској природи акцената. Али да њоме није значајан ни морфолошки моменат види се по томе што се указује да се акценатске алтернације реализују у различитим облицима речи.

30. Најбоље интонационе односе показују глаголи (сем оних с једносложном инфинитивном основом) и именице. У словенским језицима придеви су уопште претрпели много већа уједначавања у морфологији. То је створило и специфичне акценатске односе код придева који не допуштају да ова врста речи буде широко захваћена савременим акценатским алтернацијама. Исти је случај и с придевским заменицама. Личне заменице су тако индивидуалне речи, с толико специфичним односима корена, да не постоји могућност њиховог уклапања у било какве шире системе. Слично је и са бројевима, уколико су још уопште деклинабилни.

Глаголи с једносложном инфинитивном основом захтевају посебан третман сваки за себе, тако да неће бити узети у обзир у овом излагању.

Неће бити узете у обзир ни позиционе дужине типа *кòнац* — *кòнца*, *сìдѝрац* — *сìѝрца* и сл. То су дуљења пред сонангом која не нарушавају интонационе односе.

Вокатив такође неће бити узет у обзир.

У ствари алтернације о којима ће овде бити речи захватају именице с акцентом на последњем или претпоследњем слогу основе, глаголе с акцентом на претпоследњем слогу основе, а у случају аориста и с акцентом на трећем или неком удаљенијем слогу основе рачунајући с краја.

Акценатске алтернације о којима ће овде бити речи створене су у току историјског развоја на разне начине. У савременом српскохрватском књижевном језику оне се јављају онако како је изнето овде.

Б. КВАЛИТАТИВНЕ АКЦЕНАТСКЕ АЛТЕРНАЦИЈЕ

I. Однос дугог узлазног акц. (/) према дугом силазном акц. (^)

31. У односу дугог узлазног акц. (/) према дугом силазном акц. (^) јављају се две алтернације које се у формулама могу овако представити:

- 1) (◡) + (/) + (◡) : (') + (—) + (X);
- 2) (◡) + (/) + (◡) : (") + (—) + (X),

при чему је: $X = [(—) | (◡) | (\emptyset)]$.

I. 1) Акценатска алтернација (◡) + (/) + (◡) : (') + (—) + (X)

32. Другим речима, ако се у појединим облицима дуги узлазни акценат јави између два кратка слога, њему у другим облицима одговара ситуација у којој се на првом од та три слога налази кратки узлазни акценат, на другом неакцетована дужина, и у којој је судбина трећег слога индиферентна.

Одмах треба да нагласим да су и данас за промене у акценту од значаја три последња слога. Услов: промена састава речи.

33. Ова се алтернација, најпре јавља код именица. Доследна је у типова:

- ју̀нак* : *ју̀нака*;
- йо̀моћник* : *йо̀моћника*;
- зайо̀ведник* : *зайо̀ведника*;
- исйо̀дсунча̀ник* : *исйо̀дсунча̀ника*.

На исту се алтернацију своди и тип *ју̀ши* — *ју̀шиа* (преношење *зѧ нѧж* аналошко је према *ју̀ гра̀д*¹). Код свих ових типова, дакле, у питању је однос зависни падежи : ном. једн.

Ова се алтернација јавља и у типова *ла̀нац* (*ла̀нац* — *од ла̀наца̀*), *добѧѝак* (*добѧѝак* — *дѧбѧѝакѧ*) и сл., где је у ствари у питању однос ген. пл. према осталим облицима.

34. Ова је алтернација доследна у односу ном. једн. subst.: при- својни придев у типова:

¹ Алтернација се овде у ствари најбоље огледа у примерима *на ју̀ши* — *на ју̀шиу*. Ја сам намерно ову алтернацију приказао у формули (◡) + (/) + (◡) : (') + (—) + (x), јер овде није у питању једноставно однос (/) : (^) на шта би на први поглед упућивала ситуација *ју̀ши-ју̀шиа*. Наиме, однос (/) : (^) не своди се увек на ову алтернацију; нпр. њој не припада однос *ру̀ка-ру̀ку* јер се овде акценат на проклитику преноси у виду (") и сл. Однос *ру̀ка-ру̀ку-ју̀ ру̀ку* не захвата данас тако велики број категорија и зато можемо рећи да је он данас непродуктиван.

<i>ју̀на̀к</i> (<i>ју̀на̀ка</i>)	:	<i>ју̀на̀ков;</i>
<i>йо̀мо̀ћнѝк</i> (<i>йо̀мо̀ћнѝка</i>)	:	<i>йо̀мо̀ћнѝков;</i>
<i>зай̀о̀веднѝк</i> (<i>зай̀о̀веднѝка</i>)	:	<i>зай̀о̀веднѝков;</i>
<i>сѝрѝц</i> (<i>сѝрѝца</i>)	:	<i>сѝрѝчев;</i>

а такође и у односу subs.: adj. типа:

машѝна : *машѝнски* и сл.

35. Ова је алтернација тако рећи доследна у глагола с двосложном и вишесложном основном (ако им се инфинитивна основа не завршава на Ћ), и то у односу inf.: praes.:

<i>ѝшрну̀и</i>	:	<i>ѝшрнѐм</i>	:	<i>ѝшрнуо</i> (cf. <i>уѝшрну̀и</i> : <i>уѝшрнѐм</i> : <i>уѝшрнуо</i>);
<i>хвѐлтѝи</i>	:	<i>хвѐлим</i>	:	<i>хвѐлио</i> (cf. <i>йо̀хвѐлтѝи</i> : <i>йо̀хвѐлим</i> : <i>йо̀хвѐлио</i>);
<i>ѝнѝаѝи</i>	:	<i>ѝнѝаѐм</i>	:	<i>ѝнѝао</i> (cf. <i>зай̀нѝаѝи</i> : <i>зай̀нѝаѐм</i> : <i>зай̀нѝао</i>);
<i>ѝѝсаѝи</i>	:	<i>ѝѝсеѐм</i>	:	<i>ѝѝсао</i> (cf. <i>най̀ѝсаѝи</i> : <i>най̀ѝѝсеѐм</i> : <i>най̀ѝсао</i>);

<i>ишкрѹѝшну̀и</i>	:	<i>ишкрѹѝшнѐм</i>	:	<i>ишкрѹѝшнуо</i> ;
<i>јѐднѐчѝи</i>	:	<i>јѐднѐчиѐм</i>	:	<i>јѐднѐчио</i> ;
<i>венча̀ваѝи</i>	:	<i>венча̀ваѐм</i>	:	<i>венча̀вао</i> ;
<i>урлѝкаѝи</i>	:	<i>урлѝчѐм</i>	:	<i>урлѝкао</i> ;
<i>кукурѐкнуй̀и</i>	:	<i>кукурѐкнѐм</i>	:	<i>кукурѐкнуо</i> ;
<i>живо̀ѝа̀рѝи</i>	:	<i>живо̀ѝа̀риѐм</i>	:	<i>живо̀ѝа̀рио</i> ;
<i>вечѐра̀ваѝи</i>	:	<i>вечѐра̀ваѐм</i>	:	<i>вечѐра̀вао</i> ;
<i>кукурѐкаѝи</i>	:	<i>кукурѐчѐм</i>	:	<i>кукурѐкао</i> ;
<i>ѝрѝјаѝшѐља̀шѝи</i>	:	<i>ѝрѝјаѝшѐља̀шиѐм</i>	:	<i>ѝрѝјаѝшѐља̀шио</i> ;
<i>ара̀ѝосѝља̀и</i>	:	<i>ара̀ѝосѝљаѐм</i>	:	<i>ара̀ѝосѝљао</i> .

36. У глагола са (') у инфинитиву ова се појава у ствари не јавља само тамо где је претежан утицај неке друге појаве (*ѝшрѐсѝи*² — једно-сложна основа; *жѝвѐѝи* — ситуација у вези са Ћ; *лѝчѝи* — акценат везан за непрелазне глаголе; *казѝваѝи*, *ѝза̀рѝваѝи*, *о̀клома̀ћѝваѝи* — специјални морфолошки однос основа на *-иваѝи*/ујем; *клѐѝи*, *снѐѝи* — за данашње језичко осећање неправилни глаголи), или, разуме се, ако се (/) налази на првом слогу тросложних или вишесложних инфинитивних основа, када је акценат непроменљив (*за̀вѝдеѝи*, *ѝа̀рло̀жѝи*, *а̀мѝнаѝи*, *ка̀ко̀ѝаѝи*, *за̀веѝтоваѝи*).

Али кад се у Даничића прегледају бројни примери глагола у којих се јавља алтернација о којој је реч, јасно се види висока фреквенција њене примене у глагола.

37. Такође, ова се акценатска алтернација јавља у глагола у односу 3. pl. praes. : остали облици praes. у типова:

² Али исп. *ѝшрѐсѝи*—*ѝшрѐсао*—*ѝсѝшрѐсѝи*—*ѝсѝшрѐсао*.

<i>и́ишаӣи</i>	: <i>и́иша̄м</i>	: <i>и́ишај̄у</i> (cf. <i>за́и́иша̄м</i> : <i>за́и́ишај̄у</i>);
<i>вѣнчаваӣи</i>	: <i>вѣнчава̄м</i>	: <i>вѣнчавај̄у</i> ;
<i>вѣчерávaӣи</i>	: <i>вѣчѣрава̄м</i>	: <i>вѣчѣравај̄у</i> ;
<i>араӣшосӣлаӣи</i>	: <i>араӣшдсӣла̄м</i>	: <i>араӣшосӣлај̄у</i> .

Што се у народним говорима јављају облици *и́ишај̄у*, *за́и́ишај̄у*, *вѣнчавај̄у*, *вѣчѣравај̄у*, *араӣшдсӣлај̄у*, разлог је утицај осталих лица *praes.*

38. Ова се акценатска алтернација, сем тога, јавља и у још једном случају у глагола. То је познати однос 1, 2, 3. *sg. praes.* према 1, 2. *pl. praes.* у глагола:

<i>же́лѣм</i>	: <i>же́лѣмо</i> ;
<i>зе́лѣнѣм</i>	: <i>зе́лѣнѣмо</i> ;
<i>ло́дѣм</i>	: <i>ло́дѣмо</i> ;
<i>све́дѣчѣм</i>	: <i>све́дѣчѣмо</i> ;
<i>ѣријаӣше́лѣм</i>	: <i>ѣријаӣше́лѣмо</i> ;
<i>вѣнча̄м</i>	: <i>вѣнча̄мо</i> ;
<i>ору́жѣм</i>	: <i>ору́жѣмо</i> ;
<i>рукове́дѣм</i>	: <i>рукове́дѣмо</i> .

Али у вези с овим глаголима треба рећи да је већ Даничић допуштао *ѣдѣм* — *ѣдѣмо* (поред *ѣдѣмо*) и *ѣмѣм* — *ѣмѣмо* (поред *ѣмѣмо*). Нови заједнички *Правоӣс* допушта и *же́лѣмо*, *зе́лѣнѣмо*, *ло́дѣмо*, *све́дѣчѣмо*, *ѣријаӣше́лѣмо*, *вѣнча̄мо*, *ору́жѣмо*, *рукове́дѣмо*. Међутим, и у *Правоӣсу* је доследно *ју́нак-ју́нака*. *Правоӣс* се у свему овоме у вези с глаголима ослања на западније српскохрватске говоре. Очеvidно је алтернација о којој говоримо почела да се у тим говорима нарушава у односу између обележених ликова (поједина лица у *praes.* — *sg.* : *pl.*), док се у односу између необележених и обележених чува (номинатив : коси падежи).

39. Ова се алтернација јавља и у придева *ва́ља̄н* — *ва́љана* где је у питању однос *masc.* : *fem.* (*neutr.*). Што се она не јавља у примеру *кѣца̄ӣи* — *кѣца̄ӣша*, објашњење је дао сам Даничић; он *кѣца̄ӣи* тумачи према *ѣу́нѣӣи* (*Срп. акц.* 223) (очеvidно емфатични акц.).

40. Ова се алтернација, сем тога, јавља у још неким ситуацијама:

1) У односу *gen. sg.* (*instr. sg.*) према *gen. pl.* типа *се́сӣра* — *се́сӣрѣ* (*се́сӣрѣм*) : *се́сӣра̄рѣ*.

2) У знатном броју категорија кад се у именица јавља (̣) + (/) + (̣) други део алтернације долази у речима (обично глаголима) изведеним од тих именица:

а) (*рука*) — *уру́чӣӣи* : *уру́чӣм*;

б) (*loc. sg. облику*) — *ублѣчӣӣи* : *ублѣчӣм*.

Мислим да се може рећи да се *loc. sg.* типа *облику* и сл. и губи у извесним српскохрватским говорима зато што он нема практично

могућности да алтернира у парадигми са ситуацијом (‘) + (—) + (x). Акцент *глава* стабилан је зато што је то акцент пом. sg., дакле лексички акцент.

3) У овоме низу могли би се навести и односи: *јѣднѡг(a) — јѣднѡга; мѡјѣг(a) — мојѣга* и сл.

41. Међутим, да је алтернација о којој је реч жива у данашњем српскохрватском језику, доказују и ове чињенице:

1) Многе стране именице masc. пришле су у српскохрватском језику типовима *јѡнѡк* и сл. (cf. Речник САНУ, passim).

2) Многи страни глаголи пришли су типовима *иѡиѡиѡи* и сл. (ib.).

3) У дијалектима с четвороакцентским системом именице типа *бѣлдѡв* прилазе типовима *јѡнѡк* а глаголи типа *исѡрѣсиѡи* имају инф. *исѡрѣсиѡи*.

42. На крају, није потребно објашњавати да поменућа акцентска алтернација није у свим наведеним категоријама настала током историјскога развитка на исти начин. За данашње језичко осећање важно је то да се она сада јавља у тим категоријама као алтернација и да је — управо зато — данас творачка.

I. 2) Акцентска алтернација (◌) + (/) + (◌) : (◌) + (—) + (X)

43. Јавља се у овим случајевима:

а) код именица типа *глава* у односу dat. sg., acc. sg., пом. - acc. pl. према осталим падежима (сем dat.-instr.-loc. pl.):

у глави : глави, њ главу, на руке;

б) код именица типа *вила* у односу пом. - acc. pl. према осталим падежима (сем dat.-instr.-loc. pl.):

вила : виле;

с) код именица типа *град*, *ваздѡх*, *лакаѡи* у односу loc. sg. и gen. pl. према осталим падежима:

*из града : у граду, од зѡба
ваздѡха : у ваздѡху, динара̄
дѡ лакаѡи : у Јаску, лакаѡӣ.*

Код именица типа *град*, *ваздѡх*, кад у pl. немају *-ов/-ев*, може се јавити и у dat.-instr.-loc. pl. : *зѡбима, динарима*; исп. чак у пом. pl. *динари*. *Белић* оправдано доводи у везу ликове *градѡвѡ|градѡвима, голубѡвѡ|голубѡвима* с loc. sg *граду, облику* (*Деклин.*³ 17—18). С обзиром на однос *ѡ ваздѡх : у ваздѡху* најбоље је овде поменути и ситуацију код типа *ѡбичѡј*: *ѡбичѡју*. Свакако је аналошки акц. именице *виноград* у gen. pl. и dat.-instr.-loc. pl.: *виноградѡ, виноградима*;

e) код глагола типа *играйи* у односу inf. (+ 3. pl. praes.): praes. (— 3. pl. praes.):

играйи (играју) : игра̄м (зигра̄м);

f) код глагола с основама *и/и* у односу inf.: трпни придев:

*ндсйӣи : ндшен
говдрийӣи : гдворен
благослвдвийӣи : благдслвљен
лџмийӣи : лџмљен
сведџчийӣи : сведџчен.*

48. Ова је алтернација доследна код именица типа *малина*, *језик*, *кџлено*, код глагола с основама *ну/не*, *ова/ује* у односу inf.: praes. и код глагола с основама *и/и* у односу inf.: трпни придев. Од значаја је Белићева констатација да се у дијалектима јављају уједначенији односи (о. с. 22). Тако је у Дубровнику *Млџӣа̄ка*, *дџӣа̄ца* према Даничићевом *Млџӣа̄ка*, *оџӣа̄ца*, а према Даничићевом *жџљен*, *жџљена* и *вџљен*, *вољена* у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта које сам испитивао доследно је *жџљен* — *џџљен*, *вџљен* — *зџвољен*. Уосталом и Даничић (Срп. акц. 129) цитира Б у д м а н и ј е в акц. *жџљен* (Gram. 88). У новоме *Правопису* је *вџљен* — *зџвољен* а *жџљен* и *жџљен*.

II. 2) *Акценајска алтернација* (◌) + (') + (◌) : (") + (◌) + (X)

49. Јавља се у овим случајевима:

a) код именица типа *вџда* у односу dat. sg., acc. sg., nom. - acc. pl. према осталим падежима (сем gen. pl.):

у вџди : вџди, џ воду, на ноге;

b) код именица типа *сџза* у односу nom.-acc. pl. према осталим падежима (сем gen. pl.):

сџза : сџзе;

c) код именица типа *висина* у односу acc. sg. и nom. - acc. pl. према осталим падежима (сем gen. pl.):

у висини : џ висину, џ висине;

d) код именица типа *брџ* и *вџсак* у односу loc. sg. и цео pl. с *ов/ев* према осталим падежима sg. и непроширеном pl.:

*џ гостџе : на лџду, брџдови
џ вџшар : у вџску, вџрови;*

е) код именица типа *гдвѣр* у односу loc. sg. и gen. pl. према осталим падежима:

нѧ ѡклѡн : у *говѡру*, *деверѧ*.

С обзиром на однос *нѧ ѡклѡн* : у *говѡру*, најбоље је овде поменути и ситуацију код типа *рѧзговѡр* : *разговѡру*;

ф) код именица типа *ѡрѧ*: у односу loc. sg. према осталим падежима:

нѧ ѡрѡе : у *ѡсу*;

г) код именица типа *бѡлѡсѡ* у односу loc. sg., gen. pl. према осталим падежима:

нѧ жалѡсѡ : у *младѡсѡи*, *болѡсѡи*;

h) код именица типа *брѡ* у односу sg. : pl.:

нѧ брѡ : на *брѡа*;

и) код именица типа *неѡ* у односу sg. према проширеном pl.:

нѧ небо : *небѡса*;

ј) код именица типа *врѡе* и *ѡлѡе* у односу косих падежа sg. према pl.:

врѡена : *врѡена*
ѡлѡена : *ѡлѡена*;

к) код именице *ѡвѡк* — *ѡвѡка* у односу nom. sg. према осталим падежима. То је лексички акценат (мада та именица гласи и *ѡвѡк* — *ѡвѡка*, а чују се и коси падежи *ѡвѡка* и сл.);

l) код глагола с основама *и/и*, *ну/не*, *ова/ује*, *а/а*, *а/и*, *а/е* у односу inf.: 2, 3. sg. aor.:

нѡсѡи : *нѡсѡ*, *дѡносѡ*
говѡриѡи : *гѡворѡ*, *ѡрѡговорѡ*
благѡслѡвиѡи : *блѡгѡслѡвѡ*
лѡмиѡи : *лѡмѡ*, *дѡломѡ*
свѡдѡчиѡи : *свѡдѡчѡ*, *ѡдѡсвѡдѡчѡ*
ѡриѡѡиѡи : *ѡриѡѡиѡѡ*, *ѡриѡѡиѡѡѡ*
бѡсѡдиѡи : *бѡсѡдѡ*, *ѡрѡбѡсѡдѡ*
ѡѡнуѡи : *ѡѡнѡ*, *ѡѡѡнѡ*
ѡѡкнѡи : *ѡѡкнѡ*
кѡѡѡи : *кѡѡѡ*, *ѡкѡѡ*
куѡѡѡи : *куѡѡѡѡ*, *ѡѡкуѡѡѡ*
гѡѡѡѡѡѡи : *гѡѡѡѡѡѡѡ*
ѡриѡѡиѡѡѡѡи : *ѡриѡѡиѡѡѡѡѡ*
бѡѡѡѡѡѡи : *бѡѡѡѡѡѡѡ*
ѡѡѡѡѡѡѡи : *ѡѡѡѡѡѡѡѡ*
ѡѡѡѡѡѡѡѡи : *ѡѡѡѡѡѡѡѡѡ*

играйи : *ѝгр̄а, здигр̄а*
вѣнчайи : *вѣнч̄а, р̄азвенч̄а*
оружайи : *друж̄а, р̄азоруж̄а*
руководайи : *р̄уковод̄а, ѝзруковод̄а*
вѣчрайи : *вѣчер̄а, ѝдвечер̄а*
држайи : *др̄ж̄а, ѝздр̄ж̄а*
драйи : *др̄а, ѝзор̄а*
блебѣйайи : *блѣбей̄а, ѝзблебей̄а*
крмаукайи : *кр̄маук̄а*
смејайи : *смѣ̄ја, з̄дсме̄ја*
г̄амизайи : *г̄амиз̄а;*

т) код глагола с основама *а/и, ова/ује, а/а, а/е* у односу инф.:
гл. прид. радн.:

држайи : *др̄ж̄ала, з̄ддр̄ж̄ала*
кдвайи : *кд̄в̄ала, дков̄ала*
госиодовайи : *гд̄сиодов̄ала*
ѝријайиљовайи : *ѝр̄иј̄ајиљов̄ала*
оружайи : *друж̄ала, н̄доруж̄ала*
руководайи : *р̄уковод̄ала, ѝзруковод̄ала*
смејайи : *смѣ̄јала, з̄дсме̄јала*
драйи : *др̄ала, з̄дор̄ала;*

п) код глагола с основама *а/а, а/е, а/и, ова/ује* у односу инф.:
гл. прид. трп.:

играйи : *ѝгр̄ан, ѝзигр̄ан*
вѣнчайи : *вѣнч̄ан, р̄азвенч̄ан*
оружайи : *друж̄ан, н̄доруж̄ан*
руководайи : *р̄уковод̄ан*
смејайи : *з̄дсме̄јан*
драйи : *др̄ан, ѝзор̄ан*
блебѣйайи : *блѣбей̄ан, ѝзблебей̄ан*
држайи : *др̄ж̄ан, з̄ддр̄ж̄ан*
кдвайи : *кд̄в̄ан, дков̄ан*
куйивайи : *кӯйиван, ѝдкуйив̄ан.*

50. Ова алтернација није данас продуктивна код именица. Уједначавање се врши према акценту номинатива. Тенденција редукције ове алтернације код именица показана је у новоме *Правопису* тако што су дати напореда *dat. sg. в̄дди* и *в̄дди*, *acc. sg. ч̄ис̄ӣӣну* и *ч̄ӣс̄ӣӣну*, *loc. sg. кам̄ѣну* и *к̄ам̄ѣну*, *младд̄с̄ӣи* и *м̄лд̄дос̄ӣи* и сл. У извесном броју говора шумадијско-војвођ. дијал. које сам проучавао губи се потпуно акц. ("") у *dat. sg. типа в̄дда*, при чему је акц. *д̄ѣци*, који се свуда доследно јавља, данас углавном лексички.

51. Извесна уједначавања спроведена су у новоме *Правопису* и код аориста. И то на тај начин што је, најпре, и код неких од оних гла-

VI. Акценатска алтернација (˘) : (˘)

58. Јавља се у овим случајевима:

а) код именица типа *сӣб-сӣдла* у односу ном. sg. према осталим падежима;

б) код именица типа *кѡнац* у односу ном. sg.: ном. pl., dat. -instr.-loc. pl.:

кѡнац : *кѡнци*, *кѡнцима*;

в) спородично при творби речи:

влад̄и : *влад̄иати*.

VII. Акценатске алтернације у вези са *ӣтворбом компаратива* *придева* (resp. *прилога*)

59. С обзиром на то што се акценат компаратива придева (прилога) своди увек на појаву кратког силазног акц. на слогу непосредно пред завршетком *-ӣ* (*јач̄и*, *лѣӣи*, *нов̄ӣј̄и* < *нов̄ӣј̄и*), при творби компаратива придева (прилога) настају врло разнолике акценатске алтернације у односу позитив : компаратив; све се оне могу изразити у формули (X): [(˘) + (—) ⇔ (˘) + (˘) + (—)], где је X = акц. позитива и варијабилна је величина.

благ̄ : *благ̄ѣ*
кр̄вав̄ : *кр̄вавӣј̄и*
чуднов̄аӣ : *чуднов̄аӣӣј̄и*
диван̄ : *дивӣнӣј̄и*
вр̄лѣӣан̄ : *вр̄лѣӣнӣј̄и*
здрав̄ : *здрав̄ӣј̄и*
бис̄тар̄ : *бис̄трӣј̄и*
слободан̄ : *слободнӣј̄и*
болешлив̄ : *болешлив̄ӣј̄и*
йлавѣӣан̄ : *йлавѣӣнӣј̄и*
бодљикав̄ : *бодљикав̄ӣј̄и*
милосӣив̄ : *милосӣив̄ӣј̄и*
имућан̄ : *имућнӣј̄и* и сл.

V. КВАНТИТАТИВНЕ АКЦЕНАТСКЕ АЛТЕРНАЦИЈЕ

I. Акценатска алтернација (˘) : (˘)

60. Јавља се у овим случајевима:

а) код именица типа *брѡј-брѡја* у односу ном. sg. према осталим падежима sg.;

b) код именица типа *грѣд* и *лѣкаш* у односу sg. : nom. проширеног pl.:

сѣн : *сѣнови*
лѣкаш : *лѣкшѣви*.

Акцентат (") све више продире и у gen. pl. и dat.-instr.-loc. pl.;

c) код именица типа *Рѣс*, *књѣга*, *грло* у односу gen. pl. према свим осталим падежима:

Рѣсѣ : *Рѣси*
књѣгѣ : *књѣга*
грлѣ : *грло*;

d) код именица типа *сѣло* у односу gen. pl. према осталим падежима pl.:

сѣлѣ : *сѣла*, *сѣлима*;

e) код именица типа *ждрѣбе* — *ждрѣбѣи* у односу nom. sg. према осталим падежима sg.

61. Ова је акцентатска алтернација доследна у свим случајевима сем код именица типа *грло* код којих се у односу sg. : pl. јавља алтернација Б II 2. и код именица типа *сѣло* код којих не постоји алтернација Б II 1. Случајеви (c) и (d) резултат су чињенице што су у савр. сх. књ. j. у gen. pl. последња два слога увек дуга.

II. Акцентатска алтернација (') : (')

62. Јавља се у овим случајевима:

a) код именица типа *вѣда*, *висѣна* у односу gen. pl. према свим осталим падежима (у којима се не јавља алтернација Б II 2):

вѣдѣ : *вѣда*
висѣнѣ : *висѣна*;

b) код именица типа *свѣдок* у односу gen. pl. према осталим косим падежима:

свѣдѣкѣ : *свѣдка*;

c) код именица типа *шѣме*, *шѣло* у односу gen. pl. према осталим падежима pl.:

шѣлѣсѣ : *шѣлѣса*
имѣнѣ : *имѣна*;

d) код именица типа *дѣше* и *живѣнче* у односу nom. sg. према осталим падежима sg.:

дѣше : *дѣшеѡа*
живиѡче : *живиѡчеѡа*;

е) код именица типа *глава* у односу *dat.-instr.-loc. pl.* према свим осталим падежима (у којима се не јавља алтернација Б I 2):

глава : *главама*;

ф) у творби неких глагола од именица типа *глава* (*бразда* — *браздаѡи*);

г) у творби неких придева од именица типа *глава* (*глава* — *главаѡи*).

63. Ова је алтернација доследна у случајевима а, б, с, г, а у случају (д) код типа *дѣше*. Даничић се пита да ли се ова алтернација јавља код типа *живиѡче*. У случајевима (е) и (ф) ова је алтернација у данашњем говорном језику недоследна (исп. *главама*, *вага* — *вагаѡи*). Акц. (') у *dat.-instr.-loc. pl.* именице *рука* (*рукама*) добро се чува вероватно под утицајем лика *ногама*. — Случајеви (а) и (б) резултат су чињенице што је у савр. сх. књ. ј. у *gen. pl.* слог који се налази непосредно пред наставком *-ā* увек дуг.

64. Овим алтернацијама обухваћено је према моме прорачуну око 80% појава акц. промена у именица и глагола. Сем ограничења, наведених у уводним напоменама, нису обухваћени углавном још поједини аналошки случајеви. Али је јасно да они не ремете систему.

ДРУГИ ОДЕЉАК

АКЦЕНАТ И СИНТАКСА

АКЦЕНАТСКИ ВИД ПРОКЛИЗЕ И ЕНКЛИЗЕ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

А. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

65. Оправдано је што је у досадашњој литератури више пажње посвећено проклизи: у вези са преношењем акцента на проклитику више је појава о којима треба говорити. Али је оправдано и то што се проклиза и енклиза обрађују на једном месту: у оба случаја у питању је однос акцента према групама међу собом блиско повезаних речи, тј. у једном одређеном смислу однос акцента и синтаксе.

Да видимо, најпре, шта је до сада о овоме питању речено у литератури.

У својим акценатским студијама Ђуро Даничић¹ обрадио је једино преношење акцента на проклитику код именица. Милан Решетар у своме толико значајном делу *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (Wien 1900) у посебном одељку *Enklisis und Proklisis* (201—214) обрадио је, на основу материјала који му је стајао на расположењу, ситуацију код свих врста речи које долазе у обзир. Тиме је Решетар учинио значајан корак напред у проучавању овога питања. Разуме се да су, с обзиром на даљи развитак науке, потребне корекције извесних Решетарових тумачења, али то не умањује значај његовог рада. Не може се рећи да су се даљи проучаваоци српскохрватских акцената и дијалеката увек у довољној мери користили драгоценим Решетаровим резултатима у вези с овим питањем. Готово до наших дана појављују се студије о акцентима појединих говора у којима се једва узгред каже која реч о проклизи и енклизи. Више пажње посветили су овом питању А. Белић у раду *Дијалектни источне и јужне Србије* (СДЗБ I), Стј. Ившић у раду *Današnji posavski govor* (Rad 196. и 197), Гојко Ружићић у раду *Акцентнајски сисџем иљевал-*

¹ Даничић ће и овде бити навођен према књизи *Српски акценџии*, изд. СКА 1925.

ског говора (СДЗБ III, 113—176), М. Поповић у раду *Die Betonung in der Mundart von Žumberak* (Zfsl Ph VI 345—363), М. Стевановић у раду *Сисџем акценџуације у џиџерском говору* (СДЗБ X 67—184), Милош С. Московљевић у раду *Акценатџски сисџем џоџерског говора* (Бгд. 1928), Ј. Вуковић у раду *Акценатџ говора Пиве и Дробњака* (СДЗБ X 185—417), Асим Пеџо у раду *Akcentat sela Ortiješa* (Научно друштво НР Босне и Херџеговине, Грађа X, Одјељење историјско-филолошких наука, књ. 7, стр. 5—51 (при руџи ми је сепарат) и др. Поред Решетара о енклизи и сличним појавама опширније говоре још и Стј. Ивџић у помиђаном свом раду, А. Белић у *Акценатџским сџудџјама I* (Бгд. 1914), затим у радовима *L'accent de la phrase et l'accent du mot* (Travaux du cercle linguistique de Prague 4, 183—188) и *О речениџном акценџу у касџавском говору* (ЈФ XIV 151—158. и XV 165—169), А. Клаић у раду *О подравском акценту и квантитету* (ЈФ XV 181—183), др Јосип Намм у раду *Štokavština donje Podravine* (Rad 275), Нрасте-Намм-Губерина у раду *Govor otoka Suska* (HDZb I 5—211) и П. Ивић у својој књизи *Die serbo-kroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung* (Хар 1958). (Ивић, разуме се, говори и о проклизи).

Веђина је ових испитивача само приказивала ситуацију у својим говорима; мађе су давали теоријска објашњења појединим појавама. Али говото ни један испитивач није приказао све појаве о којима би у вези с овим питањем вађало говорити. А Белић у својим универзитетским предавањима *Историја срџскохрватџског језика књ. II св. I: Речи са деκлинаџијом* (Бгд. 1950) протумачио је, с позиџија свога учења о словенском акценту, веђи број појава, особито у вези с преношењем акцента на проклитике (стр. 39—41, 52—53, 55—56, 72—73, 84—85). Тиме је цело питање у значајној мери помакао напред.

У овоме раду биће анализирана ситуација у вези с акценатским видом проклизе и енклизе у српскохрватском језику, разуме се — на основу досадашњег материјала; када буде потребно, навешћу и свој материјал из сремског, мачванског, шабачког, кољубарског и трџињскога говора.

Претпостављам да ће корист од овога рада бити тројака:

прво, први пут ће проблем акценатског вида проклизе и енклизе у целини бити обухваћен;

друго, анализом ће се установљавати разлози јављања ове или оне појаве. Врло често објашњења ће бити дата веђ самом класификаџијом материјала;

треће, дађу и нови материјал који сам скупио на терену шумадијско-војвођанског дијалекта.

Сви српскохрватски дијалекти нису испитани. Зато није познато каква је ситуација у свим српскохрватским говорима у вези с овим питањем. То значи да ће у овоме раду бити анализирана до данас позната грађа. Данашње стање у науџи и допушта и захтева да се сведу и протумаче досадашњи резултати како би се лакше ишло дађе у проучава-

њима. Разуме се да овде неће бити навођен сваки појединачни пример. Задржаћу се на принципским појавама.

66. Има извесне разлике у начину како је досад третирано питање преношења акцента на проклитику код именица — с једне стране, и код других врста речи — с друге. У вези с именицама много се више водило рачуна и о потребама нормативне књижевне акцентуације. У вези са другим врстама речи као да се више ишло за дијалекатском егзотиком. Та разлика у третирању овога питања неће моћи сасвим бити избегнута ни у овоме раду.

Нема, разуме се, никакве сумње да је нормативна акцентологија заинтересована и за ситуацију код осталих врста (исп. преношење акц. с личних заменица у новоме *Правопису*). Али чињеница што је питање преношења акцента на проклитику с именица детаљније разматрано и с позиција нормативне акцентологије омогућила је да се то питање у вези с именицама уопште најјасније сагледа.

Треба, најзад, у овим уводним напоменама истаћи још двоје.

Прво. У српскохрватском језику могућно је говорити о две врсте преношења акцента на проклитику: прасловенском и српскохрватском. П р а с л о в е н с к о је преношење с облика који на првome слогу имају стари силазни акценат (*нă рѣку, љ воду* и сл.); оно се у већој или мањој мери јавља у свим српскохрватским говорима: на проклитици је силазни акценат. С р п с к о х р в а т с к о је преношење са слогова који имају нове силазне акценте (*зă мѣјку, љ кућу* и сл.); оно се јавља у говорима са четвороакценатском системом; на проклитици је узлазни акценат. О разним аналошким појавама или сл. биће говора даље у раду.

Друго. У новоштокавским говорима са четвороакценатском системом преношење акцента на проклитику с именица није онако доследно као у Даничића. Изгледа да се издвајају две зоне: североисточна, у којој преношење није доследно, и југозападна и западна, у којој је ова појава очевидно још жива. Међутим, у вези с преношењем акцента са глагола на негацију *не*, пре свега у презенту, ваља рећи да је оно подједнако заступљено у свим српскохрватским говорима с млађом четвороакценатском системом (в. о свему овоме даље у раду). Од говора српскохрватских који немају четвороакценатске системе прасловенско је преношење жива појава у зетско-сјеничком. У остали говорима и дијалектима, како обавештавају досадашњи испитивачи, ни прасловенско преношење није више тако живо.

Б. ПРНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ СА ИМЕНИЦА И СЛИЧНЕ ПОЈАВЕ У ВЕЗИ СА ИМЕНИЦАМА

67. У вези с именицама проблем преношења акцента на проклитику важан је пре свега зато што, као што је познато, у нашем говорном језику (и то и књижевном и у некојим од оних дијалеката који имају систему од четири акцента) преношење акцента на проклитику данас

није ни издалека спроведено онако доследно као у Даничића; познато је, наиме, да наново преовлађује „индивидуални акценат засебних речи“. Констатујући ово, А. Белић је истакао да се преношење акцента данас у првом реду чува „у скамењеним изразима као *изд сна*”². Проучавајући разне говоре шумадијско-војвођанског дијалекта (сремски, мачвански, шабачки, тамнавски, колубарски) установио сам да они потврђују Белићеве констатације. Међутим, проучаваоци разних говора источнохерцеговачког типа не говоре о појави непреношења акцента на проклитику. Како сам обавештен, тако је и у босанским говорима. Можда би се зато могле установити две зоне новоштокавских српско-хрватских говора са четвороакценатском системом: једна, југозападна и западна — у којој је преношење акцента на проклитику још изванредно жива појава; друга, североисточна — у којој ова појава није тако доследна. Сматрам да овако треба схватити и мишљење М. Стевановића (НЈ НС III 239—241) и Ј. Вуковића (ПСКЈ год. III (1951) књ. II, св. I, стр. 67—68). Приликом својих теренских испитивања желео сам да утврдим зашто се у шумадијско-војвођанском дијалекту почела нарушавати доследност ове појаве. Уочио сам два разлога:

први, синтаксичко-семантичке природе: потреба да се у реченици именица посебно истакне захтева да именица буде носилац акцента;

други, као што је већ Белић истакао³, ако је нека реч или неки падежни облик у ређој употреби, губи се свест о потреби преношења акцента на проклитику.

Мислим да је ова констатација важна пре свега зато што је учињена на терену са четвороакценатском системом.

Али ми се исто тако чини да би се могло говорити и о чињеници да је шумад.-војвођ. дијал. у извесном контакту с косовско-ресавским дијалектом у којем је принцип преношења акцента на проклитику нарушен у још већој мери. У питању је, пре свега, географски моменат, а затим и историјски — у саставу данашњег становништва шумад.-војвођ. дијал. има и досељеника с косовско-ресавског терена. Као што је губљење неакцентованих дужина у шумад.-војвођ. дијал. тумачено утицајем косовско-ресавског (НЈ XI, св. 1—2, стр. 55), сматрам да ни овде не треба занемарити такву једну могућност.

Узимајући, пак, српскохрватске говоре у целини, можемо рећи да у вези с именицама овај сложени проблем садржи углавном две групе питања:

Прво. Да ли се преношење акцента на проклитику врши по истим принципима као у Даничића? То значи: да ли се у нашем данашњем говорном језику или, уже, у каквом говору који се испитује, преношење јавља у истим категоријама у којима и код Даничића, или има категорија у којима је код Даничића старо а данас ново преношење (и обрнуто); и — постоје ли у данашњем говорном језику, или говору

² А. Белић, *Историја српскохрватског језика*¹, књ. II св. 1; *Речи са деklinацијом*, стр. 41.

³ о. с. 85.

који се испитује, категорије са преношењем акцента којих код Даничића уопште нема.

Друго. Да ли је данас уопште преношење акцента на проклитику онако доследно спроведено као у Даничића или, као што рекосмо, наново преовлађује индивидуални акценат засебних речи (нпр.: говори ли се доследно *од мајке* или се јавља и *од мајке* и сл.)?

Овим ће редом тећи и излагање у овоме раду.

68. Познато је да се у нашем књижевном језику и у говорима нашим код именица *a*-основе јавља прасловенско преношење у асс. sg. и асс. pl. у типовима: *вода, иланина, глава*:

низ воду, за децу, на земљу, иред зору; на ноге; — на брзину, у висину, у иланину; на дубине; — у војску, у главу, за душу, низа сирину; низа сине и сл.

То, у већој или мањој мери, потврђују и испитивачи српско-хрватских говора. Примере овде није неопходно наводити. Једино би се могао навести Решетаров дубровачки пример *и у главу* (*Вет.* 210). Потребно је, међутим, указати на две појаве.

Прво, да се већ овде, и то пре свега у вези с типовима *вода, глава*, оцртавају помињане две групе штокавских говора са четвороакцентском системом. Док за херцеговачке и босанске говоре нема потврде да се акценат не мора преносити на проклитику, дотле сам у Срему записао и: *на косу, у главу, за зиму* и сл., у Мачви у *војску, за зиму* а у Колубари: *за зиму* и сл.

Друго, да је код именица типа *висина* ситуација уопште мало специфична. Код овога се типа, наиме, акц. (") на првome слогу у асс. sg. не јавља онако доследно као у Даничића, већ се акц. овога падежа изједначаје с акценетом осталих падежа. А затим, у говорима шумад.-војвођ. дијал. које сам испитивао, када се именице овога типа употребе с предлогом, доиста у именичкој служби, преношење готово редовно изостаје. Некоме, нпр., кога саветују да пажљиво вози, у Шапцу (а очевидно ни другде) никада не би казали: „*Пазити на брзину*“, већ увек: „*Пазити на брзину*“ (нема, дакле, ни акцента на првome слогу именице). Ако пак именице овога типа с проклитиком испред себе представљају прилошку синтагму, јављају се две могућности: прво, акценат се налази на другом слогу именице (*на брзину*); друго, акценат је пренесен на предлог у виду ("): *на брзину*. Значи, ако се и јавља, акценат (") на предлогу карактеристичан је за прилошка значења. Ова је појава врло карактеристична за штабачки говор. Интересантно је такође да Вуковић за Пиву и Дробњак наводи да има именица код којих је у асс. sg. акц. (') на другом слогу именице, а у асс. pl. акц. (") на проклитици (*на бисирину — на бисирине*), али да такође има и именица с акц. (") на предлогу и у асс. sg. (*на ведрину* и сл.) (СДЗБ X 234—235). Јасно је да је овде и у говору Пиве и Дробњака у питању појава уједначавања акцента асс. sg. с осталим падежима,

Н а п о м е н а. Слично треба тумачити и сремске акценатске ликове *на брџину*, *у вѣсику*, *за дѣжину*, *у њланику*, *за срѣмоџу*, *у шѣрику*. Иако се у именице јавља силазни акценат на првоме слогу, он се не преноси на проклитику. Ова појава постоји и у Колубари.

69. У српскохрватском је језику, исто тако, сачувано прасловенско преношење код именица *o/ĭo*-основа масc. у типова који имају стари (") или (^) на почетном слогу, тј. у типова *грѣд*, *лѣкаш*, *дблѣк*, *мѣд*, *гдѣбр*, *вдсак* и сл.:

љ грѣд, *љз грѣда*, *љза грѣда*; — *нѣ бѣбањ*, *дѣ лѣкѣша*; — *нѣ дохвѣш*,
љ облѣке, *зѣ њојѣс*, *нѣ њоклѣн*; — *зѣ Бога*, *љ гостѣе*, *љ мѣд*, *љсѣод леда*;
— *нѣ сѣожѣр*; — *дѣ воска*, *љдѣ нокѣе*, *нѣ рогаљ*, *нѣ шрошак*.

И ову појаву потврђују, у већој или мањој мери, испитивачи шгочкавских говора. Међутим, у говорима које сам испитивао, тј. у говорима шумад.-војвођ. дијалекта, преношење се ни у овом случају не јавља доследно. Тако сам у Срему забележио и: у *Јѣрку*, из *Јѣска*, *чело Јѣска*, до *Зѣмѣна* и сл., у Мачви: у *Зѣмѣну*, *исѣод лѣда* и сл. а у Колубари: у *грѣд*, у *крѣмѣн* и сл. Има устаљених израза где је преношење доследно: *љ гостѣе* (*љ гостѣи*), нпр.

70. У српскохрватском језику постоје аналошки примери с прасловенским преношењем код именица које немају на првоме слогу прасловенски (") или (^), већ су касније (вероватно у српскохрватском) пришле акценаским типовима наведеним под 69. Такви су ови Даничићеви примери:

љ Будѣм, *нѣ канѣѣр*, *нѣ месѣц*; — *нѣ Дунѣв*, *дѣ Дунава*, *дѣ ѣвола*,
дѣ камѣн, *љдѣ ѣрсѣеном*; — *љ вѣшѣр*, *бѣз вѣшѣра*.

Овде ваља навести и примере које наводе:

Гојко Ружичић за плѣваљски говор: *љ бунѣр*, *љдѣ бусѣном*, *љдѣ јасѣном*, *нѣ љламѣн*⁴;

Јован Вуковић за говор Пиве и Дробњака: *љ вршѣѣ*, *дѣ амбѣра*,
нѣ јурѣш, *љ ваздѣк*, *љз дувѣра*⁵;

Стјепан Ившић за посавски славонски говор: *љ амбѣр*, *љ ѣрдѣк*,
*љз вршѣѣ*⁶.

У Мачви сам забележио: *љ свѣѣове*, *љ јаѣк*, *љ Мајѣр*, *љ љашѣк*,
љ Салѣш, *љ(з) Салѣша*, *љ Салѣшу*, *нѣ дѣбош*, у Срему: *сѣ салѣша* а у Колубари: *љ свѣѣове*, *дѣ дувѣр* и сл. Сличних појава има и у Поцерини (Моск., о. с. 17, 23, 25).

У данашњим народним говорима са четвороакценатском системом, и то опет североисточним (шумад.-војвођ.), и овде се, међутим, јављају

⁴ Г. Ружичић, *Акценатски систем љлѣваљског говора*, СДЗБ III 173.

⁵ Јован Л. Вуковић, *Акценатски говор Пиве и Дробњака*, СДЗБ X, 216.

⁶ Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad 196, 158.

и ликови с акцентом на именици; исп. у Мачви: у *џмбѣру*, на *џмбѣру*, у *Сѣлѣшу* и сл., у Срему: из *вѣшаја*, са *сѣлѣша*, у *чѣрдѣк* а у Колубари: на *кѣмену* и сл.

71. Сем тога, у именица које су, иако немају на првome слогу прасловенски (") или (^), пришле типовима наведеним под 69, јавља се, разуме се, и ново, српскохрватско, новоштокавско преношење акцента на проклитику: на *бадња̋к*, у *бачвѣра*, на *вишѣза*. У Пиви и Дробњаку је: у *вјешар* па чак и аналошко на *џрошак* и сл. (СДЗБ X 196). Гојко Ружичић наводи за пљеваљски говор чак и: *џд голуба*, *џз воћњака*⁷. Такви су и ови примери из Мачве: *џ(з) Салѣша*, у *џашињаку*, у *чардѣку*, на *крају*, у *раџу*, у *магаџину* и сл., одн. из Срема: у *амбѣр*, на *салѣш*, у *чардѣке* и сл. Сличних појава има и у Поцерини (Моск., ib.).

Међутим, ни овде у већ помињаним народним говорима преношење акцента на проклитику није доследно; исп. у Мачви: у *Сѣлѣшу*, у *маџаџину* и сл., одн. у Срему: из *вѣшаја*, у *чѣрдѣк*.

72. И код именица *o/ĭo*-основа neutg. јавља се старо преношење ако су саме именице имале прасловенски (") или (^): *џд злѣша*, у *мѣсо*, у *сѣно*, *џд шѣлу*; — у *коло*, у *море*, у *џоље*, *џд слова*, *џрѣко мора* и сл. Даничић је претпостављао преношење *џд олова* (Срп. акц. 77) а Вуковић за Пиву и Дробњак наводи *џд олова*, *џд језера* (СДЗБ X 256). М. Поповић наводи за жумбачки поред *џ сѣнце* и *џ сѣнце* (ZfslPh 362), а Ј. Вуковић за Пиву и Дробњак *џд слова* (СДЗБ X 251) (ово последње је аналошко). Но и овде се јављају примери с непренесеним акцентом; тако се у Шапцу говори: *од злѣша*, у *мѣсу*, *до слѣва* и сл.

73. И у Даничића и у српскохрватским дијалектима прасловенско се преношење јавља и код оних именица *o/ĭo*-основа neutg. које немају на првome слогу прасловенски (") или (^), већ су касније (вероватно у српскохрватском) пришле акценатским типовима наведеним под 72. Такви су Даничићеви примери: *зѣ срце*, *зѣ грло*, на *зрно*, на *леџо*, *џз јуџра*, *џз брдо*, на *дрво*. Стј. Ивчић наводи⁸ за посавски славонски: *џ блато*, *рѣ блату*, *џ брашно*, *џ жити*, а Вуковић за Пиву и Дробњак: на *маслу*, на *уво* и сл. (СДЗБ X 251). Има случајева да се акценат са једне исте именице на један предлог преноси у виду (') а на други у виду ("). Тако Гојко Ружичић наводи⁹ за пљеваљски говор: *џд јуџру*, али *џз јуџра*. Рекао бих да је *џз јуџра* прилошка синтаagma настала према нпр. *џрѣд зору* или сл. — Но, разуме се да и овде у народним говорима (првенствено шумад.-војвођ.) има и примера с непренесеним акцентом; исп. сремско на *бѣду* и сл.

74. Код именица fem. *i*-основе које имају на првome слогу прасловенски (") или (^) јавља се у српскохрватском језику прасловенско преношење акцента на проклитику. То су типови: *нѣћ*, *џдмѣћ*, *мѣсѣ*, *јѣсѣн*, *џбѣсѣ*: *џдд нѣћ*, *џд косѣи*, *бѣз соми*; — на *мѣсѣ*, *зѣ рѣч*, *џд глѣди*; — на *зелѣн*, *џдд јѣсѣн*, у *џбијѣсѣ*. Исп. и очевидно аналошке случајеве:

⁷ СДЗБ III, 173.

⁸ Rad 196, 158.

⁹ СДЗБ III, 173.

- а) тип *йуш*: *на йуш, кдд краља, за маљеве, йдд гуњеве, за сѣричеве*¹²;
 б) тип *кдњ*: *за коње*¹³;
 с) тип *крѣло*: *у крѣло*;
 д) тип *сѣло*: *у село, на чело, у њеро*¹⁴;
 е) типови *бѣрба* и *мајка*: *йрѣд бѣрбу, за йлашу, за мајку, на кѣрше, у цркву*¹⁵.

Врло је важна констатација М. Стевановића да је ова појава заступљена код именица с дугим самогласником у *nom. sg.*, тј. с акц. (˘) без обзира на његово порекло, док код именица с акц. (˘˘) који води порекло од предметатонијског акута овога преношења нема (типови *раш, кућа*) (СДЗБ X 84—85, 122).

Ова је појава захватила дијалекте који немају књижевну акцентуацију; иако не иде у књижевни акценатски систем, она је за акценатску проблематику српскохрватског језика, узетог у целини, од изузетног значаја. Да би се она објаснила, потребно је објаснити појаву акцената типа *сѣсѣра, глава*. О томе постоје у науци неколика тумачења, али излагање о томе питању не може бити предмет ове књиге.

78. Исто тако, овде треба навести и Решетарове примере из *Прчања* и *Озринића* у којима се акценат преноси на други слог двосложних предлога у чији је састав ушао и предлог *из*: *исрѣд зѣда, исрѣд грѣла* и сл., а такође и озринићке примере: *прѣд паса, прѣд зѣда, нѣзѣ страѣни* (*Bet.* 206). Исп. слично и у Пиперима: *исѣдд носа, изѣ бѣра, међу борове*; — *исѣд(ѣ) скѣша, међу (х)анове* и сл. (М. Стевановић, СДЗБ X 85)¹⁶.

79. Ваља поменути и случајеве кад именица постаје проклитика и самим тим носилац акцента. Решетар за *Дубровник* наводи *дѣт Лѣка* а од *дѣт Пѣро* *voc. sg. дѣт Пѣро*. За именицу *оѣнѣш, -ѣша* Решетар оправдано сматра да је настала од *оѣнѣ* (*Bet.* 212).

80. Што се тиче друге групе питања, тј. да ли је данас уопште преношење акцента с именица на проклитику онако доследно као у *Даничића*, већ смо истакли да се међу српскохрватским говорима са четвороакценатском системом издвајају две групе: у југозападној и западној преношење је жива појава, а у североисточној оно се постепено губи. Карактеристично је нпр. да се у дубровачком говору јављају преношења којих у шумад.-војвођ. дијалекту готово и нема (*и браш* и сл.). Потребна објашњења и примери дати су напред. Биће веома корисно

¹² М. Стевановић, СДЗБ X, 85.

¹³ о. с. 86.

¹⁴ о. с. 107.

¹⁵ о. с. 122.

¹⁶ Према обавештењима која пружају досадашњи испитивачи, у осталим говорима српскохрватским који немају књижевне акцентуације ако се преношење акцента на проклитику и јави, у питању је преношење прасловенских (˘˘) и (˘) или су посредни аналошке појаве које смо навели напред. В. нпр. за призренско-тимочки А. Белића, *Дијалектици источне и јужне Србије*, 278—282; за чакавски М. Храсте, *Чакавски дијалекат ostrva Hvara*, ЈФ XIV 17. и М. Храсте, *Чакавски дијалекат ostrva Braća*, СДЗБ X 35—36. итд.

ако будући испитивачи српскохрватских говора посвете још већу пажњу овом несумњиво важном питању српскохрватске акцентуације. И то, разуме се, испитивачи свих српскохрватских говора. Тек када се ово питање детаљно проучи у свим нашим дијалектима, моћи ће се прецизно утврдити доиста оправдане књижевне норме, па и тада, разуме се, у границама које допушта језичка еволуција.

В. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ СА ЗАМЕНИЦА И СЛИЧНЕ ПОЈАВЕ У ВЕЗИ СА ЗАМЕНИЦАМА

81. Као што смо већ казали, мање је пажње у досадашњој литератури обрађено преношењу акцента на проклитику с осталих врста речи. Међутим, и ту има проблема о којима нам ваља овде говорити. Узмимо, најпре, заменице.

82. Овде ће бити речи, пре свега, о акценту gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. личних заменица 1. и 2. лица и повратне заменице *себе*, *се* у српскохрватском језику. Из досадашње дијалектолошке литературе познато је да ови облици немају јединствен акценат на целој територији српскохрватског језика. Питање акцента ових заменичких облика прилично је сложено, али се не може рећи да су сви испитивачи српскохрватских говора имали јасну представу о тој сложености. Са тога разлога наука још увек није у могућности да покаже тачну слику стања ове појаве на целој територији нашег језика. Па ипак, и чињенице с којима данас располажемо омогућавају нам да приступамо теоријској обради овога питања.

Најпре је, разуме се, потребно да покажемо у чему је управо проблем. У овоме:

прво, облици gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. личних заменица 1. и 2. лица и повратне заменице *себе* немају у свим српскохрватским говорима акценат који би био једнак Вукову акценту или који би се на њега могао свести. Сем тога, у извесним говорима постоји разлика између акцента gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg.;

друго, у вези са проклитикама, на које се у појединим говорима акценат преноси са заменичких облика, — прилике су такође разнолике.

На основу материјала који нам пружају досадашња испитивања, говоре српскохрватског језика можемо поделити у неколико група.

Прво — *Вуков говор*. Даничић у *Малој српској грамањници* на стр. 32—33. наводи: за gen.-acc. sg.: *мене, њебе, себе*; за dat. sg *мени (мне), њеби (њебе), себи (себе)*; за loc. sg. *мени, њеби, себи*.

То је позната српскохрватска књижевна ситуација у којој данас једино нема дативских облика *мене, њебе, себе*.

Друго — *говор Пиве и Дробњака*. Ј о в а н В у к о в и ¹⁷ за gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg.¹⁸ наводи облике *мене, њебе, себе*, напомињући

¹⁷ СДЗ6 X 264.

¹⁸ У Пиви и Дробњаку и dat.-loc. sg. има облик *мене, њебе, себе* (ЈФ XVII 58).

да је у Дробњаку у неким селима забележио и Вуков акценат *мене, шебе, себе*.

Вуковић, који је тачно уочио — и, колико је мени познато, први он у потпуности — сву сложеност овога проблема, за преношење на проклетику наводи¹⁹ да се на једносложни предлог акценат преноси у виду кратког узлазног а на двосложни у виду кратког силазног. За наше даље излагање важно је истаћи да Вуковић наводи и за gen.-acc. sg. и за dat.-loc. sg. примере оба типа преношења. Исп. за gen.-acc. sg.: *од мене, на мене, за шебе* али *исјред мене, њрџко шебе*; за dat.-loc. sg.: *д себе* али *џрџма себе*.

Са Пивом и Дробњаком слаже се мостарски говор²⁰.

Сматрам да се у ову групу говора може убројати и говор Горње Крајине, иако је у њему преношење ново и на једносложне и на двосложне предлоге²¹: *за шебе, иза шебе*. Овако је и у Ортијешу (А. Пецо, о. с. 38).

Треће — говор Пљеваља, Колубаре, Поцерине, Мачве и Срема и данашњи *џршићки* говор. Без предлога gen.-acc. sg. ових заменица гласи *менџ, шебџ, себџ*²². (За наше излагање није битна дужина последњег слога). У dat.-loc. sg. без предлога ови се говори акценатски слажу са Даничићем.

Посебно је важна ситуација када се испред ових заменичких облика налази проклитика. Ту се битно међу собом разликују gen.-acc. sg. од dat.-loc. sg.

У dat.-loc. sg. у овим говорима н и к а д а нема преношења на проклетику.

У gen.-acc. sg. акценат се може пренети на проклетику, али се увек преноси у виду кратког силазног акцента. Исп.:

за п л љ е в а љ с к и: *кџд менџ, џ шебџ, дџ себе* — *џџред менџ, џсјред менџ, џза шебџ, џише себџ, џко себџ*²³ и сл.;

за к о л у б а р с к и: *дџ мене, џ шебе* и сл.;

за п о ц е р с к и: *дџ менџ, за шебџ, џко себџ*²⁴;

за м а ч в а н с к и: *на шебе, џсјре(џ) шебе*²⁵;

за с р е м с к и: *на мене, нџз мене*²⁶;

за т р ш и ћ к и: *кџд мене, џ(џ) шебе* и сл.²⁷

¹⁹ СДЗБ X 265.

²⁰ М и л а с, Rad 153, 66.

²¹ Н. С и м и ћ, NVj VIII 18.

²² За пљеваљски исп. Г. Р у ж и ч и ћ а СДЗБ III 147; за поцерски М. С. М о с к о в љ е в и ћ, *Акцентнајски сисџем џоцерског говора*, Бгд. 1928, стр. 49; за Колубару, Мачву, Срем и Тршић дајем примере из свога материјала.

²³ СДЗБ III 147.

²⁴ М о с к о в љ е в и ћ, *Поч.* 48—49.

²⁵ Мој материјал.

²⁶ Мој материјал.

²⁷ Мој материјал.

По свој прилици у ову групу говора можемо убројати и *јосавски* *славонски*. Ившићев материјал је, додуше, оскудан. И в ш и њ, наиме, не говори о ситуацији у вези са проклитиком. Али извесне разлике између *gen.-acc. sg.* и *dat.-loc. sg.* има и у славонском посавском. У овом говору у *gen.-acc. sg.* доследно је *měne* а у *dat. sg.* јавља се по ред *měne (měni)* и *měne (měni)*²⁸.

Несумњиво у ову, трећу групу говора долази *говор острва Раба*. К у ш а р вели²⁹ да *gen.-acc. sg.* увек гласи *měne, tēbe, sēbe* а да *dat.-loc. sg.* у граду гласи *měni, tēbi, sēbi* а „kod seljana” *meni, tebi, sebi*. Што се тиче преношења на проклитику, Кушар наводи само примере за *gen.-acc. sg.* и то једино са старим преношењем: *zǎ mene, zǎ tebe*:

Још је бистрија ситуација у чакавском говору острва Суска који такође припада овој трећој групи говора. Проф. М. Храсте наводи³⁰ за *gen.-acc. sg.* *měne, tēbe* (где је слог накнадно продуљен), а за *dat.-loc. sg.* *meni, tebi*. Што се тиче преношења, Храсте каже: „U *gen. i ak. jedn.* аксенат се увјек преноси на проклитику, јер је аксенат морао бити прије продулјивања ” (*měne*): *kěl (= kod) mene, kěl tebe ...*“ (о. с. 116).

Јасну представу о акценту ових заменичких облика пружили су проф. М. Стевановић за пилерски говор и Милко Поповић за говор жумберачких штокаваца. Али, како ти говори показују донекле специфичан развјат ове појаве, о њима ћу говорити ниже.

Овде ћу сад само констатовати да има знатан број дијалектолошких студија из којих се не може добити тачна слика о стању ове појаве у говорима на које се те студије односе. Тако, на пример, Решеџа за дубровачки³¹, Томљеновић за буњевачки залеђа сењског³² и В. Томановић за лепетански³³ само истичу да наведени падежи ових заменица гласе *měne, šěbe, sěbe*, — *měni, šěbi, sěbi*. О преношењу на проклитику не говоре, тако да не знамо има ли икакве разлике између *dat.-loc. sg.* и *gen.-acc. sg.* Ни Д. Вушовић за своје говоре не даје јасну слику. Он само наводи да постоји и акц. *měne* и акц. *měne* (СДЗБ III 56). Силазни акценат почетног слога наведених падежа ових заменица помињу и разни испитивачи чакавских говора: Храсте за Хвар³⁴ и Брач³⁵, Кронја за божавско наречје.³⁶ Исто и Ј. Рибарић за говор Бодица у Истри.³⁷ Итд. Али ниједан од ових испитивача не помиње ситуацију у вези са проклитиком.

²⁸ Rad 197, 34—35.

²⁹ Rad 118, 34.

³⁰ Hrvatski dijalektološki zbornik I 115.

³¹ Die Betonung 143—145.

³² NVj XIX, 586.

³³ ЈФ XIV 87.

³⁴ ЈФ XIV 34.

³⁵ СДЗБ X 50.

³⁶ ЈФ VII 99.

³⁷ СДЗБ IX 107.

Обавештења која дају проф. А. Белић за Нови³⁸ и Даворин Неманић у својим *Čak.-kroat. Stud.*³⁹ захтевају посебно објашњење, па ћемо о њима говорити касније.

Поставља се питање: шта значи и како се може објаснити ова шароликост? Прегледајмо најпре досадашња тумачења.

Проф. А. Белић⁴⁰ акценат *мѣне*, *иѣбе*, *сѣбе* тумачи утицајем или instr. sg. или плуралских облика (*њима* или сл.).

А. Meillet у расправи *De quelques déplacements d'accent dans les dialectes slaves* објављеној у Јагићеву *AsIPh XXV (425—429)* упоређује чакавску разлику gen.-acc. sg. (*мѣне*) и dat.-loc. sg. (*менѝ*) са сличним појавама у руским дијалектима. Он сматра да је dat.-loc. sg. *менѝ* настао под утицајем познатог закона који утврдио F. de Saussure. Мејеу није стајала на расположењу већа дијалектолошка литература, али је он ипак изнео констатацију да Вукова ситуација (*мѣне-менѝ*) представља уопштавање акцента dat.-loc. sg. и да дубровачка ситуација (*мѣне-мѣни*) представља уопштавање акцента gen.-acc. sg.

Тумачећи ситуацију у славонској Посавини, Ившић прихвата ово Мејеово објашњење (Rad 197, loc. cit.).

Проф. Ј. Вуковић, међутим, сматра да Меје није у праву и то зато што бисмо, кад би акц. gen. sg. *иѣбе* био стари, имали и старо преношење на проклитику. Полазећи од говора Пиве и Дробњака, он вели да је у већини штокавских говора ново преношење (*зѧ иѣбе*) и да стога однос *иѣбе* — *зѧ иѣбе* треба тумачити утицајем множине (*нѧма* — *зѧ нама*) (СДЗБ X 266). Преношење акцента на двосложни предлог у виду краткосилазног (*иѣред мене*) Вуковић тумачи утицајем ситуације кад се двосложни предлог употребљава с енклитиком *ме*, *иѣ* (*иѣредѧ ме*) (СДЗБ X 267). Пљеваљско *зѧ менѣ* Вуковић сматра особином „извесних босанских и херцеговачких говора, да уопштавају низлазни акц. у заменицама с предлозима“ (loc. cit.). О поцерској ситуацији Вуковић не говори.

Мислим да у сваком од наведених објашњења има истине, али да се ниједно не може прихватити у целини. Најбоље ћемо урадити ако дамо тумачење за сваку од група наведених напред.

Почећемо од треће групе. У њу улазе говори западне Србије, Војводине, славонске Посавине и неки чакавски говори. Узмимо поцерски говор. Уочљива је разлика између акцента gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. када уз ове заменичке облике стоји проклитика. Силазни акценат који се преноси на једносложан и на двосложан предлог и то само у gen.-acc. sg. подразумева силазни акценат почетнога слога самога заменичког *мѣне*. Сам акц. *мѣне* у поцерском не постоји. Од њега је сачуван траг само у ситуацији када уз заменицу стоји проклитика. Ако

³⁸ *Замбѝки* 35.

³⁹ Ј. Вуковић (СДЗБ X 266—267) оправдано Белићев и Неманићев материјал третира на исти начин.

⁴⁰ А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II св. 1: *Речи са деklinацијом*, Бгд. 1950, стр. 183—184.

бисмо претпоставили да је силазни акценат дошао под утицајем instr. sg. — онда бисмо оправдано очекивали да се такав утицај распростре и на dat.-loc. sg. јер је локатив падеж који се једино и јавља са предлозима. У dat.-loc. sg. никада у целој трећој групи нема преношења акцената на проклитику. Стога и сматрам да говори треће групе оправдавају Мејеово схватање о прасловенској разлици gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. Што се тиче Вуковићеве претпоставке да је у пљеваљском *зџ менџ* у питању утицај неких босанских и херцеговачких говора који уопштавају силазни акценат у заменица с предлозима, треба рећи да се не може сматрати исправним повезивање појава код личних заменица са појавама код придевских заменица. А затим, код придевских заменица ова се појава протеже и на loc. sg (исп. *џ овом* — СДЗБ X 267).

Одавде је јасна и Вукова ситуација (наша прва група говора). Код Вука је несумњиво посреди уопштавање акцената dat.-loc. sg., како то хоће Меје.

Што се тиче друге групе говора, Вуковић је несумњиво у праву када за акценат *мџне* (за gen.-acc. sg и dat.-loc. sg.) сматра да је у овим говорима настао под утицајем множине (*нама*). То доиста потврђује преношење на једносложен предлог (*зџ мене* — као *зџ нама*). Прихватљиво је и тумачење преношења у виду кратког силазног код двосложних предлога. Јасно је, међутим, да је ситуација у Пиви и у Дробњаку познија. Њој је морала претходити Вукова ситуација. (Вуковић уосталом и наводи да је такву ситуацију покашто налазио у Дробњаку). Само се тако може схватити појава новог преношења на проклитику, тј. уопште ширење акцената множинских облика на облике једине.

Сматрам, стога, да се на основу досадашњег излагања могу утврдити три фазе у развоју акцената ових заменичких облика.

Прва фаза — разликовање акцената gen.-acc. sg. од акцената dat.-loc. sg. У већој или мањој мери она је заступљена у нашој трећој групи. Мислим да је то врло значајна особина која спаја говоре западне Србије, Војводине и славонске Посавине са чакавским говорима.

Друга фаза — Вукова ситуација. Уопштен је акценат dat.-loc. sg. Јасно је да је ова фаза познија од прве и да је из ње произишла. Резултате добивене у овој фази налазимо и у руском језику (*менџ*).

Трећа фаза — ширење акцената множине на облике gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. Та је фаза несумњиво најмлађа и може се извести само ако се претходно претпостави друга фаза.

Проф. М. Стевановић наводи у пиперском говору оваква преношења у gen. sg.: *исџрџ мене, исџрџ(џ) џебе, изџ себе, искрџџ џебе* (СДЗБ X 146). Мислим да се ови случајеви могу тумачити утицајем instr. sg.

Акценат *мџне* за gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. у пиперском говору (СДЗБ X 144) треба тумачити као и исти акценат у Пиви и Дробњаку.

Жумберачко *мџне, џџбе, сџбе* (gen.-acc.-dat. sg.)⁴¹ може се тумачити као и ситуација у Пиви и Дробњаку. У вези са проклитиком Милко Поповић наводи само случајеве с једносложним предлогом где

⁴¹ Милко Поповић, ZslPh VI 362.

има и примера с непренесеним акцентом (*po mène, po sèbe*) и примера са акцентом пренесеним у виду кратког силазног (*řđ mene, řđ sebe*). С обзиром на то што је ситуација једнака и у *gen. sg.* и у *loc. sg.* може се сматрати да је настала под утицајем *instr. sg.* Јасно је из свега овога да жумберачки говор, иако је до извесне мере специјалан, иде у ствари у нашу другу групу говора.

Што се тиче ситуације коју за чакавске говоре наводе Белић и Неманић (*zā mene, predā mene*) сматрам да је Вуковић исправно поступио када је прихватио⁴² Белићево мишљење⁴³ да је ова појава настала под утицајем *instr. sg.*

Н а п о м е н а. Све што је овде речено за облике *gen.-acc. sg.* и *dat.-loc. sg.* личних заменица 1. и 2. лица и повратне заменице *себе* односи се — *mutatis mutandis* — и на исте облике личне заменице 3. лица *sg. masc. и neutr.*

83. У *instr. sg.* заменица *jā, šīī, sèbe* преношење је старо и у књижевном језику и у дијалектима: *сā мнѡм*⁴⁴, *сā шѡбѡм, сā собѡм*. Појава је општесрпскохрватска.

84. У штокавском дијалекту с енклитичких облика *ме, шѡе, се* акценат се преноси на проклитику двојако. На ј е д н о с л о ж н и предлог преноси се у виду ('): *зā ме* и сл., а на д в о с л о ж н и тако што се на првом слогу јавља (") а на другом (—): *шрѣдā ме* и сл. У чакавском дијалекту однос је *zā те : predā те*.⁴⁵ „Двојак начин преношења акцента са заменице претпоставља двојак акценат у заменица: *тѣ и тѣ=тѣ*“.⁴⁶

85. Решетар за Дубровник наводи као врло карактеристично преношење: *fāla à iī*.⁴⁷ Већ само новоштокавско преношење говори да је појава новијег датума. У говорима шумац.-војвођ. дијал. које сам испитивао овако се преношење срета у вези са везником *и* и негацијом *ни*: *и jā, и шīī, и ѡн, и мī, и вī, — ни jā, ни шīī, ни ѡн, ни мī, ни вī*.

86. Са плуралских облика личних заменица акценат се преноси у виду ('): *окд вās, сā вама* и сл. То је новоштокавско преношење. У Мачви и Колубари забележио сам и преношење у виду (") с облика *gen.-acc. 1. и 2. лица pl.*: *ш нās, ѡко нās* и сл. То свакако треба схватити као појаву аналошку према *gen.-acc. sg.* истих лица.

87. Кад заменице *овај, онај* имају акценат (") на првоме слогу, преношење на проклитику у мачванском и колубарском говору је двојако: а) *ѡд овог* и сл. и б) *ѡѡ овог* и сл. У Поцерини је *ѡѡ овогā* (Моск., о. с. 50). У Тришћу је: *ѡѡ овог*. У Оргијешу: *ѡѡ овогā* (А. Пецо, о. с. 38).

88. За мачвански су говор карактеристична преношења *шāка и шāка сшвар* и сл.; исп. и адв.: *шāко и шāко* и сл.

⁴² СДЗБ Х 267.

⁴³ А. Б е л и ћ, *Речи са деκлинацијом* 184.

⁴⁴ Т. М а р е т и ћ, *Граматика*³, 157.

⁴⁵ М а р е т и ћ, о. с. 111; Р е ш е т а р, *Вет.* 207; Б е л и ћ, *Деклин.* 184.

⁴⁶ Б е л и ћ, *l. c.*

⁴⁷ *Вет.* 210.

89. У дубровачким примерима *zà što, pò što*⁴⁸ оправдано се јавља старо преношење, исто и у *ò šta*. Таква је ситуација у пљеваљском⁴⁹. Уосталом за ликове *ни од кога, ни од чега* и сл. можемо рећи да су опште-српскохрватски.

90. Има говора у којима заменице *ко, шиио* добијају функцију проклитике обично у упитним и релативним реченицама. Тако Решетар за дубровачки наводи: *kò hoće, štò hoće*⁵⁰. Слично је и са дубровачким *kò je, štò je*, прчањским *sto cēs*⁵¹ и посавским славонским *kò je, štà je*⁵². Исп. и *шииà je, шииà бӣ, шииà ћеш* и сл. у Пиви и Дробњаку⁵³.

91. Оправдано је новоштокавско преношење у примерима *òд мòг, òд нашег* и сл. које је познато и у књижевном језику и у млађим новоштокавским говорима.

92. Вуковић за Пиву и Дробњак наводи да заменица *мој* у причању стапа акценат са вокативом именице *браић*: *мој браиће, да си ви-дијо чӯда*⁵⁴.

Г. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ С ПРИДЕВА И СЛИЧНЕ ПОЈАВЕ У ВЕЗИ С ПРИДЕВИМА

93. Није чест случај да испитивачи појединих говора детаљно излажу како се акценат преноси са придева кад они имају доиста придевско значење. Знатно се више говори о ситуацији код адверба насталих од придева. Биће најбоље да најпре прегледамо стање код позитива, затим компаратива и, најзад, суперлатива.

94. **П о з и т и в.** Решетар за Дубровник наводи ове придеве: *nà sũho mjesto, iz Novõga*⁵⁵. У тим примерима оправдано је новоштокавско преношење. Оправдано је и прасловенско преношење у овим случајевима које за посавски славонски наводи Ившић: *nà сӯв, њз шӯђа, љ шӯђе, òò недрãга, њ сãм, љ шãвно* (Rad 196, 159).

95. У прилозима и прилошким синтагмама сачињеним од префикса (проклитике) и позитива придева neutg. чувају се често врло стари односи. Ми ћемо класификовати дијалекатски материјал с обзиром на врсту преношења. На тај начин самом класификацијом даћемо и објашњења.

а) Старо, прасловенско преношење чува се у овим случајевима које наводе:

⁴⁸ о. с. 207.

⁴⁹ Р у ж и ч и ћ, СДЗБ III 173.

⁵⁰ *Vet.* 210.

⁵¹ loc. cit.

⁵² И в ш и ћ, Rad 196, 161.

⁵³ Ј. В у к о в и ћ, СДЗБ X 374.

⁵⁴ о. с. 272.

⁵⁵ *Vet.* 208.

Решетар — превасходно за Дубровник: *рѡ сѣи, нѡ сѣто, нѡ брзо, нѡ крѣво, испријека, рѡпријеко, нѡ лијево*; — *изнова, нѡорѡко*,⁵⁶

Буковић — за Пиву и Дробњак: *ѡбрзо, нѡзѡсѣо, ѡжѣво, ѡкрѣво, ѡдчѣсѣо, нѡ сѣво, ѡсѣија*⁵⁷; — *нѡново, ѡдново*⁵⁸, *нѡѡросѣо*⁵⁹;

Ружичић — за пљеваљски: *нѡ сѣмо, нѡ брзо, ѡ лијево, нѡ ѡријеко, нѡ крѣво, нѡ сѣво*; — *ѡ десно, нѡ ново, ѡз нова*.⁶⁰

Све су ове појаве несумњиво општесрпскохрватске, бар што се тиче досадашњих обавештења.

б) Аналошко је (прасловенском) преношење у овим случајевима које наводе:

Решетар — превасходно за Дубровник: *ѡ крѡтко, нѡдѡли, изгѡри*; — *исрѡва, зѡисто, нѡситно*⁶¹;

Ивишић — за посавски славонски: *рѡ тушки*⁶²;

Буковић — за Пиву и Дробњак: *нѡ дуго, нѡ меко*⁶³, *нѡчисѣо, нѡрадо*⁶⁴.

Ружичић — за пљеваљски: *ѡ крајѣко, ѡд здраво, нѡ мрѣво*.⁶⁵

Можда су прилошке синтагме *нѡ високо, нѡ широко*⁶⁶, *нѡ дугачко*⁶⁷ настале према *ѡ висину, ѡ ширину, ѡ дубину*; аналошке су у сваком случају.

У Решетарову дубровачком примеру *рѡ тѡнко*⁶⁸ у питању је прасловенско преношење⁶⁹ и накнадно српскохрватско дуљење пред сонантом.

с) Новоштокавско је српскохрватско преношење у овим случајевима које наводе:

Решетар — превасходно за Дубровник: *дѡ тѡло, ѡ тѡло, зѡисто, зѡ дуго, ѡд ѣста*⁷⁰;

Буковић — за Пиву и Дробњак: *зѡдуго*⁷¹, *нѡздраво, нѡѡраво, ѡдѡѡну, нѡмѡло*.⁷²

Велики број ових случајева већ се данас осећају као прави прилози па су зато у новоме *Правопису* и дати као једна реч.

96. К о м п а р а т и в. Н. С и м и ћ је у NVj VIII 19. истакао да се у Горњој Крајини акценат с компаратива преноси на проклитику

⁵⁶ *Bet.* 208.

⁵⁷ СДЗБ X 284.

⁵⁸ о. с. 278.

⁵⁹ о. с. 284.

⁶⁰ СДЗБ III 174.

⁶¹ *Bet.* 208

⁶² *Rad* 196, 159.

⁶³ СДЗБ X 278.

⁶⁴ СДЗБ X 284.

⁶⁵ СДЗБ III 174.

⁶⁶ У пљеваљском (СДЗБ III 174).

⁶⁷ У посавском славонском (*Rad* 196, 159).

⁶⁸ *Bet.* 208.

⁶⁹ В. о придеву *ѡнанак* у А. Белића, *Акц. сѣуд.* I 40.

⁷⁰ *Bet.* 208.

⁷¹ СДЗБ X 278.

⁷² о. с. 284.

у виду ("): *bđlji đd boljēga, nā višū kūcu, nā bržim kōnjima* и сл. Он је сматрао да је Вуково *đdvišē* грешка и да се свуда, као и у Горњој Крајини, говори *đdvišē*, утолико пре што је и у Вука *сүвишē*. Вуковић, међутим, наводи да се у Пиви и Дробњаку акценат с компаратива преноси у виду (') и да је то вероватно особина и других херцеговачких говора: *đd болѣга, nā вишē мјѣсто, nā бржѣм кѣњу* и сл.⁷³ Од прилога Вуковић наводи: *đdвише, сүвише, нāвишē, нāниже, нāболе* и сл., али: *идвише, идбрже, идболе* и сл.⁷⁴ Вуковић је у својој студији исцрпно цитирао Решетара; могао је то и овде учинити јер би му и Решетар потврдио да се са компаратива придева акценат у Дуброванику преноси у виду ('): *nā boljē mjesto*.⁷⁵ За прилоге Решетар наводи:

— примере са (") на префиксу: *nā boljē, nā gorē* (Дубровник), *sūvišē* (Дубровник, Прчањ);

— примере са (') на проклитици, одн. са (") на прилогу: *na bđljē, na gđrē* (Прчањ, Озринићи), *na višē, na nžē* (Озринићи), *sūvišē* (Дубровник), *svišē* (Озринићи), *đdvišē* (Дубровник)⁷⁶.

Не може се са сигурношћу утврдити шта у овим примерима представља старину а шта иновацију.

97. Вуковић каже да се са с у п е р л а т и в а акценат не преноси на проклитику у Пиви и Дробњаку: *od nājболѣг đrвѣша* и сл.⁷⁷ Једино је *иднāјболѣ* и сл.⁷⁸

98. Маретић за књижевни језик наводи поздраве: *dobrò jutro, dobār večē, dobār dān*.⁷⁹ Решетар за Дубровник наводи: *dobrò jutro, dobrà večēr, dobrà nōc*.⁸⁰ Тако је и у Пиви и Дробњаку.⁸¹ Вуковић наводи и у *добри час (шошо)*⁸², затим *дѣху ши на злѣјушо њвоје, злā срећо моја, злā година* и сл.⁸³ Маретић каже⁸⁴ да се по Босни и по Славонији говори и *добри čas*, а Ружичић за плѣваљски бележи⁸⁵ у *добри час и добрд сѣиже*. Све су то нове појаве где придев добија функцију проклитике.

99. Решетар у Дубровнику констатује преношење типа *svetogà Lūke*.⁸⁶ Вуковић каже да је у Пиви и Дробњаку придев *свѣиш* у конструкцији с личним именом скоро увек неакцентован: *свѣиш Лука*.⁸⁷ Милија Станић, сарадник Инст. за сх. ј., обавештава ме да је у говору црногорског племена Ускока *свѣиш Пеѣар* и сл.

⁷³ о. с. 295.

⁷⁴ СДЗб X 295.

⁷⁵ *Bet.* 208.

⁷⁶ *loc. cit.*

⁷⁷ СДЗб X 296.

⁷⁸ *loc. cit.*

⁷⁹ *Gramatika*³ 111.

⁸⁰ *Bet.* 212.

⁸¹ СДЗб X 297.

⁸² *loc. cit.*

⁸³ о. с. 297—298.

⁸⁴ *Gramatika*³ 112.

⁸⁵ СДЗб III 176.

⁸⁶ *Bet.* 212.

⁸⁷ СДЗб X 298.

Д. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ СА БРОЈЕВА И СЛИЧНЕ ПОЈАВЕ У ВЕЗИ СА БРОЈЕВИМА

100. Код бројева оправдано је старо преношење акцента на проклитику у случајевима:

из дубровачког говора: *pǒ dvā, lza desēt, nā troje, zā pǒ, zā pola*⁸⁸;

из славонског посавског: *dēsēt ā de:et*⁸⁹;

из пљеваљског: *īd dvā, sū ūri, dǒ ūēi, dǒ sedam, zā osam, ūza de-vešī, nā desēi, īd sīb, ū sīb, īd dvoje, zā dvoje, ū ūroje*⁹⁰;

из говора Пиве и Дробњака: *zā ūēi, dǒ osam, īd sīb*⁹¹;

из колубарског: *ī dvā*.

101. Аналошко је (прасловенском) преношење у примерима из посавског славонског: *pǒ petoro, nā drugo*.⁹²

102. Оправдано је новоштокавско преношење у примерима из Пиве и Дробњака: *zā ūrisīa, īd dejesīa, dǒ ūladē*.⁹³

103. Појава слична оној код именица, о којој је било речи у т. 77, постоји и код бројева. У Прчању и Озринићима Решетар је констатовао односе: *jēdan — pǒ jēdan, četiri — pǒ četiri*.⁹⁴ Слично је и у Пиперима.⁹⁵

104. У Пиви и Дробњаку у значењу „нико“, „никоји“ употребљава се *nījēdan*⁹⁶.

105. Кад већ долази до преношења, правилно је новоштокавско преношење у *jēdan ūiūi; jēdarēd* је по свој прилици аналошко према *jēdan ūiūi; u dvāiūi, ūriiūi* „пут“ је, изгубивши и именичко значење, изгубио и дужину вокала⁹⁷.

У Пиви и Дробњаку бројеви 1—10, 20, 30 и *sīto* могу постати проклитике, па се говори: *dvā braīa, ūēi ūāra, devešī braīā, desēi dinārā, sīb kīlā* и сл.⁹⁸ Слично је и у Дубровнику⁹⁹ и у пљеваљском¹⁰⁰, а трагова ове појаве има и у колубарском (*sīb ekīāra*). То је новија дијалекатска појава.

Б. ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ СА ГЛАГОЛА

106. Предлози са простим глаголом готово редовно постају префикси сложених глагола. На тај начин говорити о преношењу акцента с глагола на предлог-префикс значи у ствари говорити о акценту гла-

⁸⁸ *Bet.* 207.

⁸⁹ *Rad* 196, 159.

⁹⁰ СДЗБ III 174.

⁹¹ Ј. Вуковић СДЗБ X 300.

⁹² Ившић, *Rad* 196, 159.

⁹³ СДЗБ X 300.

⁹⁴ *Bet.* 207.

⁹⁵ М. Стевановић, СДЗБ X 147—148.

⁹⁶ СДЗБ X 302.

⁹⁷ Маретић, *Gramatika*⁸ 112.

⁹⁸ Ј. Вуковић, СДЗБ X 300.

⁹⁹ Решетар, *Bet.* 211.

¹⁰⁰ Гојко Ружичић, СДЗБ III 176.

гола. То је свакако разлог што су се досадашњи испитивачи српскохрватских дијалеката ограничили на проучавање преношења акцента с глагола на негацију *не* и на везнике (*да, ња, ако* и сл.).

107. Видели смо да се с именица акценат на проклитику не преноси доследно у свим српскохрватским штокавским говорима са четвороакценатском системом. Указали смо на две зоне штокавских четвороакценатских говора: североисточну (у којој преношење није доследно) и југозападну и западну (у којој је преношење акцента на проклитику с именице доследније). Преношење акцента с глагола на негацију *не*, пре свега у презенту (*не носим, не њијам*), доследно је у свим штокавским говорима са четвороакценатском системом. Откуд ова разлика између именица и глагола? Да би се објаснила ова појава, треба, пре свега, узети у обзир чињеницу да се у свим овим говорима акценат доследно преноси с простога глагола и на префикс сложеног глагола (*дносим, зајијам* и сл.). Ситуација код сложених глагола могла је утицати на ситуацију *не* + прости глагол већ и зато што је семантичка веза негације *не* са глаголом врло интимна. Другим речима, у свим штокавским говорима са четвороакценатском системом још су изванредно постојани односи *дносим* : *не носим* одн. *зајијам* : *не њијам*. Негација *не*, према томе, понаша се као префикс (што је уосталом — *mutatis mutandis* — случај и у говорима са двоакценатском системом).

Мислим да је проблем преношења акцента на негацију *не* до сада најбоље обрадио Гојко Ружичић. Његова је класификација прегледна и штета је што он ни овде није пљеваљски материјал упоредио са другим нашим говорима.

108. У вези са *praes.* Ружичић наводи ове појаве:

а) са облика *praes.* сложених глагола из групе *лјији* акценат се на негацију преноси у виду ("): *лјији-лјјем-не њролијем*.¹⁰¹ Констатујући исту појаву у Дубровнику, Решетар каже да се са *praes.* простих ових глагола акценат на негацију преноси у виду ('): *лјјет-не лјјет*.¹⁰² Ившић за посавски славонски наводи *не њије*.¹⁰³

б) Ружичић за пљеваљски наводи преношење *не њ ваљам* и сл.¹⁰⁴ Тако је у Дубровнику¹⁰⁵, посавском славонском¹⁰⁶, Мачви¹⁰⁷, Срему¹⁰⁸ Шапцу¹⁰⁹ и Колубари^{109a} ;

¹⁰¹ о. с. 174.

¹⁰² *Вет.* 209.

¹⁰³ *Rad* 196, 159.

¹⁰⁴ СДЗБ III 174.

¹⁰⁵ Решетар, *Вет.* 209.

¹⁰⁶ Ившић, *Rad* 196, 159.

¹⁰⁷ ЗБМСФЛ II 149.

¹⁰⁸ *loc. cit.*

¹⁰⁹ Мој материјал.

^{109a} Мој материјал.

с) у пљеваљском је *нѣ знѣм*¹¹⁰ (правилно), а у Вука, у Дубровнику¹¹¹, посавском славонском¹¹², у Шапцу¹¹³ и у Колубари^{112a} *нѣ знѣм* (вероватно аналошки).

Сем свега овога, Решетар за Дубровник¹¹⁴ а Ившић за посавски славонски¹¹⁵ наводе *нѣ рознѣт*.

У пљеваљском (СДЗБ III 174), а тако исто и у књижевном језику, код свих осталих глагола ново је преношење у праес. *нѣ носѣм*, *нѣ ѿѿшѣм* и сл.

109. Ружичић каже да се у пљеваљском с облика имперфекта глагола *бѣѣи* и *хѣѣѣи* акценат преноси у виду ("): *нѣ бијѣг*, *нѣ шѣг*¹¹⁶ и сл.

110. У пљеваљском говору акценат се са 2. и 3. л. ј. аориста преноси на негацију код свих глагола који у том облику имају повучен акценат: *ѿрѣсѣи-ѿрѣсе-ѿсѣрѣсе-нѣ исѣрѣсе*, *ѿѣћи-ѿѣче-ѿсѣече-нѣ исѣече* и сл.¹¹⁷ Решетар за Озриниће наводи *не дѣдох-нѣ даде*¹¹⁸. То је опште-српскохрватска појава. Указујући на то да се у данашњем српскохрватском језику снажно изражава тенденција ка уопштавању силазног акцента у 2. и 3. sg. аог., М. Стевановић у расправи *О данашњем акценату аориста* (НЈ НС V 250—263) каже и ово: „Са силазним акцентом на првом слогу аористских облика 2. и 3. л. једн. везано је такође и преношење тога акцента на одричну речцу *не* када ова дође непосредно испред тих облика (*нѣ ѿвуче . . . нѣ ѿкуѿовѣ* итд.), — без обзира на то да ли су ови облици и по пореклу имали прастари силазни акценат на првом слогу дотичних облика или су га добили аналогично“ (262—263).

111. Са радног придева акценат се преноси на негацију у виду (") у пљеваљском код глагола *бѣѣи*, *дѣѣи* и код свих сложених глагола — који у овом облику имају повучен старији акценат на префиксу: *вѣѣи-ѿвѣѣла-нѣ ѿвѣѣла . . .* итд.¹¹⁹ Облике *нѣ био-нѣ бѣла* итд. наводи Решетар за Дубровник¹²⁰ а облик *нѣ био* за Прчањ и Озриниће.¹²¹ Ившић за посавски славонски наводи *нѣ био*¹²². Ившић помиње и *нѣ играло*, *нѣ дѣ*.¹²³ У Шапцу је такође *нѣ дѣ* (ти Бѣг), *нѣ био*, *нѣ бѣла*.

112. Са трпног придева акценат се преноси у виду (") у пљеваљском говору „код свих глагола који у овом облику имају старо повлачење акацента на први слог, односно префикс: . . . *нѣ задржѣн* . . . и сл.“ (СДЗБ III 175).

¹¹⁰ Гојко Ружичић, СДЗБ III 174.

¹¹¹ Решетар, *Vet.* 209.

¹¹² Ившић, *Rad* 196, 159.

¹¹³ Мој материјал.

^{112a} Мој материјал.

¹¹⁴ *Vet.* 209.

¹¹⁵ *Rad* 196, 159.

¹¹⁶ СДЗБ III 174.

¹¹⁷ о. с. 174—175.

¹¹⁸ *Vet.* 209.

¹¹⁹ СДЗБ III 175.

¹²⁰ *Vet.* 210.

¹²¹ *ib.*

¹²² *Rad* 196, 159.

¹²³ *Rad* 196, 159.

113. Решетар је у Дубровнику констатовао оваква преношења акцената на везнике *da*, *kad*: *dà rečēš*, *dà dōdēš*, *kàd vidite*, *kàd prīmīte*.¹²⁴ Преношења су историјски оправдана.

Буковић вели да се у Пиви и Дробњаку на везник *da* акценат преноси с глагола *хидѣти*, *видѣти*, *јѣсти* и *ићи*: *dà oheu*, *dà vidim*, *dà edem* (sic!) и сл.¹²⁵

Ившић, међутим, за посавски славонски каже да се на везник *da* обично не преноси акценат с пуног презента: *Idēm da vldim*, али да се, у случају кад непосредно после везника долази енклитика, на везнику јавља понекад (") а чешће ('): *rěkāl je dā će dōc* — *kāže dā će dōc*. Везник *da* испред једносложне енклитике може бити и без акцената, али испред више енклитика у новијим посавским славонским говорима обично има ('); *rěkō je dā će tu dāt*.¹²⁶ Слична је ситуација у посавском славонском и у вези са везницима *ja* и *ako*. — У исти ред појава иде и жумберачко: *dā bi*; *akō bi*, (исп. и *tě ti ga* — *te ti ga*) (М. Поповић, о. с. 362).

Е. ОСТАЛЕ ПОЈАВЕ У ЕНКЛИЗИ

114. У енклизе се често чува стање старије од онога које је у осталим категоријама преовладало у неком говору.

Тако, најпре, у говорима који имају метатонијски акут и у којима на ултими $\sim > \wedge$, у енклизе остаје \sim (каставски, лошињски, сусачки¹²⁷ и неки славонски говори¹²⁸). Па не само то: у енклизе у сусачком говору и изворни \wedge прелази у \sim ¹²⁹.

Затим, у говорима који немају четвороакценатску систему али у којима се акценат помера са ултима, таквог померања нема у енклизе: *сејрђ је*, *рѹкђ је* и сл. (неки црногорски говори¹³⁰, косовско-ресавски¹³¹, галипољски¹³², славонски посавски)¹³³. Овде ваља навести да се у говору села Церне (југоисточна Славонија) акценат (") не преноси у енклизе ни у случајевима *великођа је* (али *вѣликођа*, *на великођу*)¹³⁴.

¹²⁴ *Bet.* 210.

¹²⁵ СДЗб X 373.

¹²⁶ *Rad* 196, 159.

¹²⁷ HDZb I 94.

¹²⁸ P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte* 287.

¹²⁹ HDZb I 87.

¹³⁰ *Die serbokroatischen Dialekte* 205. М. Стевановић љубазно ме је обавестио да је тако у бјелопавлићком и васојевићком, али не и у пиперском.

¹³¹ П. Ивић, о. с. 227. М. Стевановић, ГЗСВС VI 59.

¹³² *Die serbokroatischen Dialekte* 271.

¹³³ о. с. 291.

¹³⁴ о. с. 288.

Најзад у говорима у којима се на ултими скраћују неакцентоване дужине, у енклизи се та дужина чува: *од жѣне — од жѣнѣ је*. Та је појава позната у разним говорима шумадијско-војвођанског дијалекта¹⁸⁵. Па не само то. У енклизи се често дуљи и првобитно кратак вокал — разуме се под утицајем горњег односа: *сѣлѣ је* и сл. (ib.).

Узрок је овим трима појавама исти: енклитика чини да се последњи слог речи не осећа и у интонационом смислу као последњи; зато се у таквом „заштићеном“ последњем слогу и не дешавају појаве које су иначе захватиле ултиму. У овоме смислу могућно је говорити о своје врсте јединственој реченичној интонацији српскохрватској.

¹⁸⁵ Решетар, *Bet.* 30, И. Поповић WSJ IV 106; П. Ивић, ЈФ XVIII 144—145; Б. М. Николић, ЈФ XX 280—281; Б. М. Николић, РКЈ IV—V В 133—134.

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

АКЦЕНАТ И ДЕРИВАЦИЈА

АКЦЕНАТ ИЗВЕДЕНИХ ИМЕНИЦА У СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

А. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

115. А. Лескиен (A. Leskien) и Т. Маретић обрађивали су акценат изведених именица у српскохрватском¹. То је несумњиво један од многобројних крупних послова које су обавила ова два знаменита слависта. Не бих желео — а ни могао — да умањујем значај тога посла тиме што ћу констатовати да има још приличан број несумњиво важних питања о којима треба говорити у вези с акцентом изведених именица.

Најпре, у вези с појединим суфиксима само је констатовано да именице њима изведене имају устаљен акценат, док је за друге опет само истакнуто то да немају устаљеног акцента, већ или да чувају акценат основне речи или да се о њихову акценту не могу утврдити никаква правила. То је све тачно. Али не може се рећи да је у свакој прилици довољно јасно објашњено зашто је то тако.

Даље, иако су у већини случајева констатације о акценту изведених именица тачне, ипак има и таквих закључака који захтевају извесну корекцију.

После, у обради суфикса понекад се етимологизирало више него што је потребно у односу на данашње језичко осећање. Даљи развитак науке о творби речи, а посебно решења која су дали А. Бел и h^2 и М. Стеванов и h^3 , омогућавају да се у много већој мери анализира савремено српскохрватско језичко осећање.

¹ А. Leskien, *Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen I* (1885), II (1893), III (1899). Т. Maretić, *Gramatika i stilistika*¹, 294—349 и *Gramatika i stilistika*², 256—312 (цитирам II изд.).

² *Савремени српскохрватски књижевни језик. II део: Наука о грађењу речи*, Бгд. 1949.

³ *Грамађика српскохрватског језика*², Нови Сад 1954. и много обимније у делу *Савремени српскохрватски језик I*, изд. Научно дело, Београд 1964.

Мислим да су све ово довољно важни разлози који оправдавају намеру да се проговори која реч о акценту изведених именица.

Овде ће бити речи о именицама изведеним српскохрватским суфиксима.

За овај сам се рад, поред Лескинова, Маретићева, Белићева и Стевановићева материјала, служио још Вуковим *Рјечником*, Даничићевим *Српским акценћима*, Брозовим и Ивковићевим *Рјечником* и *Правоиџом* МС—МХ. Кад устреба, навешћу и свој материјал из шумадијско-војвођанског дијалекта.

116. Када се пажљиво прегледа и анализира акценат изведених именица, могу се дати ове основне констатације:

1) Именице изведене наставцима који су или непродуктивни или се употребљавају за јасно диференцирана и одређена значења, имају знатно устаљенији акценат од именица изведених наставцима који су продуктивни и служе за обележавање најразличитијих значења.

2) Именице изведене продуктивним наставцима у већини случајева чувају акценат основне речи. Понекад им је акценат нејасан. Има, међутим, случајева да се, кад продуктивни наставак обележава једно јасно одређено значење, и акценат стабилизује.

Истим ћу редом износити доказе овим констатацијама. Даваћу само неопходан минимум примера. Ако се понекад не може дати тзв. идеално решење, то не значи да не треба потражити какво мање „идеално“, али реално.

Б. АНАЛИЗА

І. Изведене именице с устаљеним акценћом

117. У питању су ови наставци и њима изведене именице.

1) *Наставак -ба*. Белић истиче да овај наставак „није добио велико распрострањење“ (о. с. 64). — Именице изведене од придевског општег дела наставком *-оба*, с апстрактним значењем, имају (') на вокалу *-о*: *злда*, *грдба*, *гнусба*, *џескба* (Лескин, о. с. I 140). Маретић тачно каже: „Konkretно је значење у riječi *џtroba*, која се і акцентом разликује од других ovoga reda“ (о. с. 300). — Двосложне именице изведене од глаголског општег дела наставком *-ба* (< *-ьба*) имају „понајвише“ (') на првом слогу: *бџрба*, *двџрба*, *дрџрба*, *жџлба*, *жџрба*, *мџлба* (Лескин, loc. cit.; Марет. 267). Вуково *бџрба* свакако треба тумачити дуљењем пред сонантом, али сам у Срему и у Мачви слушао и *бџрба*. Дуљењем пред сонантом треба тумачити и лик *бџрба* који сам такође слушао у разним говорима шумад.-војвођ. дијал. Лик *мџба* настао је контракцијом. — Именице изведене од глаголског општег дела наставком *-идба* имају (') на слогу пред наст.: *бџлидба*, *вџидба*, *вџидба*, *врџидба*, *жџнидба*, *кџидба*, *кџидба*, *йрџидба*. (Лескин, loc. cit.). Маретић не говори о акц. ових именица (о. с. 270). — За имени-

цама на *-идба* повеле су се и тросложне именице изведене од глаголског општег дела наставком *-ба*: *свѣдоѣба*, *ѹдадба*.

2) **Н а с т а в а к -ава.** Белић га не сматра продуктивним (о. с. 66). Тросложне именице изведене наставком *-ава* имају готово доследно (') на слогу пред наставком, било да им је основна реч придев (*дѹбрава*, *мрчава*, *шѣрђава*), глагол (*дѣржава*, *жѣрава*, *маѹкава*, *мѣћава*) или именица на *-ња* (*гѹдњава*, *дѣрњава*, *кѹкњава*). Исп. и хидрониме *Брѣгава*, *Крбава*, *Мѣрава*, *Рѣсава*, *Тамнава*, *Трњава*. С овим се слаже и *Млѣва* (Лескин I 81). — Маретић не говори о акц. именица изведених суфиксима *-ава* (о. с. 266) и *-њава* (о. с. 300), већ само код суфикса *-јава*, тј. код именица типа *гѣрмљава*, каже: „ . . . акцентом се од ових гијеѣи одмиѣе мелјава“ (о. с. 291).

3) **Н а с т а в а к -иво.** Маретић каже да се овај наст. „*nalazi u nekoliko imenica srednjega roda*“ (о. с. 288), али не говори о њиховом акценту. А оне у највећем броју случајева имају дужину на првом самогласнику наставка (*-иво*) и (") на почетном слогу: *вѣриво*, *гѣриво*, *гѣрѣиво*, *иѣриво*, *илѣйиво* и сл. (Леск. I 84). Јасно је да и двосложна именица *ишйиво* иде у овај ред. Акцентом се једино, издвајају именице *сјечйива* (рl. — „*справа за сечење*“), *јесййива*.

4) **Н а с т а в а к -уг.** Маретић не говори о акценту именица изведених очевидно непродуктивним наставцима *-уг* (о. с. 308) и *-југ* (о. с. 293). Оне имају дужину суфиксовог вокала (*-ѹг*) и (") на почетном слогу: *бѣлѹг*, *зѣлѹг* (Леск. II 595).

5) **Н а с т а в а к -уга.** Именице изведене овим непродуктивним наставком имају (') на трећем слогу од краја: *бѣлѹга*, *зѣлѹга*, *дѣшрѹга*, *иѣйѣлѹга*. (Леск. II 595). Исти је акц. и код амплификатива: *калѹга*, *идњага*, *чѣѣрѹга*. — Маретић не говори о акц. (о. с. 293, 308).

6) **Н а с т а в а к -ад.** Иако је врло продуктиван, он се употребљава искључиво за творбу збирних именица (у том му 'е, значи, смислу ограничена функција). Двосложне ове именице имају доследно (") на првом слогу и дужину суфиксовог вокала: *бѹрѣд*, *вѹчѣд*, *гѹшчѣд*, *жѣдрѣбѣд*, *јѣгњѣд*, *јѣрѣд*, *мѣмчѣд*, *иѣрѣд*, *иѣлѣд*, *сѹвѣд*, *шѣлѣд*, *чѣлѣд* и сл. Тросложне имају на првome слогу (") или ('): а) *Бѹгарчѣд*, *нѣзимѣд*, *идѣшѣорчѣд*; — б) *Арайчѣд*, *вѣрошчѣд*, *Лѣйинчѣд*, *идѣшѣирчѣд*, *ѹнучѣд*. Исп. једино *иѣрњаѣворчѣд*. У овоме смислу треба кориговати Лескинове (I 139) и Маретићеве (о. с. 258, 268) констатације о акценту ових именица.

7) **Н а с т а в а к -да.** М. Стевановић тачно каже: „*Наставак -да* продуктиван је само као други део сложеног наставка *-урда*, којим се гради ограничен број именица с . . . аугментативно-пејоративним . . . значењем самих основних именица“ (*Грам.* 247). Такве именице имају дужину суфиксовог вокала *-ѹ-* и (') на слогу пред наставком *гладѣурда*, *нѣжѣурда*, *рѹчѣурда*. Мислим да је и овде јасно одређено значење омогућило да именице уједначе свој акценат. — Маретић не говори о акц. (о. с. 293, 310).

8) **Н а с т а в а к -еж**. М. Стевановић каже да је овај наставак у употреби „не одвећ распрострањено“ (*Грам.* 247). Ове именице готово доследно имају (') на слогу пред наставком и то и кад су изведене од глагола (*грабеж, дремеж, лавеж, мешеж* (код Вука је, додуше, *мешјеж*, али у шумад.-војвођ. дијал., бар према моме материјалу, нема дужине), *мушеж, сврабеж, срамеж*), и кад су изведене од придева (*младеж, илавеж, сийнеж, сираеж, шрулеж*), и кад су изведене од именице (*иљеж*). Слично констатују и Лескин (I 213) и Маретић (о. с. 274).

9) **Н а с т а в а к -ај**. Именице изведене од глагола имају дужину суфиксовог вокала (-āј) и (") на почетном слогу, без обзира на то од колико је слогова именица: (од несвршених глаг.:) *вршај, лежај, мјешај, нђшај*; (од свршених глаг.:) *догађај, завежљај, залогај, ко-ракљај, нмешишај, обичај, дмршај, дирошишај, дсећај, уздисај, догоне-ишај*. У овој, дакле одређеној служби — творба именица од глагола — овај наст. условљава и јединствен акц. — Двосложни топоними међутим гласе: *Бјелај, Благај, Космај, Маглај*. — У овоме смислу ваља специфицирати Лескинове констатације (о. с. I 77). Маретић не говори о акц. именица изведених суф. -ај (о. с. 259), -јај (о. с. 289) и -љај (о. с. 297).

10) **Н а с т а в а к -оје**. Антропоними с тросложним ном. сг. имају (") на почетном слогу, а вишесложни (') на четвртом слогу од краја, што је у ствари исто: *Видоје, Вукоје, Драгоје, Милоје, Радоје, Сивсоје, Срдоје, Цвешоје*; — *Миливоје*. Према Вуковом *Радивоје* у шумад.-војвођ. дијал. чује се и *Радивоје*. Ово је, дакле, сасвим одређена функција. У овоме смислу ваља специфицирати Лескинове констатације (о. с. I 78). Маретић не говори о акц. (о. с. 327).

11) **Н а с т а в а к -уј**. Изразито је непродуктиван. Именице саграђене њиме имају дужину суфиксовог вокала и (') на претходном слогу: *крагуј, славуј*. (Лескин, о. с. II 582). Маретић не говори о акц. (о. с. 308).

12) **Н а с т а в а к -ак**. О њему ће бити речи у одељку о продуктивним наставцима. Када се, међутим, употреби за творбу „изведених именица с деминутивно-хипокористичним значењем именица у основи“ (Стевановић, *Грам.* 249), то јасно одређено значење пропраћено је и уједначеним, или готово уједначеним акцентом: (') на претпоследњем слогу: *вршак, гласак, дашак, зрачак, лисшак, ирашак, ирушак, сиручак, шрачак, цешак, часак*, — *анђелац, брдѣлак, брежуљак, камичак, крајичак, иламичак, ирсшенак, цурешак, чуйѣрак*; — *ишочанак* (Леск. I 152—155). Чак и оне именице које у Вука имају друкчији акц. слушао сам у шумад.-војвођ. дијал. са (') *бојак* (Вук: *бојак*), *данак* (Вук: *да-нак*), *санак* (В.: *са-нак*). Исто су акцентоване и именице изведене од основних бројева које се употребљавају и саме „у служби бројева са значењем: приближно броју у основи“ (Стевановић, *Грам.* 250), дакле опет с јасно одређеним значењем за целу категорију: *десѣшак, сийиш-нак*: — *двадесѣшак, дванаѣсшак, ијдесѣшак, ијишнаѣсшак*. — Маретић није опазио ове тенденције (о. с. 260).

13) **Н а с т а в а к -ака.** Белић за њега каже недвосмислено: „Врло је редак“ (о. с. 87). Именице њиме изведене имају доследно (‘) на трећем слогу од краја: *дѝвљака, лѝвака, нећака; рођака; — варѝњака, водѝњака, имѝњака* (Леск. I, 142). Маретић не говори о акц. (о. с. 260, 290, 300).

14) **Н а с т а в а к -ика.** Белић каже да наставак *-ика* нема продуктивности наставка *-ик* (о. с. 90). Маретић тачно вели: „Sve riječi s nastavkom ika imaju spori akcentat [тј. (‘) — Б. М. Н.] на trećem slogu od kraja“ (о. с. 281). (Исп. и Леск. I, 146). Тај је случај и с усамљеним речима (*јасика, сѝрѝника, цевѝрика*), и с изведеним од именица (*бѝрика, бѝника, јѝлика, љѝшиѝника; — грѝхѝиѝлика, мухѝарика*), придева (*гѝрчика; — варѝника, зелѝника, црвѝника*) и глагола (*грѝдѝлика, љѝлика, сѝрѝшѝлика*).

15) **Н а с т а в а к -ук.** Констатујући да је у нашем језику овај наст. „готово сасвим“ ишчезао Белић наставља: „У подражајним речима у припада самој подражајној основној речи: *бѝѝ-к, фѝјѝ-к, мѝѝ-к*; само *-к* је од глаг. основе *маукаѝи, фијукаѝи* и сл.“ (о. с. 91). Овде ваља тражити и узроке акценатске уједначености ових ономотопејских речи. — Именица *ѝнук*, издваја се значењем, па и акц., а именица *кѝобѝк* (= шещир), како каже Маретић (о. с. 309), сем тога је и турског порекла. Турског је порекла и именица *дѝдук* (Лескин II 591).

16) **Н а с т а в а к -ука.** И за овај наст. Белић каже да је готово сасвим ишчезао па наводи само два антропонима: *Мѝлука, Рѝдука* (о. с. 91); исп. и *ѝмука* (Лескин II 591).

17) **Н а с т а в а к -ала.** Очеvidно није чест, тако да се акц. лако уједначио: *вѝдѝчале, свѝрала*. Маретић не говори о акц. (о. с. 261).

18) **Н а с т а в а к -аљ.** Иако је „махом ограничен“ (Белић, 92), акценат именица изведених овим наставком двојак је: а) *бѝгѝаљ, гѝбѝаљ, зѝкѝаљ, кѝсѝаљ, љѝшѝаљ, сѝвѝаљ; — б) вѝшѝрѝаљ, мѝрѝаљ, скѝбѝаљ, чѝшѝврѝшѝаљ*. Овако треба прецизирати Лескинове констатације (I 93). Маретић не говори о акц. (о. с. 261).

19) **Н а с т а в а к -аља.** Очеvidно је непродуктиван; акц. је уједначен: *гѝгѝаље, крѝваља*. Лескин наводи само *крѝваља* (I 93), а Маретић не говори о акц. (о. с. 261).

20) **Н а с т а в а к -уља.** Наводећи га у групи наставака за које констатује да „немају шире распрострањености“ (о. с. 94), Белић истиче: „Само је наст. *уља* са нешто већом употребом“ (loc. cit.), да би у закључку рекао: „Овога наст. има доста у словенским језицима. Код нас се постепено губи“ (95). То је разлог што је „акценат . . . bez izuzetka spori [тј. (‘) — Б. М. Н.] на slogu trećem od kraja“ (Маретић, 309) (исп. и Лескин I 94): (усамљене речи:) *ѝмбуља, бѝкуља, дрѝмбуља, кѝдуља*; (изведене од именица:) *вѝдѝсуља, јѝгуља, љѝскуља, љрѝдуља; рѝдуља*; (од глагола:) *грѝбуље, обѝдуља, љѝхуља, чѝхуља*; (именице „за обележавање животиња, махом крава“ — Белић, 94): *крѝжуља, кѝсуља, љѝѝвуља, рѝхуља*; („са лаким презирним значењем“ — Белић, 94): *грѝдуља, љѝкуља, махѝиѝуља*.

21) **Н а с т а в а к -ља.** Именице које њиме изведене „од глагола . . . означавају занимање“ (Стевановић, 252), имају уједначен акц.: *йрѣља*; — *йрѣља, йкѣља, швѣља, йримѣља, гребѣнѣља, окрѣшѣља*; — *бѣлѣља, дѣјѣља, нѣсѣља, рѣдѣља, рѣдѣља; йорѣдѣља*; — *мѣзѣља, йлѣшѣља, вѣзѣља* (Лескин I 93). У шумад.-војвођ. дијал. ове се именице изговарају и без дужине: *йрѣља, йрѣља, йримѣља, дѣјѣља, йорѣдѣља, вѣзѣља*. — Маретић не говори о акц. (о. с. 281, 296—297).

22) **Н а с т а в а к -ан.** „Није богат образовањима“ (Белић, 99). „Акцент у свих је ових ријечи исти“ (Маретић, 261): (‘) на претпоследњем слогу (исп. и Лескин I 94): (антропоними:) *Вѣкан, Крѣлан, Лѣзан*, — *Голѣбан*; (хипокористици:) *брѣјан, зѣкан, мѣјан*; (с презирним значењем:) *бѣкван, зѣкван, клѣјан*; (изведене од придева:) *блѣсан, дѣвѣлан, дрѣган, рѣјан, шѣран*; (од глагола:) *бѣжан, крѣјан*, — *домѣшѣлан, заврѣзан*.

23) **Н а с т а в а к -йн.** „Доста је редак“ (Белић, 103). „Sve ove imenice имају спори акцент [тј. (‘) — Б. М. Н.] на другом слогу од краја“ (Маретић, 282) (исп. и Лескин I 99): *бѣјѣин, гѣлѣин, грѣлѣин, гѣдѣин, ѣдѣин, шѣрѣин*, — *вѣчѣрѣин, Нерѣдѣин*.

24) **Н а с т а в а к -ина.** Врло је продуктиван. Али именице с аугментативно-пејоративним значењем изведене наст. *-ина* или каквим наст. сложеним с *-ина* имају у највећем броју случајева (‘) на трећем слогу од краја: *брѣдина, брѣдина, вѣдина, врѣдина, кѣјѣдина, кѣјѣина, нѣдина, йрѣјѣина*, — *беѣјѣина, комѣјѣина*; — *бабѣјѣина, брѣдѣјѣина, главѣјѣина, жѣабѣјѣина, кѣјѣјѣина, мѣчѣјѣина, нѣжѣјѣина, йшѣчѣјѣина, рѣчѣјѣина, сабѣјѣјѣина*; — *машѣрѣјѣина*; — *шѣравѣјѣина*; — *главѣурѣина, жѣабѣурѣина, нѣжѣурѣина, овѣчѣурѣина, йшѣчѣурѣина*; — *мрѣлѣјѣина, йрѣлѣјѣина*; — *винѣјѣина, орѣлѣјѣина*; — *барѣјѣјѣина, вѣјѣурѣјѣина, земѣјѣјѣина, маглѣјѣјѣина*; — *болѣјѣјѣина* — *куѣјѣјѣина* и сл. С овим се слажу и *йѣина* и *шѣина* (в. и Лескин I 99—106 и Маретић, 274, 282). Маретић (о. с. 282) наводи извесне Вукове речи са друкчијим акц.: *чѣрајѣина, чѣбатѣина, грѣјѣина, лѣкѣмѣина, маѣгѣрѣина (маѣгѣрѣина), дѣдѣлѣмѣина, йѣјѣјѣанѣина, йѣјѣјѣина, шѣлѣјѣјѣина, Влѣјѣина* и сл. У Шапцу би се казало: *лакѣмѣина, маѣгѣрѣина, йѣјѣјѣанѣина, шѣлѣјѣјѣина*.

25) **Н а с т а в а к -оња.** Иако је до извесне мере продуктиван, употребљава се за сасвим одређена значења. Тросложне именице које се употребљавају за називе животиња, нарочито волова, имају двојак акц.: а) (‘) на првом слогу: *дѣгоња, мрѣкоња, цѣвѣтоња*; б) (‘) на првом слогу: *бѣлоња, гѣлоња, зѣкоња, кѣсоња, мѣдоња, рѣгоња, сѣвоња*. Овакву модификацију Лескиновог (I 116) и Маретићевог (о. с. 302) закључка о акценту ових именица оправдавају мачвански примери: а) *дѣвоња, гѣроња, мѣлоња, рѣсоња, шѣмоња*; б) *цѣвѣтоња, мѣдоња, мѣлоња, гѣроња, злѣтоња*. — Именице с ампликативно-детерминативним значењем имају готово доследно (‘) на слогу трећем од краја: *бѣлоња, брѣкоња, главоња, лѣјѣоња, мѣкоња, ѣлоња*. Према Вуковом *дѣгоња* у Шапцу је *дѣгоња*.

33) **Н а с т а в а к -иша**. Белић каже да је овај наставак „доста ограничено у употреби у нашем језику“ (о. с. 146). Зато именице њиме изведене доследно имају (‘) на трећем слогу од краја, без обзира на род: *бодиша, врајишиша, њлаишиша, њакишиша, хваишиша*; — *Грубишиша, Дабшиша, Драгишиша, Љубишиша, Малишиша, Перишиша, Радишиша, Сијанишиша*. (Леск. I 213). Маретић не говори о акц. (о. с. 287).

34) **Н а с т а в а к -уша**. Иако није редак, именице њиме изведене имају готово доследно (‘) на трећем слогу од краја (Леск. I 212; Маретић, 310): *грмуша, драмуша, кошуша, мркуша, редуша; Анђуша; — Радуша; — алаишуша, бакаруша, блебетишуша, говоруша, крекетишуша, њоземљуша, солдаишуша, шордкуша; Козаруша; — говедаруша*.

35) **Д в о с л о ж н и х и п о к о р и с т и ц и** на вокал. Из Маретићевог материјала (о. с. 326—328) јасно излази да је за све хипокористике карактеристичан (‘) на почетном слогу, без обзира на род: *њббро (= њббра), браишо (= браиша), боља, Ббжо (= Ббжа), Анђа, Раде, Сијбјко; — брацо (= браца), Ацо (= Аца), њеча, Кбчо (= Кбча), злбћо (= злбћа), Мићо (= Мића), сеја, Ббја, бака, Ђбко (= Ђбка), сеље, Криле, деио (= деша), Тоио (= Тоша), Сбса, Пеко (= Пека), баишо (= баиша)*. Знатно је мање примера с неким другим акц.: *Мирко, Раиико; — Аико, баћа, баја*, али је ова допуна Лескиновог закључка неопходна (сф. о. с. I 213). У народним говорима има и нешто друкчијих модификација, али то не може бити предмет овога рада.

Тиме су исцрпени докази за констатацију да именице изведене наставцима који су или непродуктивни или се употребљавају за јасно издиференцирана и одређена значења имају у великој мери устаљен акценат.

II. Продуктивни наставци

118. У питању су ови наставци и њима изведене именице:

1) **Н а с т а в а к -је**. Маретић о акценту ових именица каже: „Slog, koji stoji neposredno ispred nastavka . . . je, obično je dug, izuzeci su rijetki, na pr. *bèspuće, raskošje, ūšće*; ako riječ ima samo dva sloga, gotovo svagda je silazni akcenat na prvome, a gdje je slogova više od dva, tamo nema stalnog akcenatskog pravila“ (о. с. 292). Ова Маретићева констатација тачна је за именице које нису збирне; нпр. кад се наставак *-је* употреби за поименичавање (*Забрежје, Подриње, Помдравље*), за апстрактно значење (*добиље; веселе, њошићење*), или како друкчије (*њдздравље, њресњбље*). Међутим, „збирне именице (од заједничких) којима се означава мноштво или већи број предмета у збиру“ (М. Стевановић, о. с. 247) саграђене овим наставком имају готово доследно као двосложне (˘) на почетном слогу, а као тросложне (˘) на првом и (—) на другом слогу, што је у ствари исто: а) *грање, грбжје, дрвље, класје, лииће, лозје, осје, њерје, њлаиће, њруће, саће, смњље, снњље, сњење, шрње, цвеће*; б) *голубље, дрвјеће, њверје, камњње, комњће, њрсњење, ремњње, семњње, чокњће, шњбрје, шњрњје* (Леск. I 78). Према Вуко-

вом *џиће*, у *Правопису* МС и МХ је *џиће* и *џиће*. У Шапцу је само *џиће* (тако и топоним: *Ўиће*). Нема сумње да је и овде одређено значење изазвало акценатско уједначавање.

О акценту глаголских именица изведених наставком *-џе* у науци нема јединственог мишљења. Сви се слажу у овоме: прво, да именице од вишесложних несвршених глагола имају инфинитивни акц. и дужину на претпоследњем слогу (*џравдање*, *џдвање*, *љубљење*, *кујдвање* и сл.); друго, да именице од једносложних глагола имају (') на првом слогу (*брање*, *џкање*, *џрење* и сл.); треће, да глаголске именице на *-ће* имају такође (') на претпоследњем слогу (у питању су свршени глаголи: *надахнуће* и сл.). Споран је акц. именица на *-ње* од свршених глагола. Маретић (о. с. 292) и Белић (о. с. 78—79) сматрају да ове именице у највећем броју случајева имају (') на претпоследњем слогу: *дојушијење*, *џонијење*, *џривијење*, *џворење*, *обећање*, *оџкуљење* и сл. Изузеци су ретки: *џреобрајење*. Б у д м а н и је, међутим, сматрао да и именице од свршених глагола треба да имају инфинитивни акценат, па их је тако и акцентовао у делу РЈА који је обрађивао (*искуљење* и сл.). М а р и ј а н С т о ј к о в и ћ објавио је у Раду 309. расправу *Акцент глаголских именица* (5—32) у којој заступа углавном ово мишљење: када глаголске именице од свршених глагола представљају *nomina actionis*, њихов акценат мора бити једнак инфинитивном; када оне представљају *nomina effectus* или сл., обично имају (') на претпоследњем слогу. Чини ми се да је Стојковић ово питање посматрао једнострано, сувише из акценатског а врло мало из значењског аспекта. Он није доказао да су многобројни примери глаголских именица од свршених глагола које наводи доиста *nomina actionis* у данашњем језичком осећању представника српскохрватског језика. У ствари то се и не може доказати. Глаголске именице од свршених глагола готово увек су одређене. Па пошто у Стојковићевим примерима у највећем броју случајева нису у питању *nomina actionis*, не може се прихватити ни његов захтев да глаголске именице од свршених глагола имају акценат инфинитива. Зато и сматрам тачним Маретићево и Белићево мишљење о акценту ових именица.

2) Н а с т а в а к *-џк*. И Белић (о. с. 85) и Стевановић (о. с. 249) истичу његову продуктивност. О акценту именица изведених наставком *-џк* Маретић каже: „За акценат нема стална правила“ (о. с. 260). Међутим, код наставка *-џк* истиче да неке именице изведене тим наставком имају акц. основне речи (*џмењџк* : *џме*, *џбезбожњџк* : *џбезбожан*), а неке (') на претпоследњем слогу без обзира на основну реч (*џдишњџк* : *џдсна*, *џвесељџк* : *џвесео*, *џвесеља*) (о. с. 290). Код наставка *-њџк* истиче да „за акценат нема стална правила“, али да неке именице чувају акценат основне речи (о. с. 300). У ствари, довољно је прегледати Маретићеве примере за наставке *-џк*, *-ењџк*, *-ињџк*, *-џџк*, *-њџк*, *-ишиџџк* па доћи до закључка да све ове именице имају а) или акц. основне речи, б) или (') на претпоследњем слогу или с) (ретко) неки други акц.:

а) С акцентом основне речи: *џмеињџџк*; *џвдњџџк*, *џдмњџџк*, *џсрџињџџк*; *џгоришиџџк*, *џземљџџк*, *џлежџџк*, *џијежџџк*, *џвџијењџџк*, *џмењџџк*, *џџгодињџџк*,

јәрмења̋к, мѣсечња̋к, мийровиши̋а̋к, ружичња̋к; безбожња̋к, кѡиши̋а̋к, кѡшуи̋а̋к, кѡуи̋а̋к, нѣверња̋к, николиши̋а̋к, ѡди̋кожња̋к, ѡлѣи̋а̋к, ѡбѣшења̋к; слобѡдња̋к. Понекад се скраћује акценат основне речи: *лѡчиши̋а̋к, шрѣжња̋к; ѡрђѣвиши̋а̋к.* У примерима *ѣчења̋к, глуха̋к, лѡда̋к* у питању је акц. придева женског рода, при чему је у последње две именице (') > (').

б) С акц. (') на претпоследњем слогу: *Бѡшња̋к, вѣши̋а̋к, гѡрња̋к, лѣва̋к, ѡдшња̋к, ѡдља̋к, ѡрѡси̋а̋к, сѣља̋к, шљива̋к, — весѣља̋к, водѣња̋к, гвоздѣња̋к, жирѡвња̋к, камења̋к, кисѣља̋к, лѣдѣња̋к, медѣња̋к, соѡѡња̋к, срчења̋к, шѣлѣња̋к, шемења̋к, шучења̋к, црвѣња̋к, црквѣња̋к, — ѡкрѡиши̋а̋к, ѡшурчења̋к.*

с) У примеру *јѣдња̋к* у питању је метатонијски акценат.

Сматрам да се тако могу модификовати Маретићеви (loc. cit.) и Лескинови (о. с. I 141) закључци.

3) Н а с т а в а к *-(а)к*. Стевановић истиче његову продуктивност (о. с. 249). О акценту хипокористика на *-(а)к* било је речи раније. Указано је да их Маретић не издваја кад говори о акценту.

Маретић каже да се не може установити стално правило за акценат двосложних именица изведених овим наставком (о. с. 260). У ствари у највећем броју случајева оне имају (') или (') на почетном слогу: а) *вѣва̋к, вѣша̋к, врѡша̋к, дрѡжа̋к, звѣча̋к, крѡма̋к, мања̋к, мрѡса̋к, ѡа̋а̋к, ѡа̋ша̋к, ѡѣша̋к, рѡча̋к, цврѡча̋к, члана̋к; б) лаж̋а̋к, лѣа̋к, мѡма̋к, шѡча̋к.* Али исп. и *врѣса̋к, лѣва̋к.*

Тросложне и четворосложне именице које су без предлога на почетку имају, по Маретићу (о. с. 260), понајвише (') на претпоследњем слогу, а које су с предлогом имају (') на трећем слогу од краја. У ствари и именице изведене од глагола сложених с каквим префиксом могу имати и (') на трећем слогу од краја и (') на претпоследњем слогу:

а) *белѡша̋к, бљѡва̋а̋к, болѡна̋к, бољѡна̋к, везѡша̋к, висѡља̋к, губѡша̋к, десѣша̋к, жѣраѡша̋к, жума̋а̋к, зелѣња̋к, имѣша̋к, имѡша̋к, јѣдѡна̋к, крива̋а̋к, крња̋а̋к, куса̋а̋к, мили̋на̋к, ноћѡра̋к, облѡша̋к, ѡшѡма̋к, сува̋ра̋к, шѣжа̋а̋к, шрѡхла̋а̋к шрѡчӳља̋к, чѣшѡвѡша̋к, шии̋ѡра̋к;*

б) *ѡбѡша̋к, доѡа̋а̋к, зачѣша̋к, најѡша̋к, осѡи̋а̋к, осѡа̋а̋к, ѡосѡа̋а̋к, ѡочѣша̋к, савѡша̋к, сврѣша̋к, смрзлѡша̋к, ужѡи̋а̋к, — заврѣша̋к, замошѡља̋к, изузѣша̋к, навијѡша̋к;*

с) *ѡѡлаза̋к, ѡѡме̋ша̋к, загрѡза̋к, ѡзлаза̋к, ѡлома̋к;*

д) *ѡѡруча̋к, заѡѣња̋к, наѡдима̋к, најѡрѡси̋а̋к, ѡме̋ња̋к, ѡѡле̋ња̋к, ѡѡзѡма̋к, ѡѡмлада̋к, ѡрѡкра̋ја̋к, ѡзглава̋к; ѡѡнеѡдеља̋к;*

е) *ѡѡѡра̋к; — најѡреѡа̋к, назаѡа̋к, ѡѡсоба̋к.*

Али исп. и *засѣла̋к* и сл. Према Вуковом *ѡжѡи̋а̋к* у Шапцу је *ѡжиља̋к.*

Друкчији, међутим, акценат имају именице изведене суфиксима: *-ѡ(а)к* (*мрѡмоља̋к, ѡѡѡи̋а̋к*), *-ѡ(а)к* (*брѡѡѡња̋к, ѡѡѡѡња̋к, чѡѡѡња̋к*), *-ѡр(а)к* (*ѡѡѡѡра̋к, чѡѡѡѡра̋к*), *-ѡѡ(а)к* (*бѡѡѡи̋а̋к*).

Мислим да се овако може упростити и Лескиново тумачење (о. с. I 146—157).

4) **Н а с т а в а к -ик**. И Белић (о. с. 88) и Стевановић (о. с. 251) истичу његову продуктивност. Маретић је (о. с. 280—281) добро уочио да именице изведене од имена биља имају готово доследно (') на претпоследњем слогу (о. с. 231): *бдрѝк, брезѝк, бѹкѹѝк, грѹбѝк, грѹбрѝк, грѹмѝк, дрѹнѝк, јѹрѝк, јѹсѝк, јѹшѝк, крушѝк, лѝѝѝк, ѹсѝк, цѹрѝк, чѹшлѝк шлѝѹѝк, — јѹсѹнѝк, шѹѹдлѝк*. „Der Eigenname *Jäbblanik* zu *jäbblān* macht eine Ausname“ (Леск. о. с. I 143). И за остале је именице Маретић тачно констатовао да имају или такав акц. или акц. основне речи:

а) *ведрѝк, видѝк, дѹжнѝк, звднѝк, слѹнѝк, шѹѹлѝк, црнѝк; бобѹвнѝк, болѹснѝк, варѹнѝк, вилѹнѝк, дарѹвнѝк дрвљѹнѝк, зѹлѹнѝк, зимѹвнѝк, јѹрѹнѝк, клинчѹнѝк, мождѹнѝк, очѹнѝк, ѝлавѹѝнѝк, ѹолѹвнѝк, ѝрѹчѹнѝк, редѹвнѝк, седлѹнѝк, снежѹнѝк, суђѹнѝк, сунчѹнѝк, шрвѹнѝк, шучѹнѝк, уљѹнѝк, хранѹнѝк; — зайѹвѹднѝк, исѹѹвѹднѝк, наѹѹѹнѝк, накѹѹдѹнѝк, некршѹѝнѝк, ѹсуђѹнѝк, ѹшкѹѹлѹнѝк, ѹѹредѹвнѝк, ѹшѹѹрчѹнѝк, ѹрѹсѹѹнѝк, ушѹѹлѹнѝк;*

б) *грѹшнѝк, јѹднѝк* (В. Рј.: *јѹднѝк*), *кѹнѝк, кѹћнѝк; — брѹѝсѹѝѹвнѝк, вѹрѹнѝк, вѝшнѹѹѝк, зѹмѹнѝк, кнѝѹжѹвнѝк, кѹћѹнѝк, мрѹзѹвнѝк, мѹчѹнѝк, ѹдзнѹнѝк, ѹдсјѹднѝк, ѹрѹвѹднѝк, рѹнѹнѝк, учѹнѝк, хѹѝсѹнѝк, цѹрѹнѝк, шлѝѹѹѝк; — смѹѝнѝк; — бѹзбѹжнѝк, грѹмѹвнѝк, дрѹжбѹнѝк, дѹховнѝк, исѹѹснѝк, кѹлѹнѝк, лѹбѹзнѝк, нѹвѹрнѝк, ѹшѹѹднѝк, ѹѹкленѝк, ѹѹрјѹнѝк, слѹжбѹнѝк, шрѹѹдбѹнѝк, ѹгѹднѝк, ѹлѹлѹшнѝк; — бѹнѝѹѹвнѝк, ѹрѹѝѹѹвнѝк; — јѹѹѹѹѹѝк; — бѹсѹћѹнѝк, злѹмѝшлѹнѝк, мѹлѝѝѹвнѝк, ѹшѹѹѹѹнѝк. Именице *мрѝѹѝк, рѹчнѝк* имају акц. према *мрѝѹѹв* одн. *рѹчнѝ* па их зато не наводим под (а). У примеру *дѹжнѝк* (') > (') пред дужином.*

5) **Н а с т а в а к -ка**. И Белић (о. с. 82. и д.) и Стевановић (о. с. 251) истичу његову продуктивност. Маретић о акц. ових именица каже: „Акcenat imenica s nastavkom *ka* често се управља по темелјној гѝјеѹи, а за многе нема стална правила“ (о. с. 294). Међутим, ипак се може завести извѹстан ред.

Пре свега, именице fem. начињене додавањем на именице masc. наставка *-ка* чувају доследно акц. именица masc.: *брѹшнѹѹрѹка, звднѹѹрѹка, ѹдсѹѝѹрѹка, чѝзмѹрѹка, швѹлѹрѹка; — нѹднѝчѹрѹка; — рѹднѝѹѹлѹка, шѹѹмнѝчѹрѹка; — унѝјѹѹѹѹка; — бѹшчѹѹѹѹѹѹка, гѹвѹдѹрѹка, дѹмѝшлѹѹнѹка; — вѹдѹнѝчѹрѹка*. Исп. у вези с овим: *шлѝѹѹвѹрѹка; — ѹѹдѹрѹка; — мѹсѹчѹрѹка; —* где именице fem. имају сасвим друго значење. — Исто је и с образовањима типа *ѹдсѹѝѹрѹка* (: *ѹдсѹѝѹрѹк*). Од именица masc. на *-ин* именице женскога рода изводе се без суфикса *-ин*. И оне чувају акц. masc. и, ако се слог пред наставком *-ка* завршава на сонант, дуље вокал тога, претпоследњег слога: *брѹћѹнѹка, Бѹгѹрѹка, грѹћѹнѹка, Зѹћѹнѹка; — Бѹчѹвѹнѹка, Мѹчѹвѹнѹка; — Лѹѝѹнѹка, сѹлѹнѹка, Сѹнѹнѹка, хрѝшѝћѹнѹка; — ѹкѹћѹнѹка; — Арнѹѹѹѹѹѹка*. — Именице fem. изведене непосредно од имена каквог места чувају такође акц. основне речи и дуље вокал претпоследњег слога кад се овај завршава на сонант: *Зѹдѹрѹка, Кѹдсѹѹѹка, Гѹзлѹнѹка; — вѹрѹшѹка* [с (') > (')]; — *Цѹѝѹнѹка; — Смѹдѹрѹвѹка; — Бѹдѹ*

6) **Н а с т а в а к -ло.** Белић каже да је тај наставак „добрио ши-року примену у нашем језику” (о. с. 95). Маретић је дефинитивно ре-шио питање акц. именица изведених овим наставком. Он каже да те именице најчешће чувају акц. основног глагола од којег су изведене, с тим што (‘) може прећи у (’):

а) с акц. основне речи: *би́ло, врѐло, дѐло, јѐло, мѝло, њѝло, рѝло, ри́ло, шѝло*; — *вра́и́ло, њрѐло*, (праес. *њрѐдем*); *ња́ми́ило*; — *ба́јало, вљшала, ви́дело, ја́гњило, квљсило, клљцало, ла́зила, ма́зало, мљри́ла, му́љало, њљвало, њљцало, се́дало, шљцало, црљшало, шљбало*; — *вика́ло, га́шало, дрѐмало*; — *бе́снило, бу́бало* (: *бу́брег*), *гр̀нало, др̀нало, њ̀рало, ко̀и́ило, ле́гало, ме́шало, мо́чило, драло, њ̀рило, њ̀љувало, њ̀дило, си́д-њило*; — *омѐло*; — *заке́рало, њми́шљало, окле́вало*; — *на̀мљеши́ило, на̀срљшало, њр̀дљди́рало*; — *блебе́шало, клеље́шало, руме́нило, шљма́рало*; — *злљњми́ило*; — *зади́ркивало, занове́шало, нами́гвало, њри́шоведало*;

б) (‘) > (’): *бе́мло, вла́кала, гљдало, гљдило, ку́јало, ку́сало, ра́сљило, сљкало, сљшило, це́дило, це́јало*; — *огле́дало, њома́мло, њочљвало, њрегі́вало*; — *њреобла́чило*.

Но ипак има именица чији се акц. не може лако објаснити: *клѝло*; — *љдрѐло, кри́ло, ле́гло*; — *оњѐло, њорѐкло, расљло*.

За именице изведене наставком *-ило* Маретић каже да имају „ро-пајвише” (‘) на слогу трећем од краја (о. с. 281): *бе́сноло, гр̀дило, да́рило, ља́рило, љу́шило, ка́мло, лу́дило, мрљви́ло, дг̀нило, њла́чило, со́мло, њњм̀нило, цр̀нило*; — *ниши́зало, црвљнило*. — Свакако је отуда и *гла́дило* (: *гла́диши*), *гра́било* (: *гра́биши*). Али ипак има и друкчијег акц.: *ра́чило, њу́шило*.

Маретић је, дакле, био знатно прецизнији од Лескина који је тачно констатовао да ове именице у највећем броју случајева чувају акц. основне речи, али је акц. *гра́било* сматрао изузетком (о. с. I 91—93).

7) **Н а с т а в а к -а̀н.** Маретић каже да ове именице имају „ро-пајвише” (‘) на претпоследњем слогу (о. с. 262). У ствари именице изведе-не овим суфиксом могу имати и (”) на почетном слогу:

а) са (‘) на претпоследњем слогу: *га́ћа̀н, гљса̀н, гљшѝн, љу́ња̀н, ћу́ра̀н*; — *враго́ла̀н, ћавдо́ла̀н, обрљча̀н, њолу́ња̀н, сирљња̀н*;

б) са (”) на почетном слогу: *бу́ња̀н, ку́ма̀н, њри́ња̀н*; — *бе́ља̀н (f), не́зна̀н (f)*.

8) **Н а с т а в а к -њн.** За именице изведене наставком *-њн* Белић каже: „Ово је врло жива и врло обична категорија образовања” (о. с. 103). Маретић за њу каже да „stalnoga аксепатског правила нема” (о. с. 282). Додуше за именице изведене наставком *-јанин* он каже да у већини случајева чувају акц. основне речи, а као изузетке наводи обра-зовања типа *Крагујљванин* (о. с. 291). Међутим, и овде се може завести мало више реда.

Пре свега, тросложни антропоними имају доследно (‘) на другом слогу од краја: *Весљњин, Вукњшин, Драгуњин, Йивањин, Йивоњин, Ми-лањин, Милањин, Милуњин*. Такав акц. имају и хипокористици: *кума̀-*

10) **Н а с т а в а к -иња** (Марет. 285, 295, 304; Леск. I 117, II 601). У највећем броју случајева именице изведене овим наставком чувају акц. основне речи: *Бѣчкиња*; — *ајкиња*, *Влахиња*, *Гркиња*, *двѣркиња*, *рѣбиња*, *рѣкиња*, *слушкиња*, *Срѣкиња*, *Туркиња*, *Цуџкиња*, — *глогѣња*, *дудиња*, — *милосѣиња*, *Осјечкиња*, *йѡоркиња*, *Пѡжешкиња*, *йрѡсјакиња* (*йросјакиња*), — *Арайкиња*, *Јѣујкиња*, *Млѣѣачкиња*, *намејкиња*, *нѣройкиња*, *Пѡречкиња*, *Тимочкиња*, *ускочкиња*, — *бѡлѡркиња*, *Дубрѡвѡчкиња*, *Мисѣркиња*, *йрисѡјкиња*, *Франѣускиња*, — *унијајкиња*. Исто је и с оним именицама у којих се јавља и позициона дужина: *јѣзѣркиња*, *Пѣшијанкиња*, — *зѡгѡркиња* (Вук: *зѡгоркиња*), *Рѣсѡвѡчкиња*, *йрѣгѡвѡчкиња*, — *Бранѣгѡвѡчкиња*. Именице ж. р. изведене од именица masc. типа (') + (—) : (.) + (') + (.) скраћују (') > ('): *Бошѡѡчкиња*, *ѡришѡѡчкиња*, *дивлѡѡчкиња*, *землѡѡчкиња*, *йросѣѡѡчкиња*, *седмѡѡчкиња*, *шѣсѣѡѡчкиња*. Код именице *дѡјкиња* скраћује се (') > (").

Именице fem. изведене непосредно од придева имају (') на слогу трећем од краја: *грдѣња*, *йусѣиња*, *свѣѣиња*, — *йроклѣѣиња*, *узѣѣиња*.

И из ранијих се примера могло видети да се код прилично именица јавља (') на слогу трећем од краја. Тај је акц. уопштен код именица с апстрактним значењем: *босѡѡиња*, *голѡѡиња*, *самѡѡиња*, *сирѡѡиња*, *слабѡѡиња*, *сѣрахѡѡиња*, *сѣрахѡѡиња*, *сухѡѡиња*, *хромѡѡиња*, а јавља се и иначе: *бѡѡиња*, *бѡѡиње*, *брѣкиња*, *кнѣѡиња*, *смрѣкиња*, *чѣкиња*, — *живѡѡиња*. Овако треба схватити и акц. *йросјакиња* (који се јавља поред акц. *йрѡсјакиња*).

Акц. *Зѣмѡнѡчкиња* може се тумачити према акц. *Зѣмѡн*, -*уна*, који сам гдешто слушао у шумад.-војвођанском дијалекту и који је настао према loc. sg. *Земѡну*. Слично је и акц. *авѣѣиња* могао настати према loc. sg. или према gen. pl. одн. dat.-instr.-loc. pl.

Овако се, мислим, може модификовати Лескиново и Маретићево излагање.

11) **Н а с т а в а к -ња**. Маретић (о. с. 290) дефинитивно је решио питање акц. ових именица рекавши: „Акцент је . . . ili spori [тј. (') — Б. М. Н.] ili uzlazni [тј. (') — Б. М. Н.] prema tome, je li vokal temeljne riječi kratak ili dug”. Реч је о узлазној интонацији на претпоследњем слогу. То значи да су именице изведене овим суфиксом ипак до извесне мере уједначиле акц.: он је увек на истом слогу (претпоследњем) и исте је интонације (узлазне); постоји само разлика у квантитету.

а) Примери са ('): *гаѣиња*, *главња*, *грдња*, *жудња*, *јѣжња*, *куѣиња*, *љуѣиња*, *миѣиња*, *мрѣња*, *радња*, *редња*, *скиѣиња*, *слуѣиња*, *шрѣиња*, *хѣиња*, *цријѣиња*, *шѣѣиња*, *шѣѣдња*; — *йѡшѡуѣња*;

б) примери са ('): *вѡѣња*, *кладња*, *ношња*, *йѡѣња*, *йрадња*, *йрѡшња*, *хрдња*.

12) **Н а с т а в а к -ар**. Именице изведене овим наставком или чувају акц. основне речи или имају (') на претпоследњем слогу (Маретић, о. с. 264, 291).

а) Именице које чувају акц. основне речи: *бачвār, гушчār, књи-жār, кдлār, кдшār, кравār, кухār, икār, иушкār, шучār*; — *надничār, нбшнār*; — *граничār, кесежār, драшār, шдмничār, хиладār*; — *ире-йеличār*;

б) Именице са (') на претпоследњем слогу. Овде, најпре, ваља навести оне именице које у ствари чувају акц. основне речи (а основна реч има на истом слогу (')) акц.): *вдзār, вдлār, дрвār, женār, кдзār, лдн-чār, лдйār*; — *решейār*. — Затим ваља навести оне именице које скраћују акц. основне речи (') у ('): *видār, врашār, гашār, глвār, зидār, млекār, свечār, чувār*. — У *Правопису* МС и МХ нема именице *йисар*. Али како *s. v. йисарев* стоји: „*йисāрев* и *йисāров* поред *ййсāрев* и *ййсāров*” јасно је да је у *Правопису* дато средње решење у третирању акц. ове именице с обзиром на то што је код Вука *ййсār (ййсār)* а код Маретића *ййсār (ййсār)*. — Најзад, има именица које имају (') на претпоследњем слогу без обзира на основну реч: *другār, злашār, лугār, мрзār, чизмār, шшдмйār*; — *бјежунār, госиддār, каменār, оиднчār*; — *виноградār*.

13) **Н а с т а в а к -ер.** Маретић каже да акценат именица изведених овим наставком „није постојан” (о. с. 273). Ипак се опажа да је најчешћи акц. (") на претпоследњем слогу и дужина на последњем. Знатно су ређи друкчији акц.: а) *вечер, гушиер, дјевер, ивер, сјевер, сид-жер, чмер*; — б) *кућер, млијечер*; — *илешер*.

14) **Н а с т а в а к -оси.** Маретићева су решења тачна (о. с. 302). Већина именица има акц. основног придева: *вишкбси, крѣбси, крдшбси, милбси, слдббси, слдбси, шднбси*; — *благбси, дужнбси, крашкбси, хрбрбси*; — *безбожнбси, садашнбси, срдишбси, чешшишбси*; — *разборшишбси*; — *безазленбси*; — *могућнбси, йодмуклбси*. Аналогном према акценту наведених именица Маретић тумачи ове случајеве: *лудбси, младбси*; — *захвалнбси, једнакбси, обилнбси, йокорнбси, сигурнбси*. Тако је Лескин објаснио и акц.: *вјернбси* (о. с. 123), а очевидно тако треба схватити и акц.: *мрзбси*.

15) **Н а с т а в а к -сишо.** Белић за овај наставак каже: „Још је продуктиван” (о. с. 122). Маретић каже: „Акцент је у неких именуца с наставком *ство* онаки, какав је у темелјних ријечи, а за неке нема правила” (о. с. 306). Ипак, и овде има мало више реда. Најпре, тачно је да приличан број именица чува акц. основне речи: *брашсишо*; — *богайсишо, убошишо, чдвешишо*; — *блаженсишо, краљевсишо, йрброшишо*; — *йгу-мансишо*; — *дйосишлсишо*; — *сирдмашишо*; — *божансишо*; — *злочин-сишо*; — *величансишо, човјечансишо*; — *дчинсишо, шјућинсишо*; — *йд-йбвсишо*; — *машеринсишо* (Шабац: *машеринсишо*). Именице *хајдушишо, кайетансишо* чувају акц. косих падежа основне именице. Према Вуковом *јундшишо* у Шапцу је *јундшишо*. У примеру *царсишо* у питању је дуљење пред сонантом. Приличан број именица, међутим, има (') на претпоследњем слогу: *друшишо, кумсишо, шрбјсишо*; — *лакбмсишо, могућсишо, йијансишо, йознансишо, йроклейсишо*; — *досишојансишо, йри-јашлельсишо*. (Исп. слично у Лескина, о. с. I 132—135). Према Вуковом *лукавсишо*, у Шапцу је *лукавсишо*. Нејасан је акц. у именица: *лудсишо, мндишишо*; — *сусједсишо*.

16) Н а с т а в а к *-ић*. „Врло је продуктиван . . . за умањивање” (Стевановић, о. с. 256). За све се именице изведене наставком *-ић* може рећи да или чувају акц. основне речи или на претпоследњем слогу имају (‘).

а) Именице које чувају акц. основне речи: *ча̀вчић*; — *бра̀йић*, *брѣзић*, *бу̀квић*, *ја̀мић*, *ка̀йић*, *кла̀дић*, *ку̀ћић*, *ку̀чићи*, *ма̀чићи*, *ѝа̀чићи*, *ѝлѣмић*, *ѝр̀сић*, *рѝбић*, *свр̀а̀чић*, *свр̀д̀лић*, *сѣ̀сирић*, *хлѣ̀йчић*, *ишлѣ̀вић*; — *кра̀љевић*, *сѝричевић*; — *Млѣ̀чић*, *др̀лић*; — *вд̀водић*, *г̀р̀личић*, *ја̀бучић*, *свѣ̀стичић*, *сѣ̀стиричић*, *Уг̀ричић*, *иш̀ричић*; — *ду̀кайић*, *ја̀сичић*, *код̀чежић*, *лѝсичић*, *о̀брашчић*, *ѝд̀иочић*, *уб̀ручић* — *дѣ̀сио̀вић*; — *госѝдичић*, *хвѣ̀ричић*; — *вѣ̀веричић*, *ку̀казчић*, *ла̀сиавичић*. Код именица *лѣ̀нчић*, *нѣ̀вчић* у питању је дуљење пред сонантом.

б) Именице с (‘) акц. на претпоследњем слогу: *Бѣ̀жић*, *бр̀усић*, *вра̀нчић*, *г̀р̀мић*, *дј̀еи́лић*, *ђ̀а̀чић*, *жѣ̀вић*, *зубић*, *ј̀унчић*, *мј̀ехчић*, *мј̀еи́чић*, *облић*, *рѣ̀шчић*, *си́нчић*, *сѝарчић*, *хра̀сић*, *цвѣ̀јић*, *цр̀вић*; — *гол̀убић*, *ђав̀длчић*, *јун̀а̀чић*, *ка̀менчић*, *ка̀ил̀арчић*, *кестѣ̀нић*, *клуб̀учић*, *кома̀дић*, *ла̀будић*, *обл̀а̀чић*, *обр̀учић*, *ѝокрѣ̀вић*, *рука̀вић*, *сокол̀ић*, *иш̀ргѣ̀вић*, *човј̀ечић*, *шеши́рић*; — *мана̀стирић*.

Мислим да је оправдано ово упрошћавање Лескинове интерпретације (о. с. I 124—132).

Посебно ваља говорити о презименима на *-ић*. Презимена изведена наставком *-ић* непосредно од имена чувају доследно акц. основне речи: *Ви́йезић*, *Вд̀водић*, *Ја̀годић*; — *Алексић*, *Да̀ничић*, *Јованић*, *Кѣ̀вачић*, *Николић*. Тако је и *Илић* (: *Илија*), *По̀йадић* (: *ѝо̀йадија*) и сл. П а в л е И в и ћ предлаже признавање у књижевном језику и акц. *Илић*, *По̀йадић*. Сматра да је овај акц. настао по угледу на *Кѣ̀сић*, *По̀йовић* (НЈ VI 251—254). И презимена изведена од присвојних придева на *-ов* којима је у основи именица која припада акценатском типу *кѣ̀вѣч*, *-ѣча* одн. типу (‘) + (‘) + (‘) имају доследно акц. основног придева: *Кѣ̀вачевић*, *Лѣ̀нчаревић*, *Марѣ̀нковић*, *Новѣ̀ковић*. — Презимена изведена од присвојних придева на *-ов* којима је у основи именица која не припада акц. типу *кѣ̀вѣч*, *-ѣча* немају доследно акц. основних придева. Поред примера с очуваним акц. (*Па̀вловић*, *Пѐйровић*; — *Ма̀ксимовић*; — *Јовановић*, *Прѐрадовић*; — *Милѣ̀шевић*; — *Весѣ̀линовић* и сл.) врло је чест и акц. (‘) на слогу трећем од краја: *Па̀вловић*; — *Ма̀ксимовић*; — *Јовановић*, *Прѐрадовић*; — *Милѣ̀шевић*; — *Весѣ̀линовић*. Маретић оправдано овај други акц. тумачи утицајем примера типа *Кѣ̀вачевић* (о. с. 279). Разуме се да је тај утицај још логичнији у говорима где се јавља акц. *Јѣ̀вѣн*.

17) Н а с т а в а к *-ић*. Маретић каже да је овај наставак „dosta rijedak” (о. с. 279). Све оне имају (‘) на претпоследњем слогу: *бр̀зић*, *г̀д̀лић*, *г̀р̀лић*, *дѣ̀брић*, *младѣ̀ић*, *му̀шкић*, *слѣ̀йић*, *ша̀кић*; — *ба̀гљић*, *гра̀дић*, *ко̀њић*; — *Јанкић*, *Ма̀ркић*, *Миши́рић*, *Павлић*, *Пѐйрић*. Овамо, разуме се, иде и именица *злийћ*. У говорима нашим, и то оним који леже у основи књижевног језика, дошло је до укрштања суфикса *-ић* и *-ић*. Тако се у Поцерини (М. С. Моско̀вљевић, *Акц. сисѣ̀. ио̀ц.*

говора, 26), Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, СДЗБ Х, 205), Мачви и Срему (мој материјал) особито двосложне ове именице јављају и са дугим и са кратким овим суфиксом. Обрнуто, у Жумберку је деминутивни суфикс *-ић* увек кратак (Милко Поповић ZslPh VI, 353).

18) *Н а с т а в а к -ица*. Белић каже да је „врло продуктиван” (о. с. 128) а Стевановић да је „један од најпродуктивнијих наставака за грађење именица ж. рода” (о. с. 257). Маретићеве констатације могу се у знатној мери прецизирати (275—277).

Најпре, именице на *-ионица* према *Правопису* МС и МХ имају двојак акц.: *учионица* и *учидница* и сл. Тако је одлучила Правописна комисија (Јб. Јонке, *Jezik*, 1957—1958, бр. 2, стр. 35). Одатле је вероватно омашка што у Правописном речнику стоји *вѣжбаоница* и *вѣжбадница* и што поред акц. *иосиѣуѣаоница* није приказан и акц. *иосиѣидница*.

Даље, именице изведене од глагола сложених с префиксом, које значе „радњу, која се dotičnim глаголом изриче“ (Маретић, о. с. 276) доследно имају (') на слогу четвртом од краја: *наздравица*, *назувица*, *одшалица*, *дѣрашница*, *идвишница*, *удворица*, *улизница*.

Потом, велики је уопште број именица које чувају акц. основне речи: *злица*, *ирица*, *ишица*, *имница*; — *мајница*, *иравница*, *црквеница*, *чавница*; — *бришница*, *грешница*, *гришница*, *гришлица*, *грлица*, *гушница*, *жшница*, *жшшница*, *здравница*, *зеница*, *искрица*, *кметница*, *лавница*, *мајница*, *млшница*, *мушница*, *надница*, *дшница*, *идирица*, *ишишница*, *ршница*, *решница*, *седница*, *сидрица*, *ишница*, *царица*, *чавница*; — *кбница*, *машница*, *ишница*; — *ведрица*, *вдница*, *дсница*, *зешница*, *лшница*, *мушница*, *ндшница*, *дшница*, *дшница*, *ишница*, *Шдшница*; — *јешница*; — *бајалица*, *беговица*, *блешкавица*, *бршкавица*, *вдралица*, *вешалица*, *вијавица*, *газдалица*, *гндјавица*, *грашорица*, *губавица*, *длашкавица*, *јабучица*, *кашавица*, *киселица*, *кладарница*, *кушавица*, *кушарица*, *лашавица*, *лшавица*, *лушарица*, *мјешница*, *мушница*, *ндшвеница*, *ндшбрница*, *идшавица*, *ишшавица*, *ишшкарница*, *рашовница*, *ршшница*, *сшјавица*, *ишшавица*, *ишшавица*, *ишшесавица*, *ишшешовица*, *ишшшавица*, *ишшавица*, *ишшавица*, *ишшбрница*, *црквеница*, *чавница*, *шшшавица*; — *кншжшница*; — *бекавица*, *лушешница*, *мушавица*, *ишшшница*, *ишшшница*, *ишшшница*; — *ашиница*, *безбожница*, *безбрашница*, *бесшлица*, *буршмушница*, *глазашница*, *ддбјеглица*, *жешавица*, *жшшница*, *зашшница*, *издашница*, *изјешница*, *измашница*, *кшшменица*, *крдшшница*, *лашшшница*, *лешшница*, *лшшавица*, *лшшшница*, *магарница*, *мдшшшница*, *невјешница*, *невјешница*, *ндшавица*, *идшшница*, *идшшница*, *ишшшшница*, *ишшшшница*; — *болшшница*, *домашница*, *жшшшница*, *орлушница*; — *кдшшница*, *мшшшница*; — *вдшшшница*, *ишшшшница*; — *ддшшшница*, *калушшница*, *невшшница*, *ишшшшшница*; — *ишшшшшница*, *ишшшшшница*, *ишшшшшница*; — *Богдшшшшница* (али и *Богордшшшшница*); — *водешшшшница*, *врдшшшшница*, *голшшшшница*, *зешшшшшница*, *кошшшшшшница*, *лешшшшшшница*, *ишшшшшшшница*, *ишшшшшшшница*, *ишшшшшшшшница*, *ишшшшшшшшшница*, *ишшшшшшшшшшница*.

Онда, изванредан број скраћује акц. (') основне речи у ('): *ба̀ница, ба̀ничница, бјѐлица, гла̀вица, гра̀нчица, ду̀шица, жга̀ница, жу̀шица, кра̀лица, крѝстица, ма̀ница, мла̀дица, тѝмица, ира̀зница, ру̀чица, сејѐница, слеј̀ница, сиј̀еница, си́ранчица, су̀шица, ша̀мница, шџ̀ица, че́стица, Шва̀бица; — гѝбаница, гла̀вичица, гу̀јавица, кихавица, кљу́чаница, рџ̀чаница, ска̀квица, цје́јаница. Исто и: бје́гуница, бје́лајица, ви́дарица, ви́нарица, држа̀јица, крчма̀рица, лонча̀рица, овча̀рица, огња̀рица, иера̀јица, ша̀ра̀ница, уља̀рица, Хрза̀јица, чизма̀рица; — говеда̀рица, госто̀дарица. Обрнуто, у примерима *шѝрџница, идо̀бница* у питању је дуљење пред сонантом.*

Међутим, исто је тако велики број именица које имају (') на слогу трећем од краја, без обзира на акц. основне речи: *бисџ̀рица, ву̀чица, га̀грица, гра̀ница, да̀ница, дво̀јица, ја̀дница, кошѝница, кокѝчица, мо̀дрица, о̀жица, шџ̀ојица, цџ̀чица; — бусџ̀ница, валу̀шица, варди́ница, водџ̀ница, голџ̀ница, голу̀бица, гору̀шица, джево̀јчица, ђаво̀лица, зобџ̀ница, ја̀рџница, ја̀рмѐница, ка̀мѐница, ко̀ко̀шица, крва̀вица, медѐница, мједѐница, мла̀кајица, мошѝјаница, обо̀јица, иеџ̀дрица, иеџ̀еница, ила̀зајица, илеџ̀еница, ио̀јасица, ро̀гушица, риџ̀еница, рука̀вица, ру̀куница, саџ̀урица, свила̀јица, смо̀леница, сљежа̀ница, со̀чивица, сша̀јајица; сшежа̀јица, сунча̀ница, ша̀ва̀нице, шу̀лајица, Ци́ганчица, цјева̀ница; — десџ̀дрица, осуџ̀еница. Тај се акц. може дуљити пред сонантом: *дарџ̀ница, жи́рџница, иоло̀вница, ча̀рџница*. Отуда и *ора̀ница*.*

У књижевном језику акц. (') на претпоследњем слогу није чест: *брџ̀ица, бу̀јица, гу̀њица, ди́жица, Дри́ница, жи́вица, зми́ца, кривџ̀ица, рав̀ница, рани́ца, руди́ца (ру̀дица), сиџ̀ници, шџ̀иру̀ница, цје́лица (цјѐлица), цр̀ница*. У народним говорима овај је акц. чешћи.

Најзад, има именица с нејасним акц.: *ка̀бница, клеј̀чица, ко̀шница, ла̀сица, ло̀жница, ри́зница, џ̀дица, џ̀лица; — иџ̀еница, со̀чица, че́сница; — жу̀ша̀рица, иу̀шџ̀имица, рѐкавица, рѝгавица; — бра̀давица, жи́гавица, за̀зубица, зло̀слушница, о̀рница, ии́јавица, (с)клизавица, ша̀руница*.

Мислим да је сасвим оправдано овакво упрошћавање Лескинове интерпретације (о. с. I 169—194, II 609—610).

19) **Н а с т а в а к -ау.** Стевановић каже да се њиме „гради велики број именица м. рода различних значења и од више различних врста речи“ (о. с. 256). Могу се издвојити три категорије ових именица:

а) оне које чувају акц. основне речи: *бра̀ица, гу̀бац, жа̀лац, зна̀нац, кру̀шац, ила̀цац, сиџ̀рац, хиџ̀ица, хљебац; — би́јелац, глџ̀мац, кривац, ии́сац, ирѐлац, све́шац, ску̀јац, стије́јац, Сре́мац, ху̀мац; — бо̀дац, ко̀сац, ла̀жац, ло̀вац, ро̀нац, сиџ̀лац, хо̀дац хрџ̀ица; — Ву̀ковац; — бу̀ковац, гу̀бавица, жеџ̀ица, Ко̀совац, кра̀шица, ла̀јавац, ла̀комац, ми́гавица, на̀шинац, ниши́јавац, ира̀шица, ирњавац, иу̀јавац, ра̀ница, ирџ̀алац, иѐлавац, иџ̀равац, цџ̀равац, шџ̀равац, шу̀гавица; — вла̀далац, да̀валац, ку̀савица, лѝзавица, чу̀валац, шџ̀ијавац, — и́зворац, ку̀дица, ла̀жљивица, иа̀шинац, По̀савица, шџ̀ровац, у̀дарац, у̀стица; — Сме́деревац (поред чешћег Смедерџ̀ица); — иџ̀аравац; — убивацац; — обру̀канац, Хе́рцеговац; — Бидџ̀равац; — Вараџ̀динац, иоме́јаца. Понекад се скраћује акц.*

АКЦЕНАТ ИЗВЕДЕНИХ ПРИДЕВА

А. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

119. Драгоцена су решења што су их дали: Т. Маретић у својој *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (II изд., Загреб, 1931); А. Белић у својој књизи *Савремени српскохрватски књижевни језик, II део; Наука о грађењу речи* (Београд, 1949); М. Стевановић у своме животном делу *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) I* (Београд, 1964).

Још сам се служио: 1) Вуковим *Српским рјечником*; 2) *Rječnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* Југославенске академије знаности и умјетности; 3) *Речником српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности; 4) *Речником српскохрватског књижевног језика* Матице српске и Матице хрватске.

Литературу наводим овде и зато да рад даље не бих оптерећивао сувишним цитатима.

120. Два су основна закључка:

а) устаљени акценат имају они придеви који су или изведени непродуктивним наставцима или који имају јасно одређено значење;

б) придеви који су изведени продуктивним наставцима и имају разна значења — немају устаљени акценат.

Б. АНАЛИЗА

I. Изведени придеви с устаљеним акценатом

121. У питању су ови наставци и њима изведени придеви.

1) *Наставка -овљѝ (-евљѝ)*. Придеви изведени овим наставком доследно имају кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу: *дрозгдвљѝ, кердвљѝ, косдвљѝ, мужевљѝ, осдвљѝ, њужевљѝ, синдвљѝ, чворкдвљѝ*. Акценат је уједначен зато што им је значење једно: то су при својни придеви.

2) **Н а с т а в а к -ӣњи.** Сви придеви изведени овим наставком имају кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја: *б̄удӣњи, б̄уџӣњи, голу̀бӣњи, г̄у̀јӣњи, де̄ӣњӣа* (бдлест), *змӣјӣњи, ко̀кдӣњи, м̀р̀вӣњи, д̄чӣњи* (вид). Акценат је уједначен зато што им је значење једно: сви ови придеви значе припадање.

3) **Н а с т а в ц и с а с у г л а с н и к о м р.** Ови придеви имају уједначен акценат (јер су у питању непродуктивни наставци): *ба̄дар, бӣсџар, д̄ббар, ж̄ӯсџар, м̄ддар, м̄кар, х̄ӣџар*; — *вӣџор, ма̄џор.*

4) **Н а с т а в а к -овӣӣ.** Придеви изведени овим наставком имају доследно кратки узлазни акценат (') на претпоследњем слогу: *бар̄овӣӣ, брд̄овӣӣ, брег̄овӣӣ, врх̄овӣӣ, дур̄новӣӣ, зма̄јев̄ӣӣ, киш̄овӣӣ, сил̄овӣӣ, с̄ӣан̄овӣӣ, чвор̄новӣӣ.* Акценат је уједначен зато што им је значење једно: сви ови придеви значе „да је *онoga* у *рупој* мјери, *што* *темељна* *име-* *ница* *знаџи*” (Маретић, *Gram.*, стр. 321).

II. Изведени придеви с неусӣаљеним акцен̄ӣом

122. У питању су ови наставци и њима изведени придеви:

1) **Н а с т а в а к -ав.** Двосложни ови придеви имају кратки силазни акценат (") на првоме слогу: *бр̄б̄лав, д̄ла̄кав, к̄р̄њав, лӯкав* (код Вука: *лӯкав*), *ма̄лав, м̄ла̄кав, м̄лӣјав, мӯцав, сӣњав, џ̄р̄ӣчав, ш̄ума̀в.*

Код тросложних постоје две могућности:

а) чешће имају кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу: *бо̄гӣњав, гол̄ӣшав, ја̄ука̀в, крӯӣӯлав;*

б) ређе имају кратки узлазни на слогу трећем од краја: *б̄д̄лика̀в, гла̄внӣчав.*

2) **Н а с т а в а к -ив, -лив.** Ови придеви најчешће имају кратки узлазни акценат (') на претпоследњем слогу: *благоча̄сӣив, б̄д̄лив, бол̄е- ш̄лив, брӣж̄лив, га̄д̄лив, гнев̄лив, гов̄ор̄лив, гра̄б̄лив, да̄жд̄ив, дим̄лив, дос̄е̄ӣлив, доч̄ек̄лив* (код Вука: *д̄оч̄ек̄лив*), *др̄ем̄лив, је̄д̄лив, је̄зив, кра̄д̄лив, кич̄е̄лив, ла̄ж̄лив, ле̄же̄ћив, ле̄њив, ма̄м̄лив, мӯк̄лив, ӣла̄ш̄лив, ӣом̄њив, са̄н̄лив, сме̄ш̄лив, с̄ӣава̄ћив, с̄ӣра̄ш̄ив, с̄ум̄њив, ћӯӣлив, ч̄ка̄к̄лив.*

Ретки су случајеви са друкчијим акцентом: *сво̄ј̄ӣлив, — ӣл̄ест̄ив, — ж̄а̄лос̄ӣив, мӣлос̄ӣив.*

3) **Н а с т а в а к -лев.** Придеви изведени овим наставком углавном задржавају акценат именице од које су изведени: *бел̄д̄ље̄в, бӣров̄- љев, гар̄д̄ље̄в, Јак̄д̄ље̄в, Ла̄ӣш̄ов̄лев, Моск̄д̄ље̄в, мр̄к̄д̄ље̄в, шар̄д̄ље̄в.*

4) **Н а с т а в а к -ов(-ев).** Придеви изведени овим наставком готово доследно задржавају акценат именице од које су изведени: *а̄ӣш̄ов, ба̄де̄мов, ба̄д̄њев* (обруч), *б̄с̄бол, б̄р̄езов, во̄ђе̄в, вра̄нӣлова* (трава), *вра̄ӣјар̄ов, вр̄бов, говед̄ар̄ов, ћа̄злов, ћа̄коз, ж̄е̄нӣков, з̄е̄ш̄ов, је̄же̄в, јӯгов, оче̄в, ӣрӣја̄ӣше̄лев, сӣнов, сун̄чев* (зрак), *чува̄ров, ӣе̄ћерова* (глава), *шура̄ков,*

У примерима: *вӣноза* (лоза), *вр̄бов* скраћује се (') у (').

5) **Н а с т а в а к -ји.** У највећем броју случајева придеви изведени овим наставком задржавају акценат именице од које су изведени: *Бѡжји, гѡвећи, гѡшчји, жѡбљи, јѡрећи, кѡзји, крѡвљи, кѡкавичји, ли-
стичји, мишији, иѡсји, ииичји, рѡбљи, шѡлећи, чѡвчји.*

Али се јављају још и ове могућности:

а) кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја: *јѡрећи, крѡмећи;*

б) кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу: *кокѡшји, магарѡћи, исећи;*

в) дуги узлазни акценат на претпоследњем слогу: *врѡжји.*

6) **Н а с т а в а к -ак.** Већина двосложних придева изведених овим наставком има кратки силазни акценат (") на почетном слогу: *гѡбак, глѡдак, жѡжак, крѡиак, крѡиак, лѡбак, мрѡак, нѡзак, слѡдак, узак.*

Јављају се и примери са дугим узлазним акцентом: *рѡдак, шѡжак.* Код Даничића је *крѡиак* (Срп. акц. 215), али је у Поцерини *крѡиак* (*крѡиак*) (М. С. М о с к о в љ е в и ћ, *Акцентни систем поцерског говора*, 39), а у Срему (СДЗБ XIV 278), Мачви (мој материјал) и Шапцу (мој материјал): *крѡиак.*

7) **Н а с т а в а к -ски.** Придеви изведени овим наставком или задржавају акценат именице од које су изведени или имају кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу.

а) *аѡамски, арайски, бајски, бачвански, бачки, бѡговски, бедградски, богојављенски* (вѡдица), *бѡдачки* (вез), *брѡиински, вѡјнички, вѡловски, врѡчевски* (мѡлитва), *гѡздински, гѡдачки, дахијски, дѡлијски, дѡвски, зѡдѡрски, ивѡњскѡ* (цвѡће), *јѡвѡњски* (мрѡзови), *крѡљевски, мѡчвански* (и *мѡчвански* с ' > '), *мишировачки, небески, никољски* (мрѡзови), *ни-
кишички, дѡринички, ѡиѡчки, иѡзѡрски, иѡланачки, иѡиширѡвски, иѡдѡнѡв-
ски, иѡиѡвски, ирѡишевски, ирѡрѡчки, рађеовски, срѡиски, шѡмнички, шу-
мѡдијски.*

У примеру *голѡбачкѡ* (мѡха) у питању је скраћивање (') у (');

б) *аѡински, анђѡлски, ѡурђеовски* (уранак), *земѡљски, кумѡвски.*

8) **Н а с т а в ц и с а с у г л а с н и к о м л.** Иако су изведени непродуктивним наставком, ови придеви немају уједначен акценат: *наѡао, — ѡбал, иѡиѡал, иѡгли, — иѡшмѡо; — вѡсео, — дѡбео; — ѡхол.*

9) **Н а с т а в а к -ан.** Већина двосложних придева изведених овим наставком има кратки силазни акценат (") на почетном слогу: *блѡћан, бѡлан, вѡишиан, глѡћан, зѡмљан, зѡнѡан, клѡчан, кѡишиан, лѡган, лѡјан, лѡжан, мѡкан, иѡнан, сѡћан, снѡжан, срѡчан, шѡишиан, шѡнан, узан.*

Код извесног броја јавља се кратки узлазни (') на почетком слогу: *нѡвчан, ѡгњан, ирѡсиран, ѡдхан.* Овамо ваља убројати и придеве у одређеном виду: *гѡјанѡ, десѡчанѡ, свѡчанѡ* (дан).

Код неколико придева који у одређеном виду имају три слога јавља се кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу: *кљѡчанѡ* (рупа), *иѡшчанѡ* (прах), *сунчанѡ.*

10) Н а с т а в а к $-(a)n$. Иако су прилике нешто сложеније, могу се извести прилично јасни закључци.

а) Придеви изведени наставком $-(a)n$ од именица имају или акценат ном. јд. или акценат лок. јд. именице:

α) *блāшан, бдлесѿшан, врлѿшан, кдрисѿшан* (код Вука: *кдрисѿшан*), *лѿдан, дблāчан, длбван, ѿдмѿшан, ѿрдвигчан, ѿрисѿшан, ѿшѿничан, рддан, сирдмашан, слāван* (дуљење пред сонантом: *слāвна*);

β) *бѿсан, глāдан, дужан, мāsшан, мѿран, хлāдан*.

б) Придеви изведени наставком $-(a)n$ од придева задржавају акценат основног придева: *кѿкāван, мѿлосѿшван, дбилан, сѿлудан, ѿбожан, чѿлан*.

в) Известан број тросложних придева има кратки силазни акценат (") на почетном слогу и дужину на претпоследњем. То су ови придеви:

— на $-аз(a)n$: *бдјāзан, гдјāзан*. Код Вука је *љубазан*, али сам у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта које сам проучавао слушао и: *љубāзан*;

— на $-ев(a)n$: *дрѿжѿван, дѿшѿван, књѿжѿван, ѿлāчѿван, ѿчѿван*;

— на $-ов(a)n$: *бунбван, вѿлбван, вѿнбван, ддрбван, дрѿмован, жѿрбван, јддбван; ѿдлбван*. Друкчији акценат имају: *врхбвнѿ, грдмбвнѿ, кѿѿбвнѿ, мѿзбвнā* (крāва), — *нѿвидовнѿ*;

— на $-еш(a)n$: *врѿмѿшан*;

— на $-ш(a)n$: *дѿрāшан, ѿздāшан, ѿмāшан, нѿсѿāшан* (код Вука: *нѿсѿашан*), *ѿддāшан, ѿмѿшан*; исп. и: *кдѿшурāшан*.

г) Уједначен акценат имају и ови придеви:

— на $-ј(a)n$: *сѿбјан, — ддсѿбјан*;

— на $-јур(a)n$: *ѿрдмѿшуран*;

— на $-ѿш(a)n$: *вāлāшан, ѿмāшан, ѿрѿјāшан, ѿѿжāшан*. С овим се слаже и: *знāшан*;

— на $-ѿш(a)n$: *ѿлавѿшан*;

— на $-овѿш(a)n$: *богдвѿшнѿ, дугдвѿшнѿ, исѿдвѿшнѿ, циглдвѿшнѿ*;

— на $-ић(a)n$: *млāћанићан*;

— на $-иш(a)n$: У говорима које сам испитивао акценат је двојак: *кдлшнѿ — колшнѿ, овдлшнѿ — оволшнѿ, ѿдлшнѿ — ѿолшнѿ*;

— на $-уш(a)n$: *лагѿшан, ѿанѿшан*.

д) Не може се говорити о уједначеном акценту код ових придева:

— на $-ич(a)n$: *ѿводичан, сѿрāвигчан — сѿбигчан* (мада сам у говорима које сам испитивао бележио и: *сѿбигчан*);

— на $-јуш(a)n$: *гдјѿшан — сѿћѿшан* (мада сам у говорима које сам проучавао слушао и *гдјѿшан, сѿћѿшан*).

ђ) Придеви изведени наставком $-иони$ од именица углавном стразнога порекла имају дублетски акценат: α) и кратки силазни (") на почетном слогу, β) и кратки узлазни (') на слогу трећем од краја; у оба

сложни придеви с кратким узлазним акцентом (') на слогу трећем од краја: *јогунасӣ, ко̀ришасӣ, ма̀јмунасӣ, ча̀райасӣ*;

γ) неки тросложни придеви имају кратки силазни акацент на почетном слогу (у ствари чувају акцент основне речи): *љу̀бичасӣ* (у Шапцу: *љу̀бичасӣ*), *ру̀жичасӣ* (у Шапцу: *ру̀жичасӣ*).

б) И у вези с придевима изведеним од придева треба указати на неколико могућности.

а) Они придеви код којих не долази до промене значења имају кратки силазни акцент на почетном слогу — без обзира на то од колико су слогова: *ку̀сасӣ, сѝвасӣ, — др̀венасӣ*.

β) Они придеви који су изведени од сложених придева чувају акцент основне речи: *го̀лбрасӣ, дво̀рогасӣ, сѝваро̀ликасӣ, су̀хдвр̀хасӣ*.

γ) Код прид ва субјективне оцене има три могућности:

— има их тросложних с кратким узлазним акцентом на претпоследњем слогу: *бел̀ичасӣ, бел̀ушасӣ, ду̀гуљасӣ, крив̀уљасӣ*;

— двосложни редовно имају кратки силазни акцент (") на првом слогу: *вѝцкасӣ, жу̀ћкасӣ, лу̀цкасӣ, цр̀нкасӣ*. Овоме одговарају тросложни придеви с кратким узлазним акцентом на слогу трећем од краја: *вѝшињкасӣ, зѐленкасӣ* (у Шапцу: *зѐленкасӣ*), *лѐјушкасӣ, мо̀дрикасӣ, др̀угласӣ, ру̀менкасӣ, цр̀венкасӣ* (у Шапцу: *цр̀венкасӣ*);

— тросложни ретко имају кратки силазни акцент на почетном слогу: *жу̀ћкарасӣ*.

в) Двосложни придеви изведени од глагола имају кратки силазни акцент на првом слогу: *зб̀абасӣ, здѐјасӣ*. Овоме одговарају тросложни: *за̀рубасӣ* и четворосложни: *за̀дишљасӣ*.

15) Н а с т а в а к *-аӣ*. Придеви изведени овим наставком од именица, најпре, имају кратки узлазни акцент на првом слогу: *бра̀даӣ, бр̀каӣ, вла̀сасӣ, гла̀засӣ, гра̀наӣ, гр̀љаӣ, до̀мишљаӣ, зу̀баӣ, крѝлаӣ, окаӣ, ил̀ећаӣ, рѐјаӣ, ро̀гаӣ, шѝљаӣ*. Нешто су ређи примери с кратким силазним (") акцентом: *бр̀снаӣ, го̀рнаӣ, кљу̀наӣ, лѝснаӣ, иџ̀рнаӣ, рѐснаӣ, џ̀снаӣ*; овоме одговарају тросложни: *иџ̀рбушаӣ, џ̀миљаӣ*.

Придеви субјективне оцене имају кратки силазни акцент (") на првом слогу и дужину на другом: *го̀дла̀цаӣ, иџ̀нца̀цаӣ*; али према Вуковом *ца̀јла̀цаӣ* у Шапцу је *ца̀јла̀цаӣ*.

16) Н а с т а в а к *-ӣӣ*. Могућности су ове:

а) Известан број придева чува акцент основне именице: *бр̀менӣӣ, ӣсӣнӣӣ, ка̀менӣӣ, до̀чӣӣ* (у Шапцу: *до̀чӣӣ*), *ӣл̀менӣӣ, ӣдо̀носӣӣ* (у Шапцу је: *ӣдо̀носӣӣ*).

б) Приличан је број придева с кратким узлазним акцентом (') на претпоследњем слогу: *бус̀енӣӣ, вѐчӣӣ, гла̀сӣӣ, љу̀тӣӣ, ру̀менӣӣ, ср̀дӣӣ, сѝјасӣӣ, шѝмељӣӣ, чѐсӣӣӣ*.

в) Није велики број придева с кратким узлазним (') акцентом на слогу трећем од краја: *за̀клонӣӣ, до̀делӣӣ, до̀разӣӣ, жу̀гасӣӣ*.

АКЦЕНАТ ИЗВЕДЕНИХ ГЛАГОЛА

А. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

123. И у вези с акцентом изведених глагола драгоцена су решења дали Т. М а р е т и ћ (*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, II изд. Загреб 1931, стр. 340—349), А. Б е л и ћ (*Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи*, Београд 1949, стр. 254—270) и М. С т е в а н о в и ћ (*Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, I део, Београд 1964, стр. 603—624).

124. Значење и код изведених глагола утиче на уједначавање акцента. Уједначен акценат имају:

- а) деминутивни глаголи на *-аиши*, *-цаиши*, *-уиши*;
- б) глаголи оноματοпоеетског порекла на *-лаиши*;
- в) итеративнотрајни глаголи на *-аваиши*, *-еваиши*, *-иваиши*;
- г) глаголи странага порекла на *-оваиши*.

Али је глаголе боље обрадити у оквиру наставака схваћених као шире целине.

Б. АНАЛИЗА

125. У питању су ови наставци и њима изведени глаголи:

1) Н а с т а в а к *-ну*. Могу се дати ова два основна правила:

а) тросложни глаголи изведени од придевских основа имају кратки силазни акценат на првоме слогу: *глу̀хнуиши*, *г̀ркнуиши*, *зг̀уснуиши се*, *мѣ̀кнуиши*, *сѣ̀врѣгнуиши се*, *чѣ̀ркнуиши*. Глагол *охр̀днуиши* четворосложен је и, као што се види, има кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја;

б) глаголи изведени од глаголске основе у већини случајева чувају акценат глагола од којег су постали: *гонѣ̀нуиши*, *дах̀нуиши*, *дѣ̀гнуиши*, *зѣ̀внуиши*, *здѣ̀нуиши*, *јур̀нуиши*, *кљ̀уцнуиши*, *крѣ̀нуиши*, *чѣ̀кнуиши*. Два су разлога могла довести до тога да се код глагола *јд̀внуиши се* и *скд̀кнуиши* јави кратки силазни акценат: најпре, утицај глагола овде наведених под (а); затим, што се и у овој групи (б) налази изван број глагола с (") из основног глагола.

2) Н а с т а в а к -а. Иако су прилике врло сложене, ипак се може успоставити извешан систем.

а) Глаголи изведени од именичких основа или задржавају акценат основне речи или имају кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја:

α) *сунчаџиџи*; — *ужинаџиџи* — *брџкаџиџи*, *јџдаџи се*, *шибаџиџи*; — *вагаџиџи*, *ручаџиџи*, *сумњаџиџи*; — *вечераџиџи*, — *вешлаџиџи*, *играџиџи*;

β) *брџдаџиџи*, *брџнаџиџи*, *бумбџдраџиџи*, *венчаџиџи*, *владџаџиџи*, *главиџчаџиџи*, *гласаџиџи*, *гомџлаџиџи*, *грџнаџиџи*, *класаџиџи*, *кљџуџчаџиџи*, *корџаџаџиџи*, *цветџаџиџи*, *чеџлаџиџи*.

б) Глаголи изведени од придева имају кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја: *брџаџиџи*, *дџбљаџиџи*, *мџдраџиџи*, *осветџлаџиџи*.

в) Глаголи изведени од глагола у највећем броју случајева имају дуги узлазни акценат на слогу трећем од краја, мада има и примера с очуваним акценатом основне речи:

α) *бираџиџи*, *виђаџиџи*, *водаџиџи*, *взаџиџи*, *гађаџиџи*, *лџгаџиџи*, *лџшаџиџи*, *лџџаџиџи*, *надџмаџиџи*, *носџаџиџи*, *обнџвљаџиџи*, *ирџелџмаџиџи*, *рађаџиџи*, *саџџимаџиџи*;

β) *врџаџиџи*; — *идџаџиџи*, *сиџаџиџи*.

Ни ово правило није без изузетка: однос *врџаџиџи* — *врџиџиџиџи* супротставља му се готово тотално.

г) Глаголи са сугласником *к* имају неколико могућности:

α) Највише их је с кратким силазним акценатом на слогу трећем од краја: *бџџкаџиџи*, *биџркаџиџи*, *буђкаџиџи*, *ваљџушкаџиџи*, *гдџоркаџиџи*, *грџскаџиџи*, *звџџкаџиџи*, *каџскаџиџи*, *куџџкаџиџи*, *лџшкаџиџи*, *лџџкаџиџи*, *љџљџушкаџиџи*, *иџџркаџиџи*, *иџџџушкаџиџи*, *иџџџкаџиџи*.

β) Извешан број има кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја: *баџџаџиџи се*, *возџаџиџи се*, *иџраџџаџиџи се*, *иџрађџаџиџи се*, *чеџџџкаџиџи*, *чеџџџџкаџиџи*. — Код Вука је *куџџџкаџиџи* (*куџџџџкаџиџи*) што значи да овај глагол иде и по типу α и по типу β.

γ) Извешан број има дуги узлазни акценат на слогу трећем од краја: *бџџџџкаџиџи*, *мољаџкаџиџи* (у Шапцу: *мољаџкаџиџи*), *иџиџџџкаџиџи* (у Шапцу: *иџиџџџџкаџиџи*), *росџџкаџиџи*, *иџоџџџкаџиџи*, *фиџџџџкаџиџи*. Можда су глаголи *гуџриџкаџиџи* и *ћуџрџлиџкаџиџи* и акценат добили према глаголу *гаџкаџиџи* (cf. А. Белић, о. с. 265). Слично је и глагол *уџрџлиџкаџиџи* могао добити и акценат од глагола *виџкаџиџи* (cf. А. Белић, loc. cit.).

δ) Мало је глагола с каквим друкчијим акценатом: *ћџџџџџкаџиџи*.

д) Глаголи са сугласником *љ* доследно имају кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја: *замоџџџџџкаџиџи*, *коџџџџџџкаџиџи*, *крџџџџкаџиџи*, *мџрџџџџкаџиџи*, *мџмџџџџкаџиџи*, *сманџџџџџкаџиџи*, *сџџџџџџкаџиџи*, *чаџџџџџџкаџиџи*, *чаџџџџџџкаџиџи*, *чеџџџџџџкаџиџи*, *иџиџџџџџкаџиџи*. Чињеница што су ови глаголи махом ономато-поетског порекла свакако је узрок уједначености акцената.

ђ) Глаголи са сугласником *њ* у већини случајева имају кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја: *вуџџиџџаџиџи се*, *глаџџџџџкаџиџи*, *дреџкеџњаџиџи се*, *заџџџџџџкаџиџи се*, *клаџџџџџџкаџиџи*, *млаџџиџџаџиџи се*, *илаџџиџџаџиџи*, *иџџраџџџџџкаџиџи*, *чаџџиџџаџиџи*. Али исп. и: *наџџиџџаџиџи*, *идџџиџџаџиџи*.

е) Глаголи с наставком *-ар-* имају доследно кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја: *бичкàраӣи, зидàраӣи, клоидàраӣи, луйдàраӣи, њискàраӣи, њуцкàраӣи, смежùраӣи, шешùраӣи, њирчкàраӣи*. Деминутивно значење и овде је свакако узрок уједначености акцената.

ж) Глаголи са сугласником *ӣ* имају узлазни акценат на слогу трећем од краја:

а) већина их је с кратким узлазним: *бенèӣаӣи, бобòӣаӣи, брèк-ӣаӣи, векèӣаӣи, грàкìӣаӣи, грòкìӣаӣи, грòжìӣаӣи, дажìӣаӣи, јèкìӣаӣи, клìкìӣаӣи, клокоòӣаӣи, колèӣаӣи, крекèӣаӣи, куку̀ӣаӣи, њер̀ӣаӣи, рòкìӣаӣи, скаку̀ӣаӣи, шидìӣаӣи, њерèӣаӣи;*

б) мање их је са дугим узлазним; *гу̀у̀ӣаӣи, ча̀г̀ӣаӣи, шу̀шкèӣаӣи* (у Шапцу: *шу̀шкèӣаӣи*).

з) Глаголи са сугласником *ц* имају доследно кратки силазни акценат на слогу трећем од краја (сви су тросложни): *бòцаӣи, гњèцаӣи, кл̀у̀цаӣи, њ̀у̀цаӣи*. Деминутивно значење узрок је уједначености акцената.

и) Глаголи с наставком *-уца* имају двојак акценат:

а) чешће дуги узлазни на слогу трећем од краја: *жив̀у̀цаӣи, ка̀ш̀у̀цаӣи* (у Шапцу: *ка̀ш̀у̀цаӣи*), *миру̀цаӣи, њѝу̀цаӣи;*

б) ређе кратки узлазни: *свѐѝу̀цаӣи*.

ј) Глаголи с наставком *-аза* имају доследно дуги узлазни акценат на слогу трећем од краја: *дàзаӣи, до̀ѝрчàзаӣи, задàзаӣи, зак̀л̀учàваӣи, зако̀ѝчàваӣи, засмѐјàзаӣи, извеш̀тìчàзаӣи, издр̀жàваӣи, израж̀àзаӣи, исѐљàзаӣи, иско̀ѝчàзаӣи, исѐу̀њàзаӣи, исѐѝрчàзаӣи, каж̀њàзаӣи, обавѐш̀тìчàваӣи, ра̀њàваӣи, реш̀àваӣи, руч̀àзаӣи*. Све су ово итеративнотрајни глаголи настали од свршених и та видска обележеност узрок је уједначености акцената.

к) Глаголи с наставком *-ева* такође имају дуги узлазни акценат на слогу трећем од краја: *до̀сѝеваӣи, задèваӣи, зах̀тìеваӣи, одèваӣи, разумѐваӣи, сазрèваӣи*. Иста видска обележеност и овде је узрок уједначености акцената.

л) Глаголи с наставком *-ива* доследно имају дуги узлазни акценат на слогу трећем од краја: *завез̀иваӣи, задирк̀иваӣи, замаз̀иваӣи, зай̀ѝѝиваӣи, исцѐђиваӣи, но̀ћиваӣи, об̀ј̀ав̀љиваӣи, о̀ѝлак̀иваӣи, њ̀рѝж̀ѐљ̀к̀иваӣи, њ̀рис̀лу̀ш̀к̀иваӣи, скр̀иваӣи, уж̀иваӣи*. Већ помињана видска обележеност и овде је узрок уједначености акцената.

љ) На четири појаве треба указати када је реч о акценту глагола с наставком *-оваӣи*:

а) Знатан их је број с кратким узлазним акценатом на слогу трећем од краја: *бол̀доваӣи, дар̀доваӣи, дру̀г̀доваӣи, куй̀доваӣи, мудр̀доваӣи, њ̀с̀доваӣи, њ̀у̀ш̀доваӣи, ш̀ам̀н̀доваӣи, њ̀рг̀доваӣи*.

б) Известан број има кратки силазни акценат на слогу четвртном од краја: *жè̀љ̀коваӣи, кл̀ѝковаӣи, м̀ѝловаӣи, на̀за̀доваӣи, на̀ѝред̀доваӣи, њ̀р̀а̀зно̀ваӣи, р̀а̀доваӣи се, р̀а̀ѝловаӣи*.

АКЦЕНАТ РЕЧИ ИЗВЕДЕНИХ НАСТАВЦИМА СТРАНОГ ПОРЕКЛА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

126. Станислав Стаховски (Stanisław Stachowski) објавио је о наставцима страног порекла у српскохрватском језику драгоцену студију под насловом *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim* (Kraków, 1961) 1—166. Ова је студија посвећена питањима деривације, а не акцента; само за именице изведене османско-турским наставком *-ана* Стаховски каже да у српскохрватском језику имају кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу што одговара османско-турском акценту на последњем слогу: сх. *џабакана* — осм.-тур. *tabakanè* (нав. дело, стр. 17). Стаховски је, сем тога, анализирао и материјал из ранијих векова, а не само из савременог српскохрватског језика. Ја ћу у овоме своме раду употребити само онај део материјала Стаховског који се односи на савремени језик. Даље, рад Стаховског предат је у штампу 24. XI 1959. год. (нав. дело, стр. 164), што значи да је написан пре изласка из штампе *Правоиуса српскохрватског књижевног језика* који су 1960. издале Матице српска и Матица хрватска. У Правописном речнику, међутим, прилична је пажња посвећена акценту речи изведених наставцима страног порекла па се савремена норма у неким детаљима разликује од раније. Зато сам материјал Стаховског упоредио с акцентом у Клаићевом *Рјечнику страних ријечи, израза и кратика* (Загреб, 1962). Сем тога, разуме се, детаљно сам консултовао ове речнике: Вук о в *Српски рјечник; Рјечник хрватског или српског језика* Југославенске академије знаности и умјетности; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности; *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске и Матице хрватске; *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* Абдулаха Шкаљића (1965). Најзад, консултовао сам и ова дела: 1) Т. Маретић, *Грамматика и стилстика хрватског или српског књижевног језика*, II издање (Загреб, 1931); 2) А. Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик, II део: Наука о грађењу речи* (Београд, 1949); 3) М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*, I (Београд, 1964). Литературу овде наводим и зато да рад даље не бих оптерећивао сувишним цитатима.

Држаћу се класификације коју је дао Стаховски.

- а) *α) индџија = инџија, хдџија = хџија;*
 β) *ћџрија;*
 б) *хвџија.*

У Шапцу је само: *индџија, хдџија; ћџрија; — хвџија.*

132. Известан број четворосложних именица, како оних које су директно преузете из османско-турског тако и оних које су настале како друкчије, има кратки силазни акценат на почетном слогу:

- а) *џбаџија, биџџија, биџџија, бџџија, бџџија, кџџија, џџија, сџџија, сџџија, чџџија, чџџија, шџџија;*
 б) *бџџија, лџџија, мџџија, сџџија, шџџија.*

133. Само неколико ових именица колеба се у акценту. Тако Стаховски наводи за Бањалуку *кџџија*, а за Мостар *кџџија* (нав. дело, стр. 35); код Клаића је *кџџија*. Код Стаховског је *ћџџија* (нав. дело, стр. 30) а код Клаића *ћџџија*. Клаић даје двојак акценат именице: *хџџија = хџџија.*

3) Н а с т а в а к -џија

134. Именице изведене овим наставком у већини случајева имају кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја, било да су непосредно преузете из османско-турског било да су настале како друкчије:

- а) *џџија, бџџија, дџџија, деликанџија, димџија, јџџија, ка-
 дџија, калаџија, касабџија, Куриџија, Османџија, оџџија, џџија,
 мџџија, раџџија, самџија, севџија, севџија, седџија, сер-
 хџџија, срџџија, шџџија, шџџија, ћџџија, хџџија, чџџија,
 џџија;*

- б) *Бџџија, Босанџија, брџџија, Будџија, варџија, Видџија,
 Зворџија, новџија, Новоџија, Парџија, џџија, џџија, џџија,
 реџџија, сџџија, Сџџија, узџџија, универ-
 зџија.*

135. Знатно је мање именица са дугим узлазним акцентом на слогу трећем од краја. Ни овде порекло не игра пресудну улогу:

- а) *зџџија;*
 б) *дџџија, зџџија, Мосџџија, Нџџија, оџџија, Сарџџија,
 џџија, џџија.*

У Шапцу је: *дџџија, Нџџија, оџџија, Сарџџија.*

4) Н а с т а к -џџија

136. Ни код именица изведених овим наставком акценат није потпуно уједначен. Порекло не игра пресудну улогу.

137. У највећем броју случајева имају кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу:

а) ага̀лук, ада̀млук, а̀јлук, аиґчѝлук, аиґиґлук, баба̀лук, баја̀йилук, бајра̀млук, бака̀лук, баксу̀злук, баша̀лук, башѝлук, беґлук, бедѐлук, бен-ђе́лук, бећа̀рлук, бешѝлук, биґхузурлук, бога̀злук, боґлук, ганџилук, девлѐйилук, делџилук, дома̀злук, до̀слук, душманлук, ђозлуци, ђошѝлук, ђунлук, едејсу̀злук, ѐјлук, ешѐлук, зенџилук, јава̀шилук, јаґлук, ја́рама̀злук, јоґунлук, ју̀клук, кадѝлук, калаба̀лук, кафѝлук, касайлук, кова̀нлук, кау̀рлук, кола̀јлук, комишлук, кујунџилук, ку̀шлук, маму̀рлук, манѝлук, ма́рифеѝлук, меза̀рлук, миндѐрлук, мурда̀рлук, муриша̀илук, мушириклук, мушиш̀улук, орша̀клук, џача̀лук, џаша̀лук, џишманлук, раха̀йилук, сара̀флук, селамлук, сија̀лук, сојша̀рилук, сџахилук, ше́рзи́лук, шодзлуци, ћурчи́лук, уеґурсу̀злук, ха̀силук, хашѝа̀лук, хаши́лук, чи́флук, ше́нлук, шери́илук;

б) баби́члук, барба̀рлук, безобра̀злук, га̀длук, га̀зда̀лук, ђавдлук, кукави́члук, лаши́нлук, лојдо̀влук, мајси́дрлук, несре́йилук, несџа̀шилук, ниши́ковлук, обешења̀клук, џасја̀лук, џога̀нлук, џросиша̀клук, шврдичлук, циґа̀рлук, циција̀шилук.

138. Неколико се именица колеба. Клаић, идући за Речником САНУ, даје: *абаџилук* = *абаџилук*. Код Клаића је *шејдѐлук*, а код Вука *шејдѐлук*. Код Клаића је *мезе́лук*, а у Шапцу *мезе́лук*. Вук има: *шибалук*.

Такође код Клаића је: *зина̀лук*, *шејџанлук*, а код Стаховског: *зина̀лук*, *шејџанлук* (нав. дело, стр. 65, 64). Код Шкалаџића је: *зина̀лук*, *шејџанлук*. Код Вука је: *хриши́анлук*.

II. Наставци грчкога порекла

1) Н а с т а в а к -саи̑и/-исаи̑и

139. За глаголе изведене наставком *-(и)саи̑и* може се рећи да готово сви имају кратки узлазни акценат на слогу непосредно испред овог наставка. Тачније речено: изузетак су једино глаголи *мирисаи̑и* и *идејисаи̑и*.

Примери:

а) анаи́џмисаи̑и, ђаво̀лсисаи̑и, ма̀ла̀ксисаи̑и, ме́йџансисаи̑и; али: *идејисаи̑и*;

б) бела̀јисаи̑и, бећа̀рисаи̑и, буда̀лсисаи̑и, вирма̀нсисаи̑и, враго̀лсисаи̑и, грџи́сисаи̑и, деве́рисаи̑и, жи́госисаи̑и, идеа̀лсисаи̑и, каи́џарсисаи̑и, кара́кџисаи̑и, кру̀нсисаи̑и, ла̀крдисаи̑и, мајмунисаи̑и, мајси́дрисаи̑и, мобџисаи̑и, мо̀дулсисаи̑и, нуме́рисаи̑и, ои́џисаи̑и, оријџе́нџисаи̑и, џарфџи́сисаи̑и, џензи́џисаи̑и, џла̀мџисаи̑и, џоле́мџисаи̑и, џрофа̀нџисаи̑и, џуде́рџисаи̑и, реґу̀лсисаи̑и, реґе́рвџисаи̑и, реко́нџи́рџисаи̑и, ресџа̀уџисаи̑и, рефе́рџисаи̑и, рефе́дрџисаи̑и, симџа̀и̑исаи̑и, солида̀рџисаи̑и, суге́рџисаи̑и, ше́леґра̀фџисаи̑и, ше́сџи́џисаи̑и, шџи́ранџисаи̑и, уџли́вџисаи̑и, фојоґра̀фџисаи̑и, фу́нџи́џи́џисаи̑и, хва̀лџисаи̑и, хо̀ноџисаи̑и, џи́мџисаи̑и;

в) *анлајсацӣи, байлдисацӣи, бегѣнисацӣи, беслѣисацӣи, бӣтѣрисацӣи, бӣтисацӣи, еглѣнисацӣи, кабарисацӣи, калајсацӣи, каурисацӣи, кидисацӣи, кѹрисацӣи, кур̄ӣа̄лсацӣи се, оварисацӣи, оградјисацӣи, окѹјисацӣи, севдисацӣи, ујдѹрисацӣи.*

2) Н а с т а в а к -ија

140. Акценат ових именица зависи од тога каквог је порекла овај наставак, одн. каквог су порекла саме именице.

а) Именице преузете из грчког језика имају доследно кратки узлазни акценат на трећем слогу од краја:

агрӣа̄нија, ай̄о̄лѣксија, архӣе̄ӣс̄ко̄д̄ӣија, бласфѣмија, бѹклија, диза̄н̄ӣѣрија, до̄вија, ђак̄о̄нија, е̄й̄а̄рхија, игӯма̄нија, идо̄ла̄ӣрија, јек̄ӣѣнија, кай̄а̄васија, л̄ӣӣија, м̄ӣѹргија, ма̄ђија (али у Шапцу: ма̄ђија), ме̄ӣд̄хија, мир̄о̄ђија, м̄ӣѹро̄ид̄лија, оргија, ѿ̄а̄ӣрӣја̄ришија, ѿ̄о̄а̄дија, ѿ̄р̄о̄нија, ѿ̄р̄ѣија, ска̄мија, ск̄о̄рӣија, с̄ӣӣхија, ѿ̄р̄е̄з̄а̄рија, ћелија, ха̄р̄ӣија.

б) У вези с именицама преузетим из романских језика јављају се три основне могућности:

а) Знатан број именица има кратки узлазни акценат на трећем слогу од краја:

бѣсӣија, диферѣнција, инсӣа̄нција, кай̄ел̄анија, кай̄е̄ӣа̄нија, ком̄ӣа̄нија, м̄еш̄ӣрија, мон̄а̄рхија, сакр̄ис̄ӣија, сен̄ӣѣнција, хос̄ӣија, шӣмија.

б) Известан број тросложних именица има дуги силазни акценат на слогу трећем од краја. Именице које имају више од три слога у овом случају су са кратким узлазним акцентом на слогу четвртом од краја и дужином на слогу трећем од краја:

*гра̄ција, мѹмија, фѹрија, —
мӣзѣрија, ф̄а̄мӣлија, ф̄а̄нӣа̄зија.*

γ) Некоје именице имају дуги узлазни акценат на слогу трећем од краја:

дес̄ѣра̄ција.

То су основне могућности. Треба, међутим, указати на још неке појаве:

а) Показујући акценат *гра̄ција*, Клаић наводи да је у дубровачком: *гра̄ција*.

б) Клаић, такође, даје двоструки акценат за реч: *цер̄е̄м̄о̄нија = цер̄е̄м̄о̄нија*.

в) За речи које нису преузете ни из грчког ни из романских језика може се рећи да углавном имају кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја:

ахба̄бија, бе̄ж̄а̄нија, бѣлија, богосл̄овија, гос̄ӣд̄ӣӣија, дембѣлија, жӯӣа̄нија, ма̄ј̄с̄ӣдрија, мом̄ча̄дија, ново̄ӣа̄рија, но̄ћ̄о̄дија, ѿ̄а̄ндѹрија, ѿ̄а̄-

шчадија, њеванија, њешљанија, њисанија, њоганија, њосиола̀рија, њровалија (али у Шапцу: *њрџвалија*), *њросиџрија, резџарија, рџбија, серџарија, сиола̀рија, фрајџрија, хајџчија, џиганија.*

Код Вука је *хамџлија*. У Речнику Српске академије наука и уметности дато је *амџлија* и *амџлија*. Речник МС—МХ оправдано прихвата ово решење из Речника САНУ.

III. Осџали насџавци

1) Н а с т а в а к -арија

141. И именице које су преузете из влашко-венецијанског, а и оне које нису, имају кратки узлазни акценат на слогу трећем од краја:

а) *бекџарија, кафеџарија, канцелџарија, ошиџарија, шиџамџарија* (али у Шапцу и: *шиџамџарија*).

б) *блезџарија, брбљџарија, гадџарија, глуџарија, деџиџарија, дрвенџарија, жељезнџарија, злочесџарија, игрџарија, којеџиџарија, лагџарије, мангуйџарија, млађџарија, ниџиџарија, њрашџарија, свиџарија, сиџнџарија, џриџарија.*

2) Н а с т а в а к -ов

142. На изврстан начин акценат зависи од порекла ових именица.

а) Именице које су преузете из мађарског језика имају двојак акценат:

α) Једне имају дуги узлазни акценат на претпоследњем слогу и дужину на последњем у номинативу јединице (у косим падежима губи се дужина на слогу *-ов-*):

џкџв, -ова, џлџв, џиџв, бџрџв, ваџџв, кџрџв, лџиџв, лџџв, лџџџв.

β) Друге имају у номинативу јединице кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу и дужину на последњем; у косим падежима имају кратки узлазни акценат на слогу *-ов-*:

џлџџџв, -џва, кџриџџџв, раџасџџџв, хиџиџџџв, џџџџџџџв, џарџџџџџџџв.

Једино Вук за Црну Гору наводи: *џџџџџџџв, -џва.*

б) Именице које нису преузете из мађарског језика доследно имају у номинативу јединице кратки узлазни акценат на претпоследњем слогу а дужину на последњем; у косим падежима код Вука и Даничића имају кратки узлазни акценат на слогу *-ов-*. Речник Српске академије наука

IV. Закључак

145. Могу се извести ови закључци:

1) Од речи изведених наставцима странаго порекла у савременом српскохрватском језику глаголи имају уједначенији акценат него именице. То одговара општим приликама у савременој српскохрватској акцентуацији.

2) Именички је акценат разноврснији.

а) Уједначен акценат имају:

α) именице изведене наставком *-ана*;

β) оне именице изведене наставком *-ија* које су или преузете непосредно из грчког или нису ни грчког ни романског порекла;

γ) именице изведене наставком *-арија*;

δ) оне именице изведене наставком *-ов* које нису преузете непосредно из мађарског;

ε) именице изведене наставком *-исѝ(а)*.

б) Неуједначен акценат имају:

α) именице изведене наставком *-чија/-ија*;

β) именице изведене наставком *-лија*;

γ) именице изведене наставком *-лук*;

δ) оне именице изведене наставком *-ија* које су преузете из романског;

ε) оне именице изведене наставком *-ов* које су преузете непосредно из мађарског.

3) Ако се узме у обзир порекло наставака може се рећи ово:

а) од речи изведених наставцима османско-турског порекла више их је с неуједначеним (*-чија/-ија*, *-лија*, *-лук*) него с уједначеним (*-ана*) акцентом;

б) од речи изведених наставцима грчкога порекла више их је с уједначеним (*-ија* — кад су или непосредно преузете из грчког или кад нису ни грчког ни романског порекла, *-(и)саѝи*) него с неуједначеним (*-ија* — кад су преузете из романског) акцентом;

в) од речи изведених осталим наставцима више их је с уједначеним (*-арија*, *-ов* — кад нису преузете непосредно из мађарског, *-исѝа*, *-ириѝи*) него с неуједначеним (*-ов* — кад су преузете непосредно из мађарског) акцентом.

4) Порекло је непосредно релевантно за уједначеност акцента само у два случаја:

а) именице изведене наставком *-ија* имају уједначен акценат: α) кад су преузете непосредно из грчког; β) кад не потичу ни из грчког ни из романског; међутим, кад су преузете непосредно из романског, немају уједначен акценат;

б) именице изведене наставком *-ов* кад нису преузете непосредно из мађарског имају уједначен акценат; кад су преузете непосредно из мађарског — немају уједначен акценат.

АКЦЕНАТ СЛОЖЕНИЦА

А. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

146. Заједно ће бити обрађен акценат сложених именица и сложених придева. Акценат сложених глагола биће обрађен одвојено.

147. И овде ваља истаћи драгоцену решења што су их дали Т. Маретић (*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, II изд., Загреб 1931, стр. 328—340), А. Белић (1) *О језичкој природи и језичком развоју*, књ. I, Београд 1941, стр. 269—274. и књ. II, Београд 1959, стр. 114—118; 2) *Савремени српскохрватски књижевни језик*, II део: *Наука о грађењу речи*, Београд 1949, стр. 31—48. и 293—322) и М. Стевановић (*Савремени српскохрватски језик (Грама-тички системи и књижевнојезичка норма)*, I део, стр. 414—472).

Б. АНАЛИЗА

I. Акценат сложених именица и придева

148. Један пасус из Маретића најбоље ће објаснити шта се може учинити у вези с овим питањем. Желећи, као и увек, да каже чисту истину (у мери у којој је то човеку уопште могућно) дубоко савесни Маретић пише: „Ova partija u gramatici našega jezika pripada među najopsežnije i najzamršenije, i to zato, jer u njemu imade veliko mnoštvo složenica, a mnogima je između njih nejasno ili upravo tamno sad postanje, sad značenje, a dosta često i jedno i drugo. Kad bih ja htio ovu partiju opširno prikazati, i to ne samo ono, što je u njoj jasno i sigurno, nego pokušavajući tumačiti i ono, što je nejasno i tamno, taj bi se dio ove gramatike suviše otegaо. Zato ću se ja u obradi ove partije ograničiti na ono, nužno, važno, jasno i sigurno, t.j. nastojaću, da čitateljima ove knjige dam nacrt, a ne potpun prikaz nauka o složenicama” (*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, II изд., Загреб 1931, стр. 328).

149. Могу се утврдити ова правила у вези с акцентом сложених именица и придева.

1) Сложенице с речцом *не* углавном не мењају акценат основне речи:

и м е н и ц е: *небраш̄, невера, невоља, нељуди, несвѣст̄;*

п р и д е в и: *невесео, недраги, нејак, немио, немѣран, недбичан, недчист̄.*

2) Сложенице с предлогом *без* такође углавном чувају акценат основне речи:

и м е н и ц е: *бѣсамѣт̄;*

п р и д е в и: *бѣзбожан, бѣзгрешан, бѣзродан, бѣзѹман.*

3) И м п е р а т и в н е с л о ж е н и ц е у највећем броју случајева имају кратки узлазни акценат на почетном слогу: *бѹлиока, вадивѣк, вѣримѣсо, вѣсибаба, вѹцѣбашина, гѣзѣблаш̄о, глѣдибѣрк, дрѣживашка, иѣстичуш̄ура, кѣжѣш̄иш̄и, крѣдикоза, кѹйивѣјска, лѣмѣгора, мѣрѣш̄иѣшка, музи-крава, нѣдрѣкѣнга, иѣмѣш̄ивѣк, иѣлѣчидрѹг, иѣлѣш̄икош̄арица, рѣсѣш̄куша, смѣдиврана, ш̄ѣцикуша, ш̄ѣрѣчѣлажа, чѣсѣш̄икуша.*

Знатно је мање примера са друкчијим акцентом:

а) И у горњем низу било је именица које у ствари задржавају императивски акценат (*ш̄ѣцикуша* и сл.). Отуда и: *кљѹјдрво, — назд-вирѣд.*

б) Ретки су примери императивних сложеница са два акцента: *свѣзѣбрада.*

4) У вези с акцентом сложеница са спојним вокалом два су основна правила:

а) П р и д е в и доследно имају акценат на спојном вокалу: *голд-враш̄, злѣш̄дѣкос, левдрук, свѣлдѣкос, ш̄вѣрдѣглав, ш̄ѣрдѣглав.*

б) У вези с именицама постоје две могућности:

а) једне су задржале придевски акценат на спојном вокалу: *бѣлѣдш̄љѣва, вукѣдѣлак, главѣбоља, голѣмѣразица, косѣдѣбоља, крајѣбер, кри-вѣдѣрика, милѣсѣрѣе, ручѣкѣдноша;*

б) али их има и с акцентом на првоме слогу и, ако се завршавају сугласником, и дужином на последњем слогу: *вѣдош̄лѣв, гѣроцѣвиѣјѣи, лѣсѣш̄ош̄ѣд, сѣлош̄ѣук, сѣнѣцѣокрѣш̄и, сѣхѣзѣид; — чѣш̄овѣоша.*

Код Вука је: *хлѣдѣлеж (хладѣлеж).*

5) У вези с акцентом п р и в и д н и х с л о ж е н и ц а Белић је тачно констатовао да „именице мушког рода имају акценат на корену“, а да је акценат „код именица женског рода на префиксу“ (*Савремени срѣскохрѣваш̄ки књѣжевни језик, II део: Наука о грађењу речи, стр. 45*). Могу се дати још ова правила:

а) Двосложне именице мушкога рода с префиксима *за-*, *на-*, *ѣре-* имају дуги узлазни акценат на префиксу:

α) *завѡј, Завреб, зајам, залог* (одатле и *залога* f.), *зајон, зарез, засѡруг*;

β) *набѡј, наѡер, наѡон, наход*;

γ) *ѡреѡек, ѡреѡис, ѡријеход*;

б) Двосложне именице мушкога рода с префиксима *до-, из-, ѡо-, ѡод-, уз-* имају кратки узлазни акценат на префиксу:

α) *дѡнос, дѡход, дѡчек*;

β) *ѡзвоз, ѡзмак, ѡнос, ѡсек*;

γ) *ѡдзреб, ѡдлом, ѡдѡок, ѡдчек*;

δ) *ѡддвоз*;

ε) *ѡзвод, ѡзмак*.

в) Двосложне именице мушкога рода с префиксима *ѡри-, раз-* колебају се: једне имају дуги узлазни а друге кратки узлазни:

α) *ѡрибѡј, ѡриказ* али: *ѡричек*;

β) *разбѡј, разлог, расѡон* али: *размак (размак), расѡок*.

г) За именице женског рода исп.: *замка, засѡруга, ѡзвода, ѡздаја, наѡира, ѡѡека, ѡдаја, ѡѡмица, ѡсјека, ѡдбуна, ѡдреза* (одатле и: *ѡдрез масc.*), *ѡддвеза, ѡддлога, ѡдѡика, ѡдѡира, ѡреѡона, ѡриказа, ѡрѡказа, ра-сира, слѡга, сѡдка, ѡзбуна, ѡсѡока, ѡхода*.

д) Понекад долази до узајамног утицаја именица мушког и женског рода у вези с акценатом. Тако се према *зalog* говори и *залога*, а према *ѡдреза* и *ѡдрез*.

150. За остале сложене именице и придеве нема сталног правила. То су углавном синтагматске сложенице новијег д о б а.

а) Примери за и м е н и ц е:

сѡдрмаѡи, — бабарѡга;

Видовѡн, Ивањѡн, Пеѡровѡн, — Бедград, Шаренград, Вѡчиѡрн; — ѡдвечера, ѡдракувѡр, ѡралажа, ѡраѡед; —

наздравица, наѡрсѡак, наручје, ѡбрѡђе, ѡдзимак, ѡдлѡжје, ѡне-дељак; —

злѡслѡѡи, злѡѡвор; —

брѡѡучед, Дѡбѡжив, наѡраѡођа, сѡдкласа, сѡдкућа и сл.

б) Примери за п р и д е в е: *ѡсмрѡѡни, сѡѡона, сѡждребна* и сл.

II. Акцентаѡ сложених глагола

151. Глаголи сложени с префиксом задржавају у инфинитиву у ствари акценат основнога глагола, и то овако:

1) Ако је на првом слогу основнога глагола дуги силазни акценат, сложени глагол на непосредно претходном слогу има кратки узлазни

акценат а на слогу где је код простог дуги силазни акценат код сложеног је неакцентована дужина:

īrāvdaīī — dīrāvdaīī.

2) Ако је на првом слогу основнога глагола кратки силазни акценат сложени глагол на непосредно претходном слогу има кратки узлазни акценат:

glēdaīī — zāglēdaīī.

3) Узлазни се акценти с простога глагола не преносе на префикс сложеног:

grādiīī — dogrādiīī

govdriīī — nadgovdriīī.

152. Нови *Правопис српскохрватскога књижевног језика (1960)* унео је извесне категоријске допуне у вези с акцентом глагола — у односу на прилике код Вука и Даничића. Тиме је *Правопис* оправдано прихватио *ове* важне појаве у народним говорима који леже у основици књижевног језика:

1) Према Вуковом *донēīī (донēīī), изнēīī* и сл. у *Правопису* је доследно: *донēīī = донēīī.*

2) Према Вуковом *изīī* и сл. у *Правопису* је доследно *изīī = изīī.*

3) Према Вуковом *дбī* и сл. у *Правопису* је доследно *дбī = дбī.*

4) Према Вуковом *довēsīī* и сл. у *Правопису* је *довēsīī = ддвесīī.*

5) Као прости глаголи типа *īēī* у *Правопису* имају Вуков акценат *īēī*. Али, док код Вука сложени гласе: *исīēī* и сл., у *Правопису* је: *исīēī = исīēī.*

6) Према Вуковом *вўī, īrēsīī* и сл. у *Правопису* је: *вўī = вўī, īrēsīī = īrēsīī.*

7) Према Вуковом *извўī, исīrēsīī* и сл. у *Правопису* је: *извўī = извўī, исīrēsīī = исīrēsīī.*

Ове је допуне Правописна комисија унела ослањајући се на јужне и западне млађе новоштоковске говоре, мада неке од ових појава постоје и у североисточним млађим новоштоковским говорима (тј. у северозападној Србији и Војводини).

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

АКЦЕНАТ И ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА

ОСНОВНЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ АКЦЕНАТСКЕ ПОЈАВЕ У МЛАЂИМ НОВОШТОКАВСКИМ ГОВОРИМА

А. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

153. Служио сам се материјалом из ових монографија: 1) Гојко Ружичић, *Акценталски систем њеваљског говора*, СДЗБ III 113—176; 2) Данило Вушовић, *Диалект Источне Херцеговине*, СДЗБ III 1—70; 3) Јован Л. Вуковић, *Акцентални говори Пиве и Дробњака*, СДЗБ X 187—417; 4) Асим Ресо, *Акцент села Ortiješa*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Gradja X, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 7, 5—51 (при руци ми је сепарат); 5) Берислав М. Николић, *Сремски говор*, СДЗБ XIV 201—412; 6) Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗБ XVI 179—314, 7) Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗБ XVII 367—473; 8) Берислав М. Николић, *Колубарски говор*, СДЗБ XVIII 1—71.

Узећу у обзир оне основне акценатске одлике млађих новоштокавских говора којима се они разликују од Вука и Даничића и међу собом — и покушаћу да објасним те појаве. Применићу Белићеву акценатску теорију. Узећу у обзир нове тенденције у књижевној акцентуацији о којима исцрпно говори академик М. Стевановић у своме толико значајном делу *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма)*, Београд 1964, стр. I—X + 1 — 696.

Б. АНАЛИЗА

154. У севернијим млађим новоштокавским говорима постоји позиционо скраћивање неких Даничићевих неакцентованих дужина. То скраћивање није у подједнакој мери захватило све северније млађе новоштокавске говоре. Од говора које анализирам најрадикалнији је у скраћивању североисточни сремски, а најконзервативнији у чувању

тршићки. Прелаз од једног екстрема ка другом врло је поступан. Међутим, у свим су тим говорима исти фонетски услови који доводе до скраћивања. Скраћивање Даничићевих неакцентованих дужина треба посматрати у зависности од неколико чинилаца.

Као први чинилац треба истаћи квалитет и квантитет акцента. Дужине се, прво, лакше губе после силазних него после узлазних акцената. Дужине се, друго, лакше губе после дугих него после кратких акцената. То значи: а) дужине се најрадикалније губе после дугог силазног акцента; б) дужине се најбоље чувају после кратког узлазног акцента; в) дужине се боље чувају после дугог узлазног него после кратког силазног акцента.

Као други чинилац треба истаћи место дужине: а) дужина се лакше губи у последњем отвореном него у последњем затвореном слогу; б) дужина се још боље чува у слогу који није последњи; в) дужина се тим лакше губи што је удаљенија од акцента; г) од две дужине губи се она која није непосредно иза акцента.

Као трећи чинилац треба истаћи аналогију. На пример, у Срему се скраћује у 1. л. јдн. през. *жаљим* (аналошки према 3. л. јдн. *жаљи*, где је у питању отворени слог), иако се у ном. јдн. *мајсџу* чува.¹

Оваквих позиционих скраћивања Даничићевих неакцентованих дужина нема у говорима источнохерцеговачког дијалекта (сем тршићког). Овом се, дакле, особином севернији млађи новоштокавски говори разликују од источнохерцеговачких.

У својим монографијама *Сремски говор*, *Мачвански говор* и *Колубарски говор* скраћивање неакцентованих дужина у шумадијско-војвођанском дијалекту тумачио сам утицајем косовско-ресавског дијалекта. На то ме је упућивала и структура становништва. С обзиром на порекло јадарског становништва, не може се дати исто објашњење за губљење дужина у тршићком говору. У шумадијско-војвођанском дијалекту то је појава старијег датума. У тршићком говору скраћивање дужина је новија појава којој не треба тражити дубоку старину. У питању је, вероватно, процес који је — у већој или мањој мери — захватио србијанске говоре. Можда се једино може говорити о евентуалном подстреку који за ширење овога процеса даје ситуација у шумадијско-војвођанском дијалекту, мада је очевидно у питању и потреба за економичнијом применом говорних феномена.

155. У источнохерцеговачким говорима нема Даничићевих неакцентованих дужина у ова четири случаја:

а) У презенту глагола који на слогу непосредно испред наставка *e* имају дуги узлазни акценат — на наставку нема дужине: *шрѣсем*. Тако је у Пљевљима, Вушовићевим говорима и Ортијешу. У Пиви и Дробњаку је: *шрѣсем* (*вршѣм*, *вршемо*).

¹ О овоме в. и: М. Решетар, *Die Betonung* 29—30; М. С. Московљев и Ђ. Акценански *систем њоцерског говора*, 53—55; П. Ивић, ЈФ XVIII 143—144; И. Поповић, *Zur heutigen serbokroatischen Vokalquantität*, Wiener slavistisches Jahrbuch, IV 97. и даље.

б) У Ортијешу је тако и после кратког узлазног: *їлѣїѣм*, док је у Пљевљима и Пиви и Дробњаку засведочено: *їлѣїѣм*.

в) У Пљевљима је: *мѡжеш* — *їдомжѣш*, у Пиви и Дробњаку *мѡреш* — *їдомнѣш* а у Ортијешу *мѡреш* — *їдомжѣш* — што је акценатски све исто.

г) У Пљевљима и Вушовићевим говорима је: *кѡјем*, у Пиви и Дробњаку: *чѡем* (*бїјѣм*) а у Ортијешу: *шїјѣм*.

У севернијим млађим новоштокавским говорима владају Даничићеве прилике, уколико није дошло до позиционог скраћивања дужина. Може се, стога, рећи да се и у вези с овим појавама разликују севернији млађи новоштокавски говори од источнохерцеговачких. Тршићки се говор принципски слаже са шумадијско-војвођанским.

Већ сама чињеница што у севернијим млађим новоштокавским говорима, у којима се јавља позиционо скраћивање Даничићевих неакцентованих дужина, нема источнохерцеговачких појава типа *їрѣсем* и сл. — показује да су те две појаве настале на разне начине. Позиционо скраћивање дужина објаснио сам раније. Дужина типа *їрѣсем* нова је (А. Б е л и ћ, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2: *Речи са конјугацијом*, Бгд. 1962, стр. 93).

Може се дати ова периодизација ове појаве. Најпре су сви говори имали ситуацију која се може свести на формулу: *їрѣсем* : *рѡдїм*. У другој фази у севернијим млађим новоштокавским говорима настаје ситуација која се може свести на формулу: *їрѣсѣм* : *рѡдїм*. У трећој фази у севернијим млађим новоштокавским говорима настаје ситуација која се може свести на формулу: *їрѣсѣм* : *рѡдим*.

156. У млађим новоштокавским говорима у извесном броју категорија јављају се дужине којих нема код Вука и Даничића. И овде се, сем тога, могу утврдити разлике између источнохерцеговачких и севернијих млађих новоштокавских говора.

Прво. У Вушовићевим говорима јављају се ове дужине којих нема код Вука и Даничића:

а) на првом слогу наставка *-ама* у дат.-инстр.-лок. мн. именица *а*-основа кад се на непосредно претходном слогу не налази узлазни акценат: *гладњама*;

б) на придевским наставцима *-ав*, *-асї*, *-ин* — под истим условима: *гѡрѡв*, *грївасї*, *бѡбїн*;

в) на првом слогу инфинитивних наставака *-нуїи*, *-аїи*, *-иїи* — под истим условима: *вѣнуїи*, *гїздѡїи*, *бїшїиїи*.

Тако је и у Пиви и у Дробњаку, с тим што се код именица и глагола јављају и облици без дужина.

У пљеваљском код именица и глагола нема ових дужина а код придева јављају се и облици са дужином и облици без ње.

У Ортијешу нема ниједне од ових дужина.

Ових дужина нема ни у Мачви ни у Тршићу.

У Срему једино код именица јављају се и примери са дужином и примери без ње. Али је занимљиво да је у западном Срему (где се, иначе, Даничићеве дужине боље чувају) мање примера са дужином наставка *-ама* него у источном (где се Даничићеве дужине лакше губе).

Занимљиве су прилике у Ваљевској Колубари. У Петници (најјужнијем посећеном месту) и код именица, и код придева и код глагола јављају се и примери са дужином и примери без ње. У Дивцима (месту нешто северније од Ваљева) код глагола нема дужина, а код именица и придева јављају се и примери са дужином и примери без ње. У Бранковини (најсевернијем посећеном колубарском месту) нема дужина ни код придева ни код глагола, а код именица јављају се и примери са дужином и примери без ње. У тамнавском селу Чучугама нема ниједне од ових дужина.

Познато је да су ово старе дужине, иако нису прихваћене у савременом српскохрватском књижевном језику.

У Ваљевску Колубару њих су свакако донели динарски доселеници.

Рекао сам да дужина типа *крљшкѧма* постоји и у војвођанским говорима. Па ипак мислим да она у те говоре није унета из источнохерцеговачких и то из ова два разлога: а) у војвођанским говорима нема дужина типа *гѧрѧв*, *ѧдѧѧи* и сл.; б) у Мачви, Поцерини, Тамнави и Тршићу нема ни дужина типа *крљшкѧма*, ни дужина типа *гѧрѧв*, ни дужина типа *ѧдѧѧи*.

Све то значи да су Ваљевску Колубару населили они Динарци у чијем су говору постојале ове дужине; да су у Тамнаву, Јадар, Поцерину и Мачву дошли они Динарци у чијем говору није било тих дужина, да у војвођанским говорима дужине типа *крљшкѧма* постоје независно од источнохерцеговачких прилика. Структура становништва довела је до тога да се све ове дужине не налазе ни у целом говору Ваљевске Колубаре. Нема сумње да се структуром становништва могу објаснити и сремске прилике: у западном Срему мање је дужина на наставку *-ама* него у источном зато што је у западном Срему процентуално заступљенији онај динарски слој који је довео до тога да у Тамнави, Јадру, Поцерини и Мачви нема ниједне од ових дужина.

Говорећи о становништву западне Србије Јован Цвијић указује на разлику између подринског и ваљевског становништва (*Мешанасѧзичка крешѧња, њихови узроци и ѧоследице*, СЕЗБ XXIV 67—68). Ову Цвијићеву констатацију потврђују и прилике с овим дужинама.

Уосталом има још појава које потврђују Цвијићеву констатацију. То су:

а) У Срему, Мачви и Тршићу само је *дчију*, док је у Колубари: *дчију/дчијѧ*. Колубарски акценат *дчијѧ* несумњиво је траг динарског досељавања.

б) У Срему, Мачви и Тршићу само је: *дѧѧ мѧѧра*, док се у Колубари спорадично може чути и: *сѧѧ екѧѧра*, што је такође траг динарског досељавања.

в) У Мачви и Трипићу само је *рѹкѹ*, док је у Колубари: *рѹкѹ/рѹкѹ*. Нема сумње да је колубарско *рѹкѹ* траг динарских досељавања.

г) У Срему, Мачви и Трипићу само је *дѹћи*, док се у Колубари поред акцента *дѹћи* може спорадично чути и *ѹрѹћи*, што такође говори о свежим динарским траговима.

д) У Мачви и Трипићу само је *исѹечѹ*, док је у Колубари: *довѹдѹм/дѹведѹш*. Колубарски акценат *дѹведѹш* у вези је с акцентом *исѹечѹм* који је као једини засведочен у Пљевљима и Пиви и Дробњаку.

157. Друго. У појединим источнохерцеговачким говорима постоје и ове дужине:

а) У Пљевљима и Вушовићевим говорима дуг је наставак -у у 3. л. мн. имперфекта: *дѹжѹгѹ*, *велѹгѹ*. У Пиви и Дробњаку јављају се и примери са дужином и примери без ње. У Ортијешу ова дужина није засведочена.

б) У Пљевљима у 3. л. мн. аориста наставак -е може бити и дуг и кратак: *ѹзѹшѹ* (*ѹзѹше*). У Вушовићевим говорима, Пиви и Дробњаку и Ортијешу ова дужина није засведочена.

в) У Пљевљима, Пиви и Дробњаку и Ортијешу у трпном придеву глагола на -ну/-не наставак -у је дуг и кад је претходни слог дуг (*крѹнѹшѹ*, *дкрѹнѹшѹ*).

У севернијим млађим новоштокавским говорима нема ниједне од ових дужина.

158. Треће. У севернијим млађим новоштокавским говорима јавља се у читавом низу категорија дуљење пред сонангом. Не инсистирајући на ипак занемарљивим детаљима у појединим говорима, у питању су ови случајеви: *Јѹвѹн*, *органѹзѹм*, *њѹгѹв*, *какѹв*, *дѹчѹв*, *Дрѹгѹн*, *јѹдѹн*, *чѹмѹѹм*, *јѹсѹм*, *нисѹм*, *ѹлѹшѹн*.

У источнохерцеговачким говорима које анализирам нема већине од ових дуљења. У пљеваљском се јављају дужине код придева типа *бѹбѹв*, *сѹсѹрѹн* док се у Пиви и Дробњаку јављају примери типа *бѹкѹн* и примери с -ѹв али и с -ов. Вушовићеве примере типа *бѹбѹн* треба друкчије тумачити: то је стара дужина вокала и сачувана после силазних акцената.

Тако се и овде севернији млађи новоштокавски говори разликују од источнохерцеговачких; може се чак рећи да су ближи посавском славонском где такође постоје многа од ових дуљења.

Дуљење пред сонантом настало је као последица губљења полугласника у слабом положају. Полугласник је у слабом положају изгубљен већ од краја XI века. Тада, дакле, почиње процес који доводи до дуљења. Ово је податак који историја српскохрватског језика може да пружи као доказ за старину овога процеса.

159. Четврто. У севернијим млађим новоштокавским говорима постоје и ове дужине које нису засведочене у источнохерцеговачким говорима:

- а) *кѡсиѡц* = *владаѡц* (Мачва), *шри засеѡка* (Колубара);
 б) *јѣвѡ* (Мачва), *ожеѡниѡ* (Колубара), *видиѡ* (Тршић);
 в) *ѡѡѡ* (= ном. јдн.; Тршић);
 г) *иѡднѣ* (= ном. јдн.; Колубара, Тршић);
 д) *рѡѡѡси* (Срем, Мачва, Колубара, Тршић). У исто време у Мачви и Колубари је: *ѡужносѡ*;
 љ) *Бѡѡлѡчѡни* (Колубара), *Брњѡѡни* (Тршић), *Мѡчвѡни* (Мачва);
 е) *мѡшѣрѣ* = ген. јдн., *мѡшѣрѡм* = инстр. јдн. (Тршић);
 ж) *ѡчију*. У Колубари се јавља и лик *ѡчију*, што је несумњиво траг динарског досељавања;
 з) *ѡѡ* (= 3. л. мн. през., Колубара), *ѡѡ* (= 3. л. мн. през.; Тршић), *јѣсѡ* (= 3 л. мн. през.; Колубара);

и) посебно треба говорити о дуљењу у сантхију. Видели смо да се у извесном броју категорија дужина у последњем отвореном слогу у севернијим млађим новоштокавским говорима скраћује. Међутим, ако непосредно после каквог обележеног облика, чији је последњи слог отворен и подложен скраћивању, дође енклитика, она омогућава да се тај последњи слог не осети и у интонационом смислу као последњи. На тај начин, дужина која би се, да није енклитике, скратила, не скраћује се управо благодарећи енклитици: *ѡкувѡ се* и сл. У сантхију се у наведеним приликама дужина доследно чува. Међутим, видели смо раније да се, кад нема енклитике, у категорији, рецимо, *ѡѣрѣ* поред примера са дужином јављају и примери са скраћеним завршним вокалом (*ѡсване*). На тај начин у ствари почео је да се кристалише однос: *ѡсване* — *ѡкувѡ се*. Тај се однос у овим говорима показује творачким. Он је довео до тога да се дужине могу јавити и у облицима с првобитно кратким вокалом: *сѣлѡ је* (Срем), *мѣши је* (Мачва), *мѡмѡи су* (Колубара), *рѣкли су* (Тршић). Нарочито је ова појава честа у Срему.

160. Пето. У севернијим млађим новоштокавским говорима постоји дужина на наставку ген.-ак. личних заменица 1. и 2. л. јдн., повратне заменице, личне заменице 3. л. јдн. м. р. и заменица *ко*, *шиѡ*: *мѣнѣ* и сл. Од источнохерцеговачких говора овако је само у Пљевљима.

161. Шесто. У севернијим млађим новоштокавским говорима постоје дужине код прилога: *ѡѡѡс* (Срем, Мачва, Колубара, Тршић), *ѡѡѡ* (Колубара), *ѡѡѡ* (Тршић).

У Пљевљима је такође *ѡѡѡс*. У Пиви и Дробњаку је: *ѡѡѡс* = *ѡѡѡс*, *ѡѡѡѣ* = *ѡѡѡѣ*.

162. Од питања која се односе на акцентоване дужине анализираћемо три.

Прво. У севернијим млађим новоштокавским говорима не изостаје дуљење вокала у слоговима са силазном интонацијом које затварају сонанти после којих долази слог који почиње сугласником: *Тѡрѡци*, *здѡвље*, *сѡнѡце*. Источнохерцеговачки говори које анализирам нису тако

јединствени. У Пиви и Дробњаку и у Ортијешу исто је као у севернијим млађим новоштокавским говорима, док је у Пљевљима: *Турци = Турци, здравље = здравље*.

163. Друго. У севернијим млађим новоштокавским говорима не изостаје ни дуљење код именица ср. р. на *-је* у којих се завршни сугласник основе јотује пред овим наставком: *грџје, снџље*.

У источнохерцеговачким говорима прилике су друкчије: *снџље* (Пљевља), *снџље, рџље = рџље* (Вушовићеве говори), *снџље, грџје* (Пива и Дробњак), *снџље, грџје = грџје* (Ортијеш).

Треће. У севернијим млађим новоштокавским говорима не скраћује се дуго вокално *р*: *џрви, чеџрџак, џ цркву*. Тако је и у Пљевљима, Вушовићевим говорима и Пиви и Дробњаку. У Ортијешу, међутим, познато је скраћивање дугог вокалног *р*: *црква (црква)*.

164. У вези с преношењем акцента на проклитику с именица може се рећи да нема категорија с посебним типом преношења којима би се међу собом разликовали севернији млађи новоштокавски говори од источнохерцеговачких. Могу се навести: *од другџа* (Ортијеш); — *на исџијед = на Благовијес(џ)* (Пива и Дробњак). Остале евентуалне разлике могу се сматрати занемарљивим, углавном појединачним случајевима. Међутим, постоји једна посебна и важна разлика друге врсте. У источнохерцеговачким говорима преношење акцента на проклитику с именица доследна је појава, док се у севернијим млађим новоштокавским говорима јављају и примери с акцентом непренесеним на проклитику. Чак сам и у Тршићу у разговорном језику слушао и примере: *у маџацину, ка и бџба* и сл. Са глагола се, пак, на негацију *не* акценат преноси доследно у свим млађим новоштокавским говорима (*не видџм*). Тако је зато што је семантичка веза негације *не* са глаголом врло интимна, слична односу какав се код сложеног глагола ствара између префикса и простога глагола.

165. У вези с осталим карактеристичним случајевима преношења акцента потребно је говорити о четири појаве.

Прво. Иако ген.-ак. личне заменице 1. и 2. л. јдн. и заменице *себе* без проклитике гласе *мџне* и сл., у вези с проклитиком у севернијим млађим новоштокавским говорима јавља се преношење типа *кџ мене* и сл. Тако је и у пљеваљском.

У Пиви и Дробњаку, међутим, је: *мџне — од мене — џсџред мене*, а у Ортијешу: *мџне — на мене — исџред мене*. И у западном Срему и западној Мачви јављају се и ликови: *мџне — кџ мене*.

Објашњење овог преношења дао сам у другом одељку ове књиге.

166. Друго. Кад показне заменице *овај* и сл. на првом слогу имају кратки силазни акценат, у Срему, Мачви и Колубари преношење на проклитику је двојако: а) *од овог*; б) *на ову*. У Тршићу се акценат преноси само у виду кратког силазног: *од овог*.

У Ортијешу је: *од овог*.

167. Треће. У Пљевљима и Пиви и Дробњаку у поздравима се јављају преношења типа у *добричас*. То је новија појава које нема у севернијим млађим новоштокавским говорима.

168. Четврто. У Срему, Мачви и Тршићу доследно је: *два мѣтра*, *сиѓб екѣара* и сл. У Ваљевској Колубари спорадично се може срести преношење типа: *сиѓб екѣара*.

И у Пљевљима и Пиви и Дробњаку постоје преношења типа: *дваѣс кѣћа*, *девети браѣа* и сл.

Нема никакве сумње да је колубарско спорадично *сиѓб екѣара* траг динарског досељавања.

Ово је преношење несумњиво новијег датума.

169. Акцент у парадигми именица мушког рода са старим акцентом на почетном слогу не одступа много од данашње књижевне норме. Указао бих на три појаве.

Прво. У севернијим млађим новоштокавским говорима у лок. јдн. померање акцента према крају доследно је једино код типа *град* кад ове именице не означавају биће. У осталим типовима јавља се и номинативни акцент.

Слична тенденција постоји и у источнохерцеговачким говорима, али није добила толики обим као у севернијим млађим новоштокавским говорима.

170. Друго. У проширеном ном. мн. именица типа *град* у Вуцовићевим говорима уопштен је кратки силазни акц. почетног слога, па се говори не само *градови* и сл. него и *лисиѓови* и сл. У Пљевљима је *дијѣлови* = *сиѣнови* (поред, разуме се, *градови*). У Пиви и Дробњаку: *вјѣкови* = *лиѓкови* (поред *брѣгови*) а у Ортијешу: *сиѣнови* = *вјѣкови* (поред *гљѓови*).

У севернијим млађим новоштокавским говорима прилике су више-мање као код Вука и Даничића: *градови* — *дѣлови*.

171. Треће. Множина именице *крај* у севернијим млађим новоштокавским говорима гласи доследно: *крајѣви* — *крајѣва* — *крајѣвима*.

У Пљевљима је: *крајѣви* — *крајѣвѣ* — *крајѣвима*.

У Вушовићевим говорима: *крајѣви* — *крајѣвѣ* — *крајѣвима*.

У Пиви и Дробњаку: *крајѣви* — *крајѣвѣ* (*крајѣвѣ*) — *крајѣвима* (*крајѣвима*).

172. У вези с акцентом у парадигми именица мушког рода које немају стари силазни акцент на првом слогу указао бих такође на три појаве.

Прво. У множини именица типа *дѣвр* у Вуцовићевим говорима доследно је: *дѣврѓови*, — *дѣвѣ*, -*овима*. У Пиви и Дробњаку постоје тројаке могућности: а) *ѣуѣшѓови*, -*дѣвѣ*, -*овима*; б) *ѣуѣшѓѓи*, -*дѣвѣ*, -*дѣвима*; в) *дѣврѓови*, -*дѣвѣ*, -*овима*. У Ортијешу је *хѣновѓи*, -*дѣвѣ*, -*овима* (дакле као код Даничића).

У севернијим млађим новоштокавским говорима прилике су као код Даничића: *гуњеви*, *јањеви*, *сиричеви*, *сиричева*, *сиубова* и сл. Па ипак и овде има трагова појаве која је преовладала у Вушовићевим говорима; исп.: *бикови* (Срем, Колубара), *сиричевā* (Колубара), *кечевима* (Колубара), *сиричевима* (Колубара).

Јасно је да је, бар у неким источнохерцеговачким говорима, акценат *градови* до те мере продуктиван да се шири не само на рачун акцената *грздови* већ и на рачун акцената *јуџови*.

173. Друго. У говорима шумадијско-војвођанског дијалекта ном. мн. именице *венац* гласи *вѣнци*. У Тршићу је *вѣнци*.

У Пљевљима је *лѣнци*, *лѣнѣцѣ* = *зубѣцѣ*, *лѣнцима*. У Пиви и Дробњаку: *вијѣнци*, *лѣнци*, *вијѣнѣцѣ*. У Ортијешу: *лѣнци*, *лѣнѣцѣ*.

Данашњи тршићки говор овде се у суштини слаже с источнохерцеговачким говорима. Чињеница што тршићког акцената *вѣнци* нема ни код Вука ни у шумадијско-војвођанском дијалекту несумњиво говори да су тај акценат у Тршић донели они Динарци који су дошли касније од Караџићевих, вероватно у другој половини 18. века, када је и дошао највећи број досељеника из Херцеговине, Дробњака и Пиве.

174. Треће. Од свих говора које анализирам једино у Вушовићевим говорима од именица типа *народ* ген. мн. гласи *нѣрѣдѣ*. То је, иначе, однос аналоган и књижевном *јѣлен* — *јѣлѣнѣ*. Види и т. 180.

175. У вези с акценатом именица средњег рода треба говорити о четири појаве.

Прво. У севернијим млађим новоштокавским говорима нема померања акцената према крају у лок. јдн. именица које имају силазни акценат на почетном слогу. Један једини мачвански пример *словѣѣшу* може бити и хапакс.

У Пиви и Дробњаку, међутим, забележени су примери као: у *злѣѣшу*, у *мѣсу* = *ѣ мѣсу*, а у Ортијешу: *мѣсу* = *нѣ мѣсу*. Ово је појава аналошка према лок. јдн. м. р.

176. Друго. У севернијим млађим новоштокавским говорима множина именица типа *сѣло* и сл. гласи: *сѣла* — *сѣла* — *сѣлима*, као у књижевном језику. Тако је и у Пљевљима и у Пиви и Дробњаку. У Ортијешу, међутим, не долази до померања акцената према почетку у множини: *сѣлѣ* — *сѣлима*, *рѣбрѣ* — *рѣбрима*.

177. Треће. У сремском говору у архаичним облицима инстр. и лок. плуралија тангум *врѣѣѣ* и *лѣѣ* јавља се метатонѣјски акценат на јѣднѣм *врѣѣѣ*, за мѣѣѣ *лѣѣ*. Нови облици увек гласе: за *врѣѣѣѣ*, на *лѣѣѣѣ*.

У Пљевљима и у Пиви и Дробњаку плуралија тангум *врѣѣѣ* и *лѣѣ* у вези с предлозима поред обичног имају и акценат повучен према почетку: *ѣрѣд врѣѣѣ* — за *врѣѣѣѣ*, *нѣз лѣѣѣ* (Пљевља) — *нѣз лѣѣѣ* (Пива и Дробњак) — на *лѣѣѣѣ*. У Ортијешу је: за *врѣѣѣѣ* = за *врѣѣѣѣ*, *нѣз лѣѣѣѣ* = *нѣз лѣѣѣѣ*.

121, 122. и 141), посавском славонском (С т ј. И в ш и ћ, Rad 197, 42—48), фојничком (Д. Б р о з о в и ћ, Ljetopis JAZU 63, 436) и буњевачком залеђа сењског (Г р. Т о м љ е н о в и ћ NVj XIX 403).

182. Друго. У Пиви и Дробњаку, Ортијешу и донекле пљевљском и жумберачком јавља се неколико придевских акценатских типова којих нема код Вука и Даничића. Ево их:

ндв — *ндво* — *ндви* (Пива и Дробњак, Ортијеш);

мѣк — *мѣко* — *мѣки* (Пива и Дробњак, Ортијеш, Пљевља);

бисџар — *бисџро* — *бисџри* (Пива и Дробњак, Ортијеш); исп. у Жумберку: *слаџак* — *слаџка* — *слаџко* (М. П о п о в и ћ, Die Betonung in der Mundart von Žumberak, Z sl Ph VI (345—363) 357).

Иако се јавља у постојбини Вукових предака, ова је појава непозната данашњем тршићком говору, као што је нема ни код Вука, уосталом. Нема је ни у шумадијско-војвођанском дијалекту.

Појава наведена у т. 181. очевидно припада западнијим штокавским говорима; појава наведена у овој, 182-ој т. — југозападнијим.

Мислим да је развитак ових појава текао овако. Најпре су сви говори имали *ндв* — *ндва* — *ндво* и сл. као последицу деловања Сосиоровог закона. Ово је стање сачувано у дубровачком, посавском славонском, фојничком и буњевачком залеђа сењског. Затим је дошло до уједначавања. У Пиви и Дробњаку, Ортијешу и донекле у Пљевљима и у Жумберку средњи се род изједначио са женским — бар у наведеним типовима. Код Вука, у тршићком и у шумадијско-војвођанском у питању је изједначавање женског рода са средњим (опет је, пре свега, реч о наведеним типовима). И то баш и јесте занимљиво што приликом уједначавања Вук и Тршић с једне стране и Пива и Дробњак са друге не иду истим путем, већ се Вук и Тршић слажу са шумадијско-војвођанским дијалектом.

183. Треће. У Срему, Мачви, Колубари и Тршићу, у односу на Даничића, знатно је више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (° или ^) а у одређеном виду добијају (˘), на првоме слогу: *ндџи*, — *дџѣ*, *здравџу*, *мѣки*, *мрѣѣ*, *џравџи*, *чиџиџи*, — *блџџа*, *врџџа*, *гџиџа*, *лџџѣ*, *лџџа*, *млџџа*, *рџџа*, *Свџџи Сџџа*, *сџџа*, — *мџџра*, *ндџни*, *џдџнѣ*, *џдџни*, *џџџни*, — *брџџни*, *јџџни*, *сџџџџа*, *слаџџџа*, *чџџни*, — *вџџџи*, *вџџџи*, *дрџџџи*, *мџџџџи*, *сџџџџи*, — *крџџџи* и сл. Али се говори и: *сџџџџи*, *млџџџи* и сл.

Овога нема ни у Пљевљима ни у Вушовићевим говорима, ни у Пиви и Дробњаку, ни у Ортијешу.

Овом се својом особином севернији млађи новоштокавски говори слажу са дубровачким (Р е ш е т а р, Vet. 129), Горњом Крајином (Н. С и м и ћ, NVj VIII 105. и д.), жумберачким (М. Поповић, ZslPh VI 356—357), шаптиновачким (С т ј. И в ш и ћ, Rad 168, 142), посавским славонским (С т ј. И в ш и ћ, Rad 197, 45. и д.).

То је врло стара појава. Њена се старина може утврдити на овај начин. Код придева типа *ндв* акценат *ндџи* — стари је акценат одређе-

ног вида. С овог акценатског типа такав акценат одређеног вида пренео се аналогично и на придеве типа *здрав* (*здрави*). Из напоредне употребе акцената *здрави* и *сиџри* дошло је и до појаве акцента *сиџри* а, у даљој консеквенцији, и до акцента *млади* и др. Но, како је однос *сиџр* — *сиџри* у штокавским говорима о којима је реч одавно престао бити продуктиван, јасно је да се цео овај процес могао одиграти само у додиру двају говора: једног, западнијег, ближег чакавском (где је нпр. и однос *здрав* — *здрави* још морао бити жив) и другог, источнијег где тај однос није био продуктиван. А да би поменути процес могао у западносрбијанским говорима добити тако широке размере какве има, то укрштање морало је бити врло старог датума.

184. У вези са заменичким акцентом задржао бих се на шест појава.

Прво. Од посебног је интереса акценат ген.-ак. и дат.-лок. личних заменица 1. и 2. л. јдн. и повратне заменице *себе*. Резимираћу тумачења што сам их дао раније. Говоре које анализирам можемо поделити у три групе:

а) У Пљевљима, Тршићу, Колубари, Мачви и Срему без предлога ген.-ак. гласи: *мене, њебе, себе*, а дат.-лок.: *мени, њеби, себи*. У дат.-лок. никада нема преношења акцента на проклитику. У ген.-ак. акценат се може пренети на проклитику и то увек у виду кратког силазног: *нџ мене, ђко себе* и сл.

б) Вуков говор. Даничић у *Малој српској грамањници* на стр. 32—33. наводи: за ген.-ак.: *мене, њебе, себе*; за дат. јдн.: *мени (мене), њеби (њебе), себи (себе)*; за лок. јдн. *мени, њеби, себи*. Нема преношења акцента на проклитику. То је позната српскохрватска књижевна ситуација у којој данас једино нема дативских облика *мене, њебе, себе*.

в) У Пиви и Дробњаку ген.-ак. и дат.-лок. гласе: *мене, њебе, себе*. На једносложан предлог акценат се преноси по типу: *џд мене* (ген.), *џ себе* (лок.). На двосложни: *џреко њебе, џрема себе*. Акценатски је тако и у Ортијешу, с тим што је на двосложне предлоге преношење по типу: *иза мене*. Прилике карактеристичне за ову трећу групу говора могу се срести и у западном Срему и у западној Мачви: *мене — кџд мене*.

Могу се утврдити три фазе у развоју акцента ових заменичких облика.

Прва фаза — разликовање акцента ген.-ак. од акцента дат.-лок. Она је оставила трагове у групи говора овде наведеној под (а) чије се прилике у формули могу овако приказати: *мени — мџне — кџд мене*. Ова је разлика створена деловањем Сосировог закона, што је јасан доказ дубоке старине ове појаве.

Друга фаза — Вукова ситуација. Уопштен је акценат дат.-лок. Јасно је да је ова фаза каснија од прве и да је из ње произашла. Резултате добивене у овој фази налазимо и у руском језику (*меня*).

Трећа фаза — проширење акцента множине (*нама — за нама* и сл.) на облике ген.-ак. јдн. и дат.-лок. јдн. Та је фаза несумњиво најмлађа и може се извести само ако се претходно претпостави друга фаза.

Ова, трећа фаза карактеристична је за говоре Пиве и Дробњака и Ортијеша.

Из овога излагања јасно се види у чему се ја слажем с тумачењима Белићевим, Мејевим, Ивчићевим и Вуковићевим, а у чему се не слажем.

185. Друго. У севернијим млађим новоштокавским говорима које анализирам доследно је: *дн*. У Пиви и Дробњаку засведочено је *дн*.

186. Треће. Показне заменице *овај*, *онај* немају јединствен акценат. Гласе:

- а) *двогā* — Пива и Дробњак;
- б) *двāј* = *двāj* — Срем, Мачва, Колубара;
- в) *двāј* (*двāj*) — Тршић;
- г) *двāј* — Ортијеш.

187. Четврто. Само у Ортијешу забележено је: *кѡјѹ* — *ѹрекѡ којега*.

188. Пето. Само у Ортијешу забележено је: *чѡјѹ* — *изѡ чијегā*.

189. Шесто. Само је Вушовић у говорима које је проучавао поред акцената *мѡјѣга* записао и акценат *мојѣга*. То тумачим продуктивношћу акценатске алтернације: (') + (—) : (˘) + (') + (X).

190. У вези с акценатом бројева треба указати на четири појаве.

Прво. У северним млађим новоштокавским говорима које анализирам доследно је *јѣднѡга*. У Пљевљима и Пиви и Дробњаку је: *јѣднѡга* = *једнѡга*. И овде је у питању акценатска алтернација поменута у т. 189.

191. Друго. У Колубари и Тршићу доследно је: *ѹрви*. У Срему, Мачви, Пљевљима и Вушовићевим говорима је: *ѹрви* = *ѹрви*. У Пиви и Дробњаку је засведочено само *ѹрви*.

192. Треће. У севернијим млађим новоштокавским говорима које анализирам и у Вушовићевим говорима доследно је: *сѣдми*, *ѡсмѹ*. У Пљевљима и у Пиви и Дробњаку је: *сѣдми*, *ѡсмѹ*.

193. Четврто. Од говора које анализирам једино је у Пиви и Дробњаку, поред књижевног акцената *двѡјѹца*, забележен и акценат *двојѹца*. Вушовић бележи: *чеѹвѣрица*.

194. У вези с акценатом инфинитива треба говорити о осам појава. У свима њима опажа се деловање Сосировог закона одн. закона метатоније.

Прво. Глаголи сложени од **несѹи* гласе:

- а) *дѡнѣѹи* (*донѣѹи*) — Срем, Мачва;
- б) *дѡнѣѹи* = *донѣѹи* — Колубара; одн. *донѹјѣѹи* = *дѡнѹјѣѹи* — Пљевља; одн. *дѡнѹјѣѹи* = *донѹјѣѹи* — Пива и Дробњак;
- в) *дѡнѣѹи* — Тршић.

195. Друго. Тросложни глаголи сложени од *мрѣѣи* и сл. гласе:

а) *џмрѣѣи* (*умрѣѣи*) — Срем, Мачва; одн. *џмрѣѣѣи* (*џомрѣѣѣи*) — Пива и Дробњак;

б) *џмрѣѣи* = *узѣѣи* — Колубара; одн. *умрѣѣѣи* = *џмрѣѣѣи* — Пљевља;

в) *џмрѣѣи* — Тршић; одн. *џмрѣѣѣи* — Ортијеш.

Иначе, у Тршићу је *мрѣѣи* а у Вушовићевим говорима *мрѣѣѣи*.

196. Треће. Тросложни глаголи сложени од *ићи* гласе:

а) *џзићи* = *изаћи* (и сл.) — Срем, Мачва, Тршић, Пљевља, Пива и Дробњак.

б) *џзићи* (*џијићи*) — Колубара.

197. Четврто. Двосложни глаголи сложени од *ићи* гласе:

а) *џџи* — Срем, Мачва, Тршић, Пљевља;

б) *џџи* (*џрѣћи*) — Колубара;

в) *џџи* = *џџи* — Пива и Дробњак.

Чињеница што се у Колубари може спорадично чути акценат *џрѣћи* говори о свежим динарским траговима.

198. Пето. Глаголи сложени од типа **весѣи* гласе:

а) *џвѣсѣи* — Колубара, Тршић, Дробњак;

б) *џвѣсѣи* (*џџвѣсѣи*) — Срем, Мачва;

в) *џџвѣсѣи* — Вушевићеви говори, Пива, Ортијеш.

199. Шесто. Кад нису сложени, глаголи овога типа у севернијим млађим новоштокавским говорима гласе доследно: *џџи* и сл. У Вушовићевим говорима гласе: *џџи* = *џџи*, а у Ортијешу *џџи*.

200. Седмо. Глаголи типа *вући* у севернијим млађим новоштокавским говорима доследно гласе: *вући*, *џрѣсѣи*, *џџи*.

У Пиви и Дробњаку је: *џрѣсѣи* = *вући*. У Вушовићевим говорима је *џрѣсѣи* а у Ортијешу *џџи* (што је акценатски исто).

201. Осмо. Глаголи сложени од типа *вући* гласе у севернијим млађим новоштокавским говорима *џџи* = *џџи*.

У Пиви и Дробњаку је *џџи* (*џџи*). У Вушовићевим говорима је *џџи* а у Ортијешу *џџи* (што је акценатски исто).

202. У вези с акценом аориста треба говорити о три појаве.

Прво. У источнохерцеговачким говорима у 2, 3. л. јдн. уопштен је силазни акценат и код типа (с основом на *ну/не*): *џџи* — *џџи* = Пљевља, Пива и Дробњак, Ортијеш. У Ортијешу је ова појава захватила још неке типове: *џџи*, *џџи* (*џџи*) и сл.

Севернији млађи новоштокавски говори ближи су Даничићу: *џџи* (*џџи*) = Мачва; *џџи* = Срем, али *џџи* = Мачва; *џџи* = Мачва, али *џџи* = Колубара, *џџи* = Тршић.

203. Друго. Овоме насупрот у Пиви и Дробњаку чува се акценат инфинитива у 2, 3. л. јдн. код типова: *смѝја* — *насмѝја*, *куѝдва* — *накуѝдва*, *чейрка*, *држа* — *задржа* (Пљевља: *бјѝжа* — *дбјѝжѝ*). Исп. и пљеваљско: *ѝѝѝа* — *уѝѝѝа*.

У севернијим млађим новоштокавским говорима прилике су као код Даничића: *зѝсмеја се* = Мачва, *ѝдѝшкова* = Мачва, *дѝшровѝ* = Тршић, *ѝрдѝчиѝа* = Мачва, *зѝдржѝа* = Тршић, *ѝрѝча* — *зѝѝѝѝа* = Мачва (али: *изгѝра* = Колубара).

204. Треће. У некојим источнохерцеговачким говорима двојак је акценат у типа: *клѝсмо* = Вушовићеви говори, Пива и Дробњак, *зѝклѝсмо* = Пљевља, Пива и Дробњак, *клѝсмо* = Пива и Дробњак, *заклѝсмо* = Пљевља, Пива и Дробњак.

Као што је већ речено, сличних појава има и у инфинитиву.

О акценту аориста уопште в. студију М. Стевановића *О домаћњем акценту аориста*, Наш језик, нова серија, књ. V, стр. 250—263.

205. У вези с акцентом глаголског придева радног треба говорити о шест појава.

Прво. Ни у једном од говора које анализирам у глаголском придеву радном не чува се разлика између облика ж. р. јдн. и ср. р. мн., тј. облика код којих је акценат измењен по Сосировом закону, и облика ср. р. јдн. и м. р. мн. и ж. р. мн., тј. облика у којима овај закон није могао бити примењен; исп. нпр.: *ѝрдѝѝала* (Тршић, Ортијеш).

Ову разлику помињу Решетар (*Betonung* 170, 174) и Б у д м а н и (Rad 65, 177) за Дубровник, Брозовић за Фојницу (Ljetopis JAZU 63, 436), Гр. Томљеновић за буњевачки залеђа сењског (N Vj XIX 594), Стј. Ившић за посавски славонски (Rad 197, 95—98).

206. Друго. Акценат глаголског придева радног тросложних глагола сложених од *ићи* гласи:

- а) *изѝшѝ* = *ѝзѝшѝ* (*ѝзѝшила*) — Срем, Мачва;
- б) *изѝшѝ* = *ѝзѝшѝ* — Колубара, Тршић, Пива и Дробњак;
- в) *дѝшила* — Ортијеш.

207. Треће. Од глагола типа *куѝоваѝи* глаголски придев радни гласи:

- а) *куѝовала* — Тршић; *дѝшровѝала* — Пива и Дробњак;
- б) *куѝовѝ* — *куѝвала* — Ортијеш.

207. а. Четврто. У Мачви је: *међале* — *ѝдмеђѝала* (СДЗБ XVI 276), а у Пиви и Дробњаку: *граќѝвала* — *заграќѝвала* — *зѝграќѝвала*.

207. б. Пето. Док је у Тршићу *дѝчешѝѝала*, у Пиви и Дробњаку је *рѝзгрѝнѝала* — *разгрѝнала*.

207. в. Шесто. Док је у Тршићу и Пиви и Дробњаку *дрђѝјала*, у Ортијешу је *дрђѝао* (*дрђѝѝ*) — *дрђѝјала*.

208. У вези с акцентом глаголског придева трпног треба говорити о четири појаве.

Прво. Ни у једном од говора које анализирам ни у глаголском придеву трпном не чува се разлика између облика ж. р. јдн. и ср. р. мн., тј. облика код којих је акценат измењен по Сосировом закону, и облика ср. р. јдн. и м. р. мн. и ж. р. мн., тј. облика у којима овај закон није могао бити примењен; исп.: *идчѣша* (Тршић), *иризнѣша* (Ортијеш).

Ову разлику помињу Стј. Ившић за славонски посавски (Rad 197, 102—103) и Далибор Брозовић за Фојницу (Ljetopis JAZU 63, 436).

209. Друго. Од глагола типа *шресѣши* у Пиви и Дробњаку и у Ортијешу глаголски придев трпни гласи: *шресен* — *шресѣна* — *шресѣно* (дакле као од типа *иѣши*). Вуковић за Пиву и Дробњак засведочава и *замѣшен*, -а, -о.

210. Треће. Од глагола типа *јѣсѣши* у Ортијешу глаголски придев трпни гласи: *јѣден*, *јѣдѣна*, *јѣдѣно*.

211. Четврто. Од глагола *чинѣши* одн. његових композита акценат глаголског придева трпног *учињѣна* и сл. забележен је у Мачви, Колубари, Тршићу, Пљевљима и у Пиви и Дробњаку.

212. У вези с акцентом презента треба дати једанаест напомена. Појаве о којима ћу говорити у вези су с приликама у инфинитиву.

Прво. Од глагола типа *иѣши* 1. и 2. л. мн. през. у Срему, Мачви, Колубари, Тршићу, Пљевљима и Пиви и Дробњаку доследно гласи: *иѣчѣмо*, *иѣчѣше*.

Једино је у Ортијешу засведочено *иѣчѣмо*.

213. Друго. Тим пре је у Срему, Мачви, Колубари, Тршићу и Пљевљима: *имамо*, *којамо*, *чијамо* и сл.

У Пиви и Дробњаку је *жѣлимо* = *жѣлѣмо*.

У Ортијешу је само: *жѣлѣмо*.

А акценат типа *жѣлѣмо* и сл. говори да се у говорима где се јавља укида алтернација (') + (—) : (˘) + (') + (X). Укида се јер су у питању све обележени ликови. Код именица, кад је у питању однос номинатива (тј. необележеног облика) према косим падежима (тј. обележеним ликовима), ова се алтернација добро чува (*јунѣк* — *јунѣка*).

214. Треће. Глаголи сложени од *иѣши* гласе:

а) *исѣчѣ* (Тршић), *иѣробѣм* (Мачва), *оѣлеиѣмо* (ређе Пљ.);

б) *исѣчѣм* (Ортијеш);

в) *исѣчѣм* (Пљевља — готово једино, Пива и Дробњак);

г) *забѣде* (*дѣведу*) (Срем);

д) *довѣдѣм* = *дѣведѣш* (Колубара).

215. Четврто. Глаголи сложени од **несѣши* гласе:

а) *донѣсем* — Ортијеш;

б) *дѣнесѣм* — Пљевља, Пива и Дробњак;

в) *донѣсѣм* (*дѣнесем*) — Срем, Мачва;

г) *донѣсѣм* = *дѣнесѣ се* — Колубара, Тршић.

216. Пето. Презент глагола *ићи* гласи:

- а) *идѐм* = *идѐм* — Срем, Мачва, Колубара;
- б) *идѐм* — Тршић;
- в) *идѐм, идемо* = *идѐмо* — Пљевља, Пива и Дробњак.

217. Шесто. Презент двосложних глагола сложених од *ићи* гласи:

- а) *ддђем* (Срем), *ддђѐм* (Пива и Дробњак);
- б) *нађе* = *идђѐмо* — Мачва, Колубара, Тршић.

218. Седмо. Презент глагола сложених од *завићи* гласи:

- а) *доздем* — Ортијеш;
- б) *ддзовѐм* — Тршић, Пљевља, Пива и Дробњак;
- в) *иоздвѐ* = *идзовѐ* — Мачва, Колубара.

219. Осмо. Од глагола типа *ићи* и сл. у 3. л. мн. през. у севернијим млађим новоштокавским говорима акценат је увек као код Даничића: *сирѐмају* и сл.

У Пиви и Дробњаку је: *ијијајү* (*ијијајү*), *завијијајү*, а у Вуцковићевим говорима: *вјѐнчѐвајү*.

У акценту *ијијајү* и сл. у питању је ширење акцената осталих лица презента на 3. л. мн. То значи да се и овде укида алтернација (') + (—) : (˘) + (') + (X) јер су у питању обележени ликови.

220. Девето. У севернијим млађим новоштокавским говорима доследно је *живѐмо*. У Пиви и Дробњаку: *живѐмо* = *живѐмо*. У Вуцковићевим говорима *иѐресемо* — *иѐресемо*.

221. Десето. Само је у Ортијешу забележен акц. *завѐрим*.

222. Једанаесто. У Ортијешу је *зѐжелѐ*. У Пљевљима: *иожѐлим* (*иридржѐ*). У Срему и Мачви је: *зѐдржѐ* = *зѐдржѐ*.

В. ЗАКЉУЧАК

223. Нема никакве сумње да у основним структуралним карактеристикама сви млађи новоштокавски говори показују висок степен уједначености.

Прво. У свима њима постоје све књижевне акценатске алтернације као категорије. Могућно је говорити само о разликама у појединостима. Предуслов за ове алтернације јесте четвороакценатска система.

Друго. У свим овим говорима постоји као принцип и старо, и аналошко и ново преношење акцената на проклитику. У вези с неким појавама у енклизи могућно је чак говорити о јединственој српско-хрватској реченичној интонацији.

Треће. У свим су овим говорима исти деривациони принципи.

224. Па ипак, све то не значи да се могу занемаривати и разлике међу овим говорима. Могу се издвојити три групе: североисточни, јужни и западни говори (замену јата не узимам у обзир). Ови називи показују пружање ових говора у главним цртама, а не и њихов детаљан географски распоред.

225. С е в е р о и с т о ч н е говоре карактеришу, између осталих, ове појаве:

1) Скраћивање Даничићевих неакцентованих дужина у извесном броју категорија.

2) Одсуство краткоће наставака у категоријама типа *ӣрѣсем*, *чӯјем* и сл.

3) Одсуство у већем броју говора дужина у категоријама т. *кѹ-ћāма*, — *гдрāv*, *кй̄ш̄њāстй̄*, — *вѣнѹй̄и*, *слѹшāй̄и*, *мй̄слй̄и*. У Колубару су их донели Динарци, а војвођански случајеви т. *кѹћāма* имају друго објашњење.

4) Дуљење пред сонантима у читавом низу категорија.

5) Дуљења т. *Тѹрци*.

6) Дуљења т. *грѹжђе*.

7) Не скраћују дуго вокално *р*.

8) Однос *менѣ* — *кѹд мене* (на западном рубу: *мѣне* — *кѹд мене*).

9) Одсуство преношења акцента на проклитику т. *дезѣш брāй̄ā*. Спорадично колубарско *сй̄б̄ екй̄āра* представља траг динарских досељавања.

10) У множини именица т. *сй̄рй̄ц* владају више-мање Даничићеве прилике.

11) Ном. мн. *вѣнци* и сл. Тршићко *вѣнци* представља траг динарских досељавања.

12) Ген. мн. *нарѹда*.

13) Лок. јдн. у *мѣсу*.

14) У већини говора одсуство метатонијског акц. *на врāй̄ā*. У Тршић су тај акценат донели Динарци а у Војводини је везан за архаичне облике инстр. мн. и лок. мн. (*на јѣднй̄м врāй̄и*).

15) Ген. мн. *вр̄нй̄ца*.

16) Придевски акц. *нѹв*, *-а*, *-о*, тј. нема разлике у акц. између м. р. и ср. р. јдн., с једне, и ж. р. јдн., са друге стране.

17) У односу на Даничића знатно је више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (˘ или ˘) а у одређеном виду добијају (˘) (*блāгā* и сл.).

18) Инфинитивни акц. *дѹћи* и сл. Спорадично колубарско *ӣрѣћи* траг је динарских досељавања.

19) Нема разлике у акценту гл. прид. радн. између м. р. и ср. р. јдн. с једне стране и ж. р. јдн. са друге (*ӣрѹдāла*).

20) Те разлике нема ни у гл. прид. трпном (*ӣѹчѣй̄а*).

21) Гл. прид. трпни т. *шрѣсен*, -а, -о.

22) Презентски акценти: а) *којамо*, б) *ишјају*, в) *живимо*, г) *завирым*.

226. У ј у ж н и м говорима прилике у вези с тим појавама су овакве:

1) Не скраћују Даничићеве неакцентоване дужине.

2) Кратки су наставци у категоријама т. *шрѣсем*, *чўјем*.

3) Дужине т. *крўшкѧма*, — *гѧрѧв*, *кишњѧси*, — *вѧнўти*, *слўшѧиши*, *мислиши* карактеристика су ових говора, иако се, изгледа, не јављају свуда доследно.

4) Дуљење пред сонантом није захватило тако велики број категорија као у североисточним говорима.

5) Недоследно дуљење т. *Тўрци* = *Тўрци*.

6) Недоследно дуљење т. *грджѧ* = *грджѧ*.

7) Не скраћују дуго вокално *р*.

8) Односи *мене* = *мене* — *код мене*.

9) Постоји преношење т. *девети брѧиѧ*.

10) Множински акценти: *двѧрови*, -*бѧ*, -*овима*, иако се не јављају у свим говорима доследно.

11) Ном. мн. *вѧнци* и сл.

12) Ген. мн. *нѧрѧдѧ*, иако се не јавља у свим говорима доследно.

13) Лок. јдн. у *мѧсу* = *ў мѧсу*, иако није доследан.

14) Метатонијски акц. *шрѧд врѧиѧ*.

15) Ген. мн. *вѧрнѧцѧ*, иако се не јавља у свим говорима доследно.

16) Придевски акц. *нѧв* — *нѧва* — *нѧво*.

17) Нема експанзије акц. т. *блѧгѧ*.

18) Инфинитивни акц. *дѧћи* и сл.

19) Акц. *шрѧдѧла*, -о.

20) Акц. *шѧчѧиѧ*, -о.

21) Гл. прид. трпни т. *шрѣсен*, *шрѣсѧна*, -о

22) Презентски акценти: а) *којамо* (*кодѧмо*), б) *ишјајў*, в) *живимо* = *живѧмо*, г) *завирым*.

227. У з а п а д н и м говорима прилике у вези с тим појавама су овакве:

1) Не скраћују Даничићеве неакцентоване дужине.

2) Кратки су наставци у категоријама т. *шрѣсем*, *чўјем*.

3) Нема дужина т. *крўшкѧма*, — *гѧрѧв*, *кишњѧси* — *вѧнўти*, *слўшѧиши*, *мислиши*.

4) Дуљење пред сонантом није захватило тако велики број категорија као у североисточним говорима.

- 5) Недоследно дуљење т. *Турци* = *Турци*.
- 6) Недоследно дуљење т. *грѣжѣ* = *грѣжѣ*.
- 7) Познају скраћивање дугог вокалнога р.
- 8) Однос *мене* — *кѡд мене*.
- 9) Одсуство преношења акцента на проклитику типа: *двѣи брѣиѣ*.
- 10) У множини именица т. *сѣриц* или владају Даничићеве прилике или је: *крѣљеви*, *-ѣѡ*, *-ѣвима*.
- 11) Ном. мн. *вѣнци* и сл.
- 12) Нема ген. мн. т. *нарѡѡѣ*.
- 13) Лок. јдн. у *мѣсу* = *нѡ мѣсу*.
- 14) Изгледа да није дефинитивно непознат метатонијски акц. *нѡ врѣиѣ*.
- 15) Нема ген. мн. т. *врѣиѣѡ*.
- 16) Има говора у којима постоји код придева у неодређ. виду акценатска разлика између м. р. и ср. р. јдн. с једне и ж. р. јдн. са друге стране (*ндѡ — нѡѡ — нѡѡ*).
- 17) У некојим говорима постоји експанзија акцента одређ. вида т. *блѡѡ*.
- 18) Инфинитивни акц. *ѡѡи* и сл.
- 19) У некојим говорима постоји разлика у акценту глаг. прид. радн. између м. р. и ср. р. јдн. с једне и ж. р. јдн. са друге стране (*ѣродѡла*).
- 20) Такође и у глаг. прид. трпном (*ѣѡѡѣѡ*).
- 21) Гл. прид. трпни: *ѣрѡсен*, *-ѡна*, *-ѡно*.
- 22) Презентски акц. а) *кѡѣѡмо*, б) *ѣѣѣѣѣѣ*, в) *жѣѣѣѣмо*, г) *зѡѣѣѣѣм*.

228. Упоредимо ли ове три групе говора, видећемо:

а) Да се североисточна и јужна група потпуно слажу у особинама под бр. 7, 19, 20, 22 г. (укупно 4). Делимично се слажу у особинама под 3, 5, 6, 8, 9, 11, 14, 18, 22а, 22в (укупно 10). Потпуно се разилазе у особинама под бр. 1, 2, 4, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 21, 22б (укупно 11).

б) Да се североисточна и западна група потпуно слажу у особинама под бр. 12, 15, 22б, 22в (укупно 4). Делимично се слажу у особинама под бр. 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 18 (укупно 10). Потпуно се разилазе у особинама под бр. 1, 2, 4, 7, 13, 16, 19, 20, 21, 22а, 22г (укупно 11).

в) Да се јужна и западна група потпуно слажу у особинама под бр. 1, 2, 4, 5, 6, 11, 13, 18, 21 (укупно 9). Делимично се слажу у особинама под бр. 3, 8, 14, 17, 22а, 22б (укупно 6). Потпуно се разилазе у особинама под бр. 7, 9, 10, 12, 15, 16, 19, 20, 22б, 22г (укупно 10).

г) Да се у особинама у којима се североисточна и јужна група слажу потпуно, — јужна и западна разилазе потпуно.

д) Да се у три од 11 особина у којима се североисточна и јужна група разилазе потпуно, — североисточна и западна слажу потпуно (12, 15, 22б).

ђ) Да се у две од 11 особина у којима се североисточна и јужна група разилазе потпуно, — североисточна и западна слажу делимично (10, 17).

е) Да се у 6 од 11 особина у којима се североисточна и јужна група разилазе потпуно, — и североисточна и западна разилазе потпуно (1, 2, 4, 13, 16, 21). Али се зато јужна и западна група у свим овим особинама слажу потпуно, сем у особини под бр. 16.

ж) Да се у три од четири особине у којима се североисточна и западна група слажу потпуно, — јужна и западна разилазе потпуно (12, 15, 22б).

з) Да се у 5 од 11 особина у којима се североисточна и западна група разилазе потпуно, — јужна и западна слажу потпуно (1, 2, 4, 13, 21).

и) Да се у једној од 11 особина у којима се североисточна и западна група разилазе потпуно, — јужна и западна слажу делимично (22а).

ј) Да се у пет од 11 особина у којима се североисточна и западна група разилазе потпуно, — и јужна и западна група разилазе потпуно (7, 16, 19, 20, 22г). Али се зато у 4 ове особине јужна и североисточна слажу потпуно (7, 19, 20, 22г) а у једној разилазе потпуно (16).

к) Да се у пет од девет особина у којима се јужна и западна група слажу потпуно, — јужна и североисточна разилазе потпуно (1, 2, 4, 13, 21).

л) Да се у тим истим особинама, самим тим, разликују и западна и североисточна.

љ) Да се у четири од девет особина у којима се јужна и западна група слажу потпуно, — ове две групе са североисточном слажу делимично (5, 6, 11, 18).

м) Да се у четири од десет особина у којима се јужна и западна група говора разликују потпуно, — јужна и североисточна слажу потпуно (7, 19, 20, 22г).

н) Да се у једној од десет особина у којима се јужна и западна група разилазе потпуно, — јужна и североисточна слажу делимично (9).

њ) Да се у три од десет особина у којима се јужна и западна група разилазе потпуно, — западна и североисточна слажу потпуно (12, 15, 22б).

о) Да се у две од десет особина у којима се јужна и западна група разилазе потпуно, — западна и североисточна слажу делимично (9, 10).

п) Да се у пет од десет особина у којима се јужна и западна разликују потпуно, — и западна и североисточна разликују потпуно (7, 16, 19, 20, 22г). Од ових пет особина у једној се и јужна и североисточна

разликују потпуно (16). То је, у ствари, једина од наведених 25 особина у којој се ове три групе говора разликују потпуно међу собом. Поновимо:

- *североист.* гр.: *ндв*, *-а*, *-о* и сл.;
- *јужна гр.*: *ндв* — *ндва* — *ндво* и сл.;
- *западна гр.*: *ндв* — *ндва* — *ндво*.

У свим другим особинама слажу се, делимично или потпуно, увек две од три групе говора — у показаним комбинацијама.

То најбоље показује да међу постојећим групама не постоји непремостив јаз. Напротив, оне су међу собом повезане дубоким, органским, генетичким везама.

